

Maa- ja metsätalous-
ministeriö

AKORDI OY

Tenon kalastussopimuksen vaikutukset

SOPIMUKSEN TOIMIVUUDEN ARVIOINTI
ERI OSAPUOLTEN NÄKÖKULMASTA

Maa- ja metsätalousministeriön julkaisuja 2020:2

Tenon kalastussopimuksen vaikutukset

Sopimuksen toimivuuden arviointi eri osapuolten näkökulmasta

Maa- ja metsätalousministeriö

ISBN PDF: 978-952-366-021-2

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2020

Kuvailulehti

Julkaisija	Maa- ja metsätalousministeriö	12.2.2020
Tekijät	Akordi Oy (Juha-Pekka Turunen, Lasse Peltonen ja Timo Karjalainen)	
Julkaisun nimi	Tenon kalastussopimuksen vaikutukset – sopimuksen toimivuuden arviointi eri osapuolten näkökulmasta	
Julkaisusarjan nimi ja numero	Maa- ja metsätalousministeriön julkaisuja 2020:2	
ISBN PDF	978-952-366-021-2	ISSN PDF 1797-397X
URN-osoite	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-366-021-2	
Sivumäärä	77	Kieli suomi
Asiasanat	Tenojoen kalastussopimus, vaikutukset	
Tiivistelmä	<p>Tämä raportti on osa laajempaa Suomen ja Norjan välisen 1.5.2017 solmitun Tenojoen kalastussopimuksen toimivuuden arviointia. Työssä on koottu ja jäsennetty eri osapuolten näkemyksiä sopimuksen toimivuudesta ja sen vaikutuksista. Lisäksi työssä on kerätty osapuolten näkemyksiä kalastussopimuksen muutostarpeista sekä kalastussäännön tarkistamista koskevasta prosessista ja siihen osallistumisesta.</p> <p>Tenon sopimuksen päätavoite, lohikantojen elinvoimaisuuden turvaaminen, hyväksytään yleisesti, mutta kalastusrajoitukset, joilla tavoitteeseen pyritään on koettu eri syistä ongelmallisiksi ja epäoikeudenmukaisiksi. Eri osapuolten kalastukseen, kulttuurin harjoittamiseen ja yritystoimintaan liittyvien vaikutusten lisäksi haastatteluissa nousi esiin periaatteellisia oikeudenmukaisuuteen ja tasapuolisuuteen liittyviä perusoikeudellisia kysymyksiä. Sopimusta ja sen toimeenpanoa on kritisoitu sekä saamelaisten kulttuuristen oikeuksien että kiinteistönomistajien omaisuudensuojan näkökulmasta. Sopimus on käynnistänyt kamppailun kalastusoikeuksien määrittämisestä, mikä ruokkii jännitteitä ja ristiriitoja osapuolten välillä.</p> <p>Periaatteellisten kysymysten ohella Tenon sopimus sisältää kalastusjärjestelyihin liittyviä ongelmia, joita on helpompi ratkoa. Haastateltavat toivat esiin monia ehdotuksia kalastusjärjestelyiden parantamiseksi ilman, että toimet vaikuttaisivat lohikantoihin kielteisesti. Haastatteluista ja työpajasta saatiin myös useita ehdotuksia ja toimintatapoja, joiden pohjalta tulevaa kalastussääntöä koskevaa neuvotteluprosessia voidaan suunnitella.</p> <p>Työ perustuu osapuolten edustajien haastatteluihin, Utsjoella 23.1. 2020 pidetyn työpajan tuloksiin sekä haastateltavilta saatuihin dokumentteihin. Työn on toteuttanut Akordi Oy.</p>	
Kustantaja	Maa- ja metsätalousministeriö	
Julkaisun myynti/ jakaja	Sähköinen versio: julkaisut.valtioneuvosto.fi Julkaisumyynti: vnjulkaisumyynti.fi	

Presentationsblad

Utgivare	Jord- och skogsbruksministeriet	12.2.2020	
Författare	Akordi Oy (Juha-Pekka Turunen, Lasse Peltonen och Timo Karjalainen)		
Publikationens titel	Konsekvenserna av fiskeavtalet för Tana älv – utvärdering av hur avtalet fungerar ur olika parterers synvinkel		
Publikationsseriens namn och nummer	Jord- och skogsbruksministeriets publikationer 2020:2		
ISBN PDF	978-952-366-021-2	ISSN PDF	1797-397X
URN-adress	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-366-021-2		
Sidantal	77	Språk	finska
Nyckelord	fiskeavtalet för Tana älv, konsekvenser		
Referat	<p>Denna rapport utgör en del av en mer omfattande utvärdering av hur det fiskeavtal för Tana älv som Finland och Norge ingick den 1 maj 2017 fungerar. Arbetet gick ut på att samla och strukturera olika parterers synpunkter på hur avtalet fungerar och på dess konsekvenser. Man har dessutom låtit parterna delge sin syn på behoven att ändra fiskeavtalet samt på processen för en översyn av fiskeristadgan och möjligheterna att delta i denna process</p> <p>Det huvudsakliga målet med avtalet för Tana älv, dvs. att trygga livskraftiga laxbestånd, är allmänt godkänt, men de fiskebegränsningar som är avsedda att bidra till att målet uppnås har av olika orsaker upplevts vara problematiska och orättvisa. Utöver de konsekvenser som är förenade med parternas möjligheter att bedriva fiske, utöva kultur och bedriva företagsverksamhet lyfte de intervjuade upp olika principiella frågor med koppling till grundläggande rättigheter, rättvisa och jämlikhet. Avtalet och genomförandet av det har kritiserats med tanke på både samernas kulturella rättigheter och fastighetsägarnas egendomsskydd. I och med avtalet har det uppstått en kamp om fastställandet av fiskerättigheter, vilket leder till spänningar och konflikter mellan parterna.</p> <p>Utöver principiella frågor innehåller fiskeavtalet för Tana älv även problem som gäller fiskearrangemangen, och de är lättare att lösa. De intervjuade lade fram många förslag om hur fiskearrangemangen kan förbättras utan att åtgärderna inverkar negativt på laxbestånden. Under intervjuerna och workshoppen behandlades också flera förslag och arbetsätt som kan utgöra grund vid planeringen av den kommande förhandlingsprocessen kring fiskeristadgan.</p> <p>Arbetet baserar sig på intervjuer med företrädare för parterna, på resultaten från den workshop som ordnades i Utsjoki den 23 januari 2020 och på de handlingar som de intervjuade lämnat in. Arbetet utfördes av Akordi Oy.</p>		
Förläggare	Jord- och skogsbruksministeriet		
Distribution/ Beställningar	Elektronisk version: julkaisut.valtioneuvosto.fi Beställningar: vnjulkaisumyynti.fi		

Description sheet

Published by	Ministry of Agriculture and Forestry	12 February 2020
Authors	Akordi Oy (Juha-Pekka Turunen, Lasse Peltonen and Timo Karjalainen)	
Title of publication	Impacts of the agreement concerning fishing in the River Tenojoki – assessment of the effectiveness of the agreement from the perspective of different stakeholders	
Series and publication number	Publications of the Ministry of Agriculture and Forestry 2020:2	
ISBN PDF	978-952-366-021-2	ISSN (PDF) 1797-397X
Website address (URN)	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-366-021-2	
Pages	77	Language Finnish
Keywords	River Tenojoki fishing agreement, impacts	
<p>Abstract</p> <p>This report is part of a broader process to assess the effectiveness of the agreement between Finland and Norway concerning fishing in the River Tenojoki fishing district. The views of different stakeholders on the effectiveness and impacts of the agreement have been collected. Their opinions were also asked concerning the needs for changes in the fishing agreement, the process concerning the revision of the fishing rule, and the parties to be involved.</p> <p>The main objective of the River Tenojoki fishing agreement, ensuring viable salmon populations, is widely accepted, but the fishing restrictions used as the means to achieve this are considered problematic and unfair for a number of reasons. Besides the impacts on fishing opportunities, cultural aspects and business activities of different stakeholders, matters of principle and fundamental rights issues relating to fair and just treatment and equality were also raised in the interviews. The agreement and its implementation have been criticised from the perspective of both the cultural rights of the Saami people and protection of property owners' rights. The agreement has launched a battle concerning the way the fishing rights are being determined, which feeds tensions and conflicts between the stakeholders.</p> <p>Besides the matters of principle, the fishing agreement involves problems relating to the organisation of fishing that are easier to solve. The interviewees proposed numerous improvements to the organisation of fishing that would have no negative impact on the salmon population. The interviews and workshop also produced numerous proposals and practices to be used as the basis for planning the negotiation process concerning the future fishing rule.</p> <p>The study, conducted by Akordi Oy, was based on interviews with representatives of the different stakeholders, results of the workshop in Utsjoki on 23 January 2020, and documents received from the interviewees.</p>		
Publisher	Ministry of Agriculture and Forestry	
Distributed by/ publication sales	Online version: julkaisut.valtioneuvosto.fi Publication sales: vnjulkaisumyynti.fi	

Sisältö

Tiivistelmä	9
1 Johdanto	11
1.1 Raportin tausta ja tavoitteet.....	11
1.2 Työn toteutus ja menetelmät.....	12
2 Näkökulmat Tenon sopimukseen	15
2.1 Keskeiset osapuolet	15
2.2 Taustalla vaikuttavia kehityssuuntia ja ilmiöitä.....	17
3 Koetut vaikutukset kalastukseen	19
3.1 Vaikutukset saamelaisten perinnepyyntiin	19
3.2 Vaikutukset matkailijoiden virkistyskalastukseen	23
3.3 Vaikutukset ulkopaikkakuntalaisten kiinteistönomistajien kalastukseen.....	25
3.4 Havaintoja vaikutuksista kalakantoihin.....	27
4 Vaikutukset elinkeinotoimintaan ja talouteen	30
4.1 Vaikutukset matkailuyrityksiin.....	30
4.2 Vaikutukset kuntatalouteen.....	32
5 Sopimukseen ja sen täytäntöönpanoon liittyvät ongelmat	33
5.1 Perustuslaillisten oikeuksien toteutuminen	33
5.2 Sopimuksen toimeenpanon haasteet	37
5.3 Sopimuksen valmisteluvaiheen ongelmat.....	40
6 Ristiriidat ja vaikutukset osapuolten välisiin suhteisiin	42
6.1 Sopimuksen synnyttämiä oikeustoimia ja -prosesseja.....	42
6.2 Saamelaisten protestit ja oikeudellinen kamppailu	43
6.3 Kiista kiinteistöjen omistussuhteista.....	46
6.4 Vaikutuksia osapuolten välisiin suhteisiin	49
7 Kalastuksen sääntelyyn esitettyjä muutostarpeita ja ehdotuksia	52
8 Kalastussopimuksen tietopohja ja tiedolliset epävarmuudet	57
9 Tuleva prosessi ja menettelytavat – haasteet ja ideat	62

10 Johtopäätökset	68
10.1 Lohien kuolevuus on pienentynyt tavoitellusti.....	68
10.2 Perusoikeuksiin liittyvät jännitteet ovat kärjistyneet	69
10.3 Sopimuksen vaikutukset kalastukseen.....	70
10.4 Vaikutukset elinkeinoihin ja talouteen.....	72
10.5 Esitettyjä muutoksia ja tiedontarpeita.....	72
10.6 Tuleva kalastussäännön päivittäminen ja osallistumismahdollisuudet.....	74
 LIITE: Haastattelut	 76

TIIVISTELMÄ

Tämä raportti tarkastelee Tenon kalastussopimuksen toimivuutta eri osapuolten kokemusten näkökulmasta sopimuksen voimaantulon jälkeen vuosina 2017–2019. Raportti on osa laajempaa Suomen ja Norjan välisen Tenojoen kalastussopimuksen toimivuuden arviointia. Toimivuuden arvioinnissa on pyritty eri näkökulmien kattavaan esille tuomiseen sekä jäsentyneen kokonaiskuvan luomiseen sopimuksen vaikutuksista, erimielisyyksien syistä ja seurauksista sekä sopimukseen liittyvistä muutostarpeista. Työ ei sisältänyt oikeudellista arviointia.

Nykyinen Suomen ja Norjan välinen Tenon kalastussopimus solmittiin vuonna 2017. Sopimuksella pyritään turvaamaan Tenon sivujoissa lisääntyvien lohikantojen elinvoimaisuus. Lohikantojen tilaa on sopimuksessa pyritty parantamaan kalastusrajoituksilla, joiden on tarkoitus vähentää kalastuksen aiheuttamaa lohien kuolleisuutta kolmanneksella. Kalastusrajoitusten lopulliset hyödyt varmistuvat kuitenkin vasta kahden lohisukupolven kuluessa, noin 10 vuoden kuluttua.

Lohikantojen seurantatutkimusten mukaan rajoitukset ovat toimineet kantojen elpymisen näkökulmasta odotetusti. Sopimus ja sen rajoitukset ovat kuitenkin samalla nostaneet eri kalastajaryhmien vastalauseita epäoikeudenmukaisesta kohtelusta ja vaatimuksia epäkohtien korjaamisesta. Tyytymättömyyden taustalla on periaatteellisia, perusoikeudellisia näkökohtia sekä kokemuksia sopimuksen valmistelun ja kalastusjärjestelyiden ongelmista.

Näkyvin periaatteellinen kiista liittyy kalastusoikeuden omistajien oikeudelliseen asemaan ja yhdenvertaisuuteen. Taustalla vaikuttaa Tenon kalastuksen historia: Suomen lain mukaan kalastusoikeus liittyy kiinteistönomistukseen, mutta Tenolla kalastusoikeudet ovat sidoksissa myös asuinpaikkaan sekä saamelaiseen kalastusperinteeseen ja kulttuuriin oikeuksiin. Sopimus on nostanut esiin näiden oikeuksien välisiä jännitteitä.

Paikalliset kiinteistönomistajat ovat pääsääntöisesti saamelaisia. Heidän kalastusoikeutensa perustuvat sekä omistusoikeuksiin, asumiseen Tenojoen jokilaaksoissa, että saamelaisten perustuslailliseen oikeuteen harjoittaa kalastusta osana kulttuuriaan. Tämän ryhmän kalastukseen kohdistuu sopimuksessa ajallisia rajoituksia, joiden koetaan

vaikeuttaneen jo entuudestaan hiipunutta perinteistä patopyyntiä ja kulkutusta eli ajo-verkkopyyntiä.

Eniten ristivetoa ovat aiheuttaneet ulkopaikkakuntalaisia kalastusoikeuksien omistajia koskevat muutokset. Aiemmasta poiketen uusi sopimus kohtelee kaikkia ulkopaikkakuntalaisia kiinteistönomistajia yhtenä ryhmänä, jotka voivat lunastaa ainoastaan vapakalastukseen oikeuttavan kalastusluvan omasta erityislupakiintiöstä. Tämä muutos on herättänyt voimakkaita vastalauseita sekä Tenolta muualle muuttaneiden saamelaisien että muualla Suomessa asuvien, kiinteistönsä Tenolta ostaneiden kalastusoikeuksien omistajien taholta.

Uusi lupakäytäntö estää Tenolta pois muuttaneilta saamelaisilta perinteisten pyyntimuotojen käytön, mukaan lukien osallistumisen perinnekalastukseen Tenolla asuvien sukulaistensa kanssa. He kokevat, että sopimus mitätöi heidän mahdollisuutensa harjoittaa ja ylläpitää omaa, perinteistä saamelaista kalastuskulttuuriaan. Muutos on merkityksellinen paitsi tämän kalastajaryhmän, myös laajemmin saamelaisien perusoikeuksien toteutumisen näkökulmasta.

Ulkopaikkakuntalaiset kiinteistönomistajat puolestaan vaativat perustuslaillisten, kiinteistöön liittyvien oikeuksiensa täysimääräistä ja tasaveroista tunnustamista. He kokevat, että uusi sopimus on tuonut vain mitättömiä parannuksia kalastusmahdollisuuksiin, joita aiempi sopimus ei suonut heille lainkaan. He korostavat, että kalastusoikeuksien tulisi yhdenvertaisuuden nimissä perustua vain kiinteistönomistukseen, ei asuinpaikkaan.

Kalastusoikeuksien haltijoiden ohella sopimus on vaikuttanut merkittävästi myös kalastusmatkailuun. Matkailijoiden kalastuslupien määrää leikattiin kolmannekseen aiemmasta, mikä on vaikuttanut suoraan matkailijamääriin. Erityisesti pienimuotoista kalastusmatkailua harjoittaneet yrittäjät ovat kärsineet muutoksesta. Sen sijaan yritykset, jotka pystyivät ennakoimaan sopimuksen vaikutuksia ja ovat investoineet talvimatkailuun, ovat pärjänneet ja ottaneet osansa Lapin matkailun kasvusta. Kalastusmatkailun ongelmia ovat pahentaneet myös lupamyynnin haasteet.

Oikeudellisten kysymysten ohella selvityksessä tuli esiin lukuisia uuteen sopimukseen liittyviä kalastusta ja yritystoimintaa tarpeettomasti rajoittavia tai haittaavia tekijöitä. Ongelmia ovat tuottaneet muun muassa lupamyynnin ongelmat ja kalastusoikeuksien vuokraukseen liittyvät epäselvyydet. Yhdeksi ongelmien taustasyiksi nähtiin sopimuksen puutteellinen valmistelu ja se, ettei Tenon sopimuksen neuvotteluprosessissa hyödynnetty riittävästi paikallistuntemusta. Haastateltavat korostivatkin osallisuuden, perusteellisen valmistautumisen ja yhteisten tavoitteiden etsimisen merkitystä tulevisissa neuvotteluissa. He toivat esiin myös monia ehdotuksia siitä, miten sopimuksen haittavaikutuksia voitaisiin poistaa tai lieventää vaarantamatta lohikantojen elpymistä. Lisäksi tunnistettiin kalakan-toihin ja kalastuksen vaikutuksiin liittyviä tietotarpeita.

1 Johdanto

1.1 Raportin tausta ja tavoitteet

Uusi Tenon kalastussopimus tuli voimaan 1.5.2017. Suomen ja Norjan välillä solmitun sopimuksen keskeisenä tavoitteena on ollut Tenon heikentyneiden kalakantojen suojeleminen ja lohikantojen elvyttäminen kestäväälle tasolle. Sopimuksen tavoitteeksi asetettiin kalastuksen aiheuttaman lohien kuolleisuuden vähentäminen 30 prosentilla, ja tämä toteutettiin rajoittamalla kalastusta ja kalastuslupien määrää Tenolla. Sopimuksen käsittelyn yhteydessä eduskunta edellytti, että maa- ja metsätalousministeriön tulee tarkastella yhdessä Norjan kanssa sopimuksen yleistä toimivuutta sekä kalakantojen kehityssuuntia viimeistään kolmen vuoden kuluttua sopimuksen voimaantulosta.¹

Vaikka Tenojen lohikantojen elinvoimaisuuden turvaaminen on yleisesti hyväksytty tavoite, on Tenon sopimus rajoituksineen nostanut eri kalastajaryhmien vastalauseita epäoikeudenmukaisesta kohtelusta ja vaatimuksia epäkohtien korjaamisesta. Tämä tyytymättömyys tuli ilmi jo sopimuksen neuvotteluvaiheessa. Tyytymättömyyden taustalla on kokemuksia sopimuksen valmistelun ja kalastusjärjestelyiden ongelmista sekä periaatteellisia, perusoikeudellisia näkökohtia.

Tämä raportti tarkastelee Tenon kalastussopimuksen toimivuutta eri osapuolten kokemusten näkökulmasta sopimuksen voimaantulon jälkeen vuosina 2017–2019. Raportti on osa laajempaa Suomen ja Norjan välisen Tenojen kalastussopimuksen toimivuuden arviointia. Kalastussopimuksen vaikutuksia lohikantojen kehityssuuntiin arvioi suomalais-norjalainen Tenon seuranta- ja tutkimusryhmä. Lisäksi maa- ja metsätalousministeriö

¹ Koko lausuma kuuluu seuraavasti: "Eduskunta edellyttää, että maa- ja metsätalousministeriö tarkastelee yhdessä Norjan kanssa sopimuksen yleistä toimivuutta ja kalakantojen kehityssuuntia viimeistään kolmen vuoden kuluttua sopimuksen voimaantulosta. Lisäksi saamelaisten sekä muualla asuvien kiinteistönomistajien kalastusoikeuksien laajuutta ja käyttöä tulee arvioida. Samalla on myös selvitettävä edellytykset siirtymiselle päivä- ja kausikohtaisiin kalastuskiintiöihin." Samalla Eduskunta hyväksyi toisen lausuman Maanmittauslaitoksen resurssoinnista Tenon korvauslain toimeenpanon vauhdittamiseksi. (EV16/2017vp) https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/EduskunnanVastaus/Sivut/EV_16+2017.aspx

selvittää ulkopaikkakuntalaisten kiinteistönomistajien ja saamelaisten kalastusoikeuksien laajuutta ja käyttöä.

Sopimuksen toimivuuden ja erilaisten vaikutusten lisäksi työssä on kerätty myös osapuolten näkemyksiä sopimukseen liittyvistä muutostarpeista sekä hyväksyttävistä menettelytavoista tulevaisuuden Suomen ja Norjan valtioiden välisissä kalastussääntöä koskevissa neuvotteluissa sekä niihin valmistautumisessa. Raportissa kuvataan myös haastattelujen pohjalta esiin tulleita laajempia Tenon kalastukseen ja kalastussopimuksen hyväksyttävyyteen liittyviä kehityskulkuja ja prosesseja.

Toimivuuden arvioinnissa on pyritty eri näkökulmien kattavaan esille tuomiseen sekä jäsentyneen kokonaiskuvan luomiseen sopimuksen vaikutuksista, erimielisyyksien syistä ja seurauksista sekä mahdollisuuksista niiden ratkaisemiseen.

Työn on toteuttanut **Akordi Oy**² maa- ja metsätalousministeriön toimeksiannosta. Raportin kirjoittajina ovat **Akordi Oy**:ssa toimineet Juha-Pekka Turunen, Lasse Peltonen ja Timo Karjalainen. Kirjoittajat vastaavat kokonaan raportin sisällöstä, eikä tilaaja (MMM) ole puuttunut raportin sisältöön, lukuun ottamatta normaalia, kaikille haastateltaville varattua kommentointia.

1.2 Työn toteutus ja menetelmät

Työn ensimmäisessä vaiheessa perehdyttiin kalastussopimuksen valmistelun ja päätöksenteon yhteydessä syntyneeseen kirjalliseen aineistoon, osapuolten esittämiin kannanottoihin ja aihetta käsittelevään uutisointiin. Tämän aineiston analyysin pohjalta luotiin alustava käsitys osapuolista, erimielisyyksien aiheista sekä kalastussopimukseen liittyvän kiistan kytkeytymisestä muihin kiistoihin. Alustavan analyysin tulokset, haastattelurunko ja alustava lista haastateltavista esiteltiin kalastussopimuksen seurantar ryhmälle Utsjoella 15.11.2019.

Työn toisessa vaiheessa haastateltiin Tenon sopimuksen keskeisten osapuolten edustajia. Haastateltavat pyrittiin valitsemaan niin, että keskeisten osapuolten näkemykset Tenon sopimuksesta olisivat edustettuina. Jotkut haastateltavat edustivat useampia näkökulmia. Haastateltavien määrää jouduttiin rajaamaan selvityksen tavoiteaikataulun vuoksi.

² **Akordi Oy** on vuonna 2013 perustettu suomalainen yhteiskunnallinen yritys, joka on erikoistunut toimimaan neutraalina apuna ympäristökiistojen ratkaisussa, kiistojen kartoittamisessa ja intressien yhteensovittamiseen tällaisten prosessien suunnittelussa ja toteutuksessa. Lisätietoja www.akordi.fi

Haastatteluja tehtiin yhteensä 22 kpl ja haastateltavana oli yhteensä 29 henkilöä. Haastatteluissa keskityttiin kahteen pääteemaan. Ensimmäisessä teemassa paneuduttiin kalastussopimuksen valmistelun yhteydessä esiin tulleisiin huolenaiheisiin sekä siihen, miten ne ovat käytännössä realisoituneet ja miten tilanne on kehittynyt kalastussopimuksen voimassaolon aikana, viimeisten kolmen vuoden kuluessa. Toiseksi haastatteluissa kartoitettiin osapuolten näkemyksiä sopimuksen muutostarpeista ja tulevaisuudessa tavoiteltavasta tilanteesta sekä hyväksyttävistä toimintatavoista.

Haastattelut ovat olleet luottamuksellisia keskusteluja haastateltavan ja haastattelijan välillä eikä haastateltavien esiin tuomien asioiden yhteydessä mainita haastateltavien nimiä tai organisaatioita. Haastattelut on pääsääntöisesti toteutettu yksilöhaastatteluina tai parihaastatteluina kasvotusten. Haastatteluja on tehty Utsjoella, Inarissa, Oulussa, Helsingissä sekä Espoossa. Kahta henkilöä haastateltiin puhelimitse ja kaksi haastattelua tehtiin Skypen välityksellä.

Haastatteluissa käsiteltiin seuraavia kysymyksiä:

- Haastateltavan oma rooli suhteessa Tenon kalastussopimuksen syntyyn ja vaikutuksiin
- Kokemukset sopimuksen syntyvaiheista ja voimassaolon ajalta
- Kalastussopimuksen merkittävimmät vaikutukset:
 - arki ja kalastus
 - elinkeinot
 - kulttuuri / perinne
 - osapuolten suhteet
- Mitä tapahtuu tulevaisuudessa, jos kalastussopimus pysyy nykyisellään?
- Millä keinoin Tenon kiistoihin voitaisiin hakea ratkaisuja?
- Toiveet Tenon sopimuksen uusien sopimusneuvottelujen menettelytavoista
- Muut haastateltavat ja muut esille nousevat kysymykset
- Muut evästyksiset haastatteliijoille vaikutusten arviointityöhön

Haastattelujen lisäksi työssä on hyödynnetty haastateltavien toimittamia dokumentteja, 21.1.2020 Utsjoella järjestetyn työpajan tuloksia sekä raporttiluonnoksesta saatuja kommentteja. Tulokset on koottu tähän raporttiin. Jokaisesta haastatteluissa esiin nousseesta teemasta on koostettu kiteytys lukujen alkuun ja tämän alle on kerätty esiin tulleita lainauksia havainnollistamaan eri näkökulmia ja käsityksiä kyseisestä teemasta. Lainauksista on poistettu puheen tilkesanoja ja pyritty kiteyttämään haastateltavan viesti selkeään muotoon sisältöä muuttamatta. Lainauksista on poistettu suoria viittauksia, jotka

yhdistäisivät lainauksen selkeästi tiettyyn henkilöön. Erityisen loukkaavaksi arveltuja lainauksia on pyritty välttämään.

Haastattelut ja lainaukset edustavat haastateltujen näkemyksiä ja mielipiteitä Tenon sopimuksesta ja sen vaikutuksista. Lainauksissa esiin tulleiden asioiden paikkansapitävyyttä ei ole 'faktatarkistettu' ja lainaukset edustavat esittäjien näkemyksiä ja mielipiteitä. Haastattelussa nousseita asioita tai haastateltujen väitteitä ei ole myöskään arvioitu oikeudellisesta tai lainmukaisuuden näkökulmasta. Selvitys siis pyrkii pikemminkin kuvaamaan erilaisia näkemyksiä ja ristiriitoja, ei ratkaisemaan niitä.

2 Näkökulmat Tenon sopimukseen

2.1 Keskeiset osapuolet

Näkökulmat Tenojoen kalastukseen ja kalastussopimukseen sekä sen toimivuuteen jäsenyivät monen erilaisen ulottuvuuden kautta. Näkökulmia määrittää se, millaisessa roolissa Tenon kalastus ja sen sääntely on suhteessa toimijoiden arkeen, elinkeinoihin, työhön, oikeuksiin, identiteettiin, kulttuuriin ja tietopohjaan, mutta myös se, miten eri osapuolet näkevät oman asemansa suhteessa muihin osapuoliin. Näiden näkökulmien avaaminen auttaa ymmärtämään Tenon sopimuksen vaikutuksia.

Tässä työssä keskeisiksi osapuoliksi Tenon kalastussopimuksen vaikutusten kannalta on tunnistettu seuraavassa taulukossa esitetyt tahot:

Osapuolet	Asema Tenon kalastuksessa, rooli suhteessa Tenon sopimukseen	Keskeiset intressit ja huolenaiheet
Tenon rajajokiosuuden osakaskunnat Tenolla toimii neljä Osakaskuntaa: Nuorgam, Veahčaknjárga (Vetsikko), Utsjoki ja Outakoski. Lisäksi latvaosuusien (Inarinjoki) osakaskunnat	Osakaskunnat hallitsevat yhteisömuotoisessa olevia vesialueita ja näihin sidottuja kalastusoikeuksia. Osakaskuntiin kuuluvat sekä paikalliset että ulkopaikkakuntalaiset kiinteistönomistajat. Tenon osakaskunnissa päätösvaltaa käyttävät saamelaiset kalastusoikeuksien haltijat.	Kalastuksen rajoitusten vaikutukset kalastukseen ja osakaskuntien oikeudelliseen asemaan
Saamelaiset alkuperäiskansana Saamelaisen identiteetin ja kulttuuristen oikeuksien näkökulmaa edustavat selvimmin Saamelaiskäräjät ja käräjien toiminnassa vaikuttavat saamelaiset.	Saamelaisten asema alkuperäiskansana on kirjattu perustuslakiin. Saamelaiskäräjät toimii saamelaisten itsehallintoelimenä, joka edustaa alkuperäiskansan intressejä. Viranomaisilla on neuvotteluelvoite saamelaiskäräjien kanssa asioissa, jotka vaikuttavat saamelaisten asemaan alkuperäiskansana.	Alkuperäiskansan perusoikeuksien toteutuminen, perinteisten elinkeinojen, kulttuurin, perimätiedon ja kielen säilyminen
Muulla asuvat saamelaiset kalastusoikeuksien haltijat (kalastusoikeuksiin perinnön kautta oikeutetut saamelaiset)	Kiinnostus ja vaikutusmahdollisuudet kalastukseen Tenolla vaihtelevat, riippuen asemasta osakaskuntien toiminnassa sekä suhtautumisesta saamelaisten oikeuksiin.	Sopimuksen vaikutukset kalastusoikeuksiin, mahdollisuudet kalastaa perinteisin pyydyksin, kulttuurin säilyminen

Osapuolet	Asema Tenon kalastuksessa, rooli suhteessa Tenon sopimukseen	Keskeiset intressit ja huolenaiheet
<p>Ulkopaikkakuntalaiset kiinteistönomistajat Tenon alueelta kiinteistöjä hankkineet, mutta muualla (Suomessa) asuvat henkilöt.</p>	<p>Osa ulkopaikkakuntalaisista kiinteistönomistajista on ryhtynyt ajamaan kiinteistönomistukseen pohjautuvia kalastusoikeuksia. Ryhmä on järjestäytynyt v. 2015 yhdistykseksi (Tenon kiinteistönomistajat ry.)</p>	<p>omaisuudensuoja, kiinteistönomistajien yhdenvertaisuus, vapaa-ajan kalastuksen mahdollisuudet</p>
<p>Tenon matkailuyritykset ja -yrittäjät</p>	<p>Kalastus on perinteisesti ollut merkittävässä roolissa Tenon matkailussa ja matkailu on keskeinen elinkeino Tenon kunta- ja aluetalouden kannalta.</p>	<p>Kalastuksen rajoitusten vaikutukset kalastusmatkailuun – lupien saatavuus ja varmuus</p>
<p>Kalastusmatkailijat Virkistyskalastuksen harrastajat, Tenolla kesäaikaan.</p>	<p>Kalastavat lunastamallaan ”turistiluvilla”. Tätä ryhmää edustaa Suomen vapaa-ajankalastajien keskusjärjestö (SVK) Suuri ryhmä Suomen puolella Tenoa, mutta ei Norjan puolella.</p>	<p>Virkistyskalastuksen mahdollisuudet Tenolla, lupamyynnin toimivuus ja sääntelyn selkeys, kalakantojen vahvuus</p>
<p>Tenon alueen kunnat Utsjoki ja Inari</p>	<p>Kunnilla ei ole suoraa roolia kalastuksen sääntelyssä. Tenon kalastus nähdään tärkeänä vetovoimatekijänä.</p>	<p>Sopimuksen vaikutukset kalastusmatkailuun, kuntatalouteen ja kuntien elinvoimaisuuteen</p>
<p>Maa- ja metsätalousministeriö</p>	<p>Ministeriöllä on päävastuu Tenon kalastussopimuksen valmistelusta ja neuvottelusta yhdessä Norjan kanssa sekä sopimuksen toimeenpanosta (voimaansaattaminen) Suomessa.</p>	<p>Sopimuksen toimivuus, kansainväliset sitoumukset</p>
<p>Lapin ely-keskus</p>	<p>Vastaa kalastuslainsäädännön toimeenpanosta, kalastuksen valvonnan ja lupamyynnin järjestelyt yhdessä Norjan kanssa. Vastasi venerekisteristä vuosina 2017–2019.</p>	<p>Sopimuksen toimeenpano ja toimivuus, valvonta</p>
<p>Metsähallitus</p>	<p>Vastaa valtion vesialueiden hallinnasta ja kalastuslupien myynnistä valtion vesillä sivujoissa. Tenon alueella rooli sivujokien kalastuksen hallinnassa.</p>	<p>Tenon sopimuksen yhteys kalastukseen valtion vesillä</p>
<p>Tenon kalatalousalue Uuden kalastuslain mukainen julkisoikeudellinen yhdistys. Aloittanut toimintansa 2019 alusta. Korvasi lakkautetun Utsjoen kalastusalueen.</p>	<p>Uusi toimija, ei vielä merkittävää roolia. Osallistuu jatkossa Tenon sopimuksen toimeenpanoon, vastuuta esim. kalastuslupien myynnistä ja venerekisteristä. Kalatalousalueen tehtävänä on kalavarojen kestävä käytön ja hoidon suunnittelu.</p>	<p>Tenon kalatalousalueen kehittäminen, tavoitteena myös saamelaiden ja heidän jälkeläistensä kalastuksen turvaaminen ja kehittäminen.</p>
<p>Tutkimuslaitokset, erityisesti Luonnonvarakeskus (LUKE), joka vastaa kalakantojen tutkimuksesta ja seurannasta Tenolla.</p>	<p>LUKE vastaa kalakantojen tutkimustiedosta ja seurannasta Tenolla. Sopimuksen tavoitteet ja muutokset tukeutuvat LUKEn ja Norjalaisen NINA:n tutkimus- ja seurantatietoon kalakantojen kestävydestä Tenon seurantarhymässä sekä hoitorhymässä</p>	<p>Kalakantoihin liittyvän tiedon laatu ja tiedon vaikuttavuus kalastuksen sääntelyssä. Tietopohjan luotettavuus ja hyväksyttävyyys</p>

Eri toimijoiden näkökulmia ja suhteita jäsentää se, miten tiiviisti ja millä aikajänteellä ne ovat kiinnittyneet Tenon kalastukseen, ovatko toimijat paikallisia vai ulkopaikkakuntalaisia, ei-saamelaisia vai saamelaisia (ja miten he identifioituvat suhteessa saamelaisuuteensa), kiinteistönomistajia perinnön vai kaupan nojalla, miten he mieltävät oman identiteettinsä ja roolinsa, ja miten näkyvästi he ajavat omia oikeuksiaan.

Eri osapuolten näkökantojen tarkastelussa on syytä huomioda, että saamelaiset, kuten suomalaisetkaan, eivät muodosta yhtenäistä intressiryhmää suhteessa Tenon kalastukseen. Saamelaisten kalastusoikeuksien haltijoiden, paikallisten saamelaisten yrittäjien, muualla kuin Tenolla asuvien saamelaisten ja saamelaispolitiikassa aktiivisten, esimerkiksi Saamelaiskäräjillä vaikuttavien saamelaisten intressit ja näkökulmat Tenon kalastukseen voivat olla hyvinkin erilaisia, osin yhteneviä ja osin eriaviä. Kaikki saamelaiset eivät identifioitu alkuperäiskansa-asemaan, eivätkä korosta perinteisten elinkeinojen ja kulttuuristen oikeuksien merkitystä. Tenon alueen erityispiirteisiin kuitenkin kuuluu saamelaisen kalastusperinteen vahva rooli sekä Suomen että Norjan puolella. Alue on kokonaisuudessaan saamelaisten kotiseutualuetta, ja Utsjoki on Suomen ainoa saamelaisenemmistöinen kunta.

2.2 Taustalla vaikuttavia kehityssuuntia ja ilmiöitä

Haastatteluissa tunnistettiin useita Tenon alueeseen ja kalastukseen vaikuttavia muutostekijöitä ja kehityskulkuja, jotka vaikuttavat ja osaltaan selittävät suhtautumista kalastussopimukseen, ja ne kytkeytyvät myös kalastussopimuksen vaikutuksiin ja niiden kokemiseen sekä tulkintaan. Tällaisia muutostekijöitä ovat ainakin seuraavat:

Tenon lohien taloudellisen merkityksen muuttuminen. Lohella on ollut satoja vuosia suuri merkitys alueen elinkelpoisuuteen ja asukkaiden toimeentuloon. Lohi oli ja on vieläkin Tenojokilaaksossa merkittävä osa ravintoa ja luontaiselinkeinoa, ja sen kulttuurinen merkitys on muodostunut erittäin suureksi. 1960 -luvulta lähtien parantuneiden kulkuyhteyksien, pakastimien ja kalastusmatkailun myötä lohien taloudellinen merkitys kasvoi entisestään. Kotimaisen kirjolohen ja norjalaisen lohienkasvatuksen myötä lohien hinta on kuitenkin laskenut huomattavasti ja lohien ammattimainen kalastus on loppunut. Sivutuloloja lohienkalastuksesta kuitenkin edelleen jonkin verran saadaan. Taloudellista arvoa lohella on nykyisin ennen kaikkea kalastusmatkailun, kalastusoikeuksien ja lupamyynnin kautta, mutta näiden merkitys on pienentynyt uusien kalastusrajoitusten myötä. Muutokset lohien merkityksessä ovat olleet suhteellisen nopeita. Nykyisin puhujasta ja näkökulmasta riippuen Tenon lohta tarkastellaan niin kulttuurin ja luontaistalouden, elinkeinon, matkailun, virkistykseen ja elämäntavan näkökulmista.

Matkailun muutostrendi ”kalastusmatkailusta matkailukalastukseen” ja talvimatkailuun. Tenon matkailu on ollut hyvin kalastuspainotteista; kalastaminen on ollut tärkein syy tulla Tenolle. Nykyisin aktiivikalastajien lisäksi Tenolle tulee myös toisen tyyppisiä kalastajia, joille lohenkalastus on vain yksi matkailun aktiviteetti muiden joukossa ja saaliin merkitys sinänsä on vähäisempi – sen sijaan elämysten merkitys on suurempi. Tähän siirtymään liittyy myös talvimatkailun lisääntyminen Tenolla. Näin lohien suhteellinen merkitys on vähentynyt myös matkailussa. Lohien merkitys Tenon vetovoimalle ja imagolle on silti edelleen tärkeä.

Kiinteistöomistuksen muutos Tenolla. Ulkopaikkakuntalaisten kiinteistöomistajien osuus Tenojokivarressa on kasvanut vuosien kuluessa. Taustalla on lisääntynyt vapaa-aika ja varallisuuden kasvu, mikä lisää vapaa-ajan asuntojen ja sopivien tonttien kysyntää. Toisaalta kiinteistöjä on tullut myyntiin enenevässä määrin sen myötä, kun toimeentulon mahdollisuudet jokivarressa ovat kaventuneet. Kiinteistöomistuksen muutokset ovat herättäneet huolta saamelaisen kulttuurin säilymisen näkökulmasta. Toisaalta uuden omistajakunnan vaatimukset kiinteistön omistukseen liittyvistä kalastusoikeuksista ovat nousseet Tenon sopimusprosessin myötä entistä voimakkaammin esiin.

Kalastustapojen muutos ja perinnepyyntien väheneminen. Kalastus Tenolla on vuosien varrella muuttunut merkittävästi perinteisen pato-, kulutus- ja verkkopyynnin vähenyessä ja vapakalastuksen lisääntyessä. Tähän ovat vaikuttaneet viime vuosikymmeninä lohien elinkeinollinen ja taloudellinen merkityksen väheneminen ja kalastuksen sääntely. Taustalla vaikuttaa myös väestön ikääntyminen samoin kuin nuorten poismuutto alueelta ja nuorten vähentynyt kiinnostus kalastukseen. Tähän kehityskulkuun liittyy huoli kalastuskulttuurin säilymisestä ja välittymisestä tuleville sukupolville ja ylipäätään Tenon saamelaisen kalastuskulttuurin elinvoimaisuudesta.

Saamelaisten alkuperäiskansa-asema on noussut vahvemmin näkyviin viime vuosina erilaisten päätösten ja prosessien kuten ILO-sopimuksen käsittelyn ja erilaisten saamelaisien asemaan vaikuttaneiden lainsäädännön muutosten ja näiden aiheuttamien kiistojen myötä. Näistä Tenon sivuvesien paikalliskalastukseen liittyneet kalastuslain muutokset kytkeytyvät selvimminkin Tenon sopimukseen. Samalla vaatimukset saamelaisten alkuperäiskansaan ja sen kulttuuristen oikeuksien huomioimisesta ovat vahvistuneet ja saaneet lisää näkyvyyttä.

Vaelluskalojen suojelun korostunut merkitys ja tähän liittyvä tietoisuuden lisääntyminen. Lohikantojen suojelun tarve on keskeinen tekijä Tenon kalastussopimuksen taustalla. Taustalla vaikuttaa kalakantojen suojeluun liittyvä kansainvälinen yhteistyö ja sopimukset. Näiden seurauksena on nähtävissä lisääntynyt ymmärrys ja tietopohja vaelluskalakantojen monimuotoisuudesta ja suojelun tarpeesta.

3 Koetut vaikutukset kalastukseen

3.1 Vaikutukset saamelaisten perinnepyyntiin

Haastattelujen perusteella saamelaisten perinteisistä pyyntimuodoista patokalastuksen, kulkutuksen ja verkkokalastuksen merkitys on vähentynyt viime vuosikymmeninä ja kalastus on muuttunut enemmän vapakalastukseksi. Kalastussopimuksen voimaantumisen on koettu vähentäneen perinteistä kalastusta entisestään. Suomen puolella arvioitiin patoja olleen viime kesinä alle kymmenen, mutta Inarijoella lohipatoa on viimeksi pidetty noin kymmenen vuotta sitten. 70-luvulta nykypäivään 70% perinteisistä pyyntipaikoista on hiljentynyt. Kulkutusta harjoittavia venekuntia arvioitiin olleen viime vuosina kymmenkunta, välillä vähemmänkin. Norjan puolella Tenon alajuoksulla patopyynti on kuitenkin edelleen voimissaan ja patoja arvioitiin olevan 25 – 30 ja kalastuksen niillä arveltiin olevan yhä tuottoisaa määrällisesti sekä taloudellisestikin.

Muiden pyyntimuotojen kuin vapakalastuksen vähentymisen taustalla on lohenkalastuksen elinkeinollisen ja taloudellisen merkityksen vähentyminen parin viime vuosikymmenen saatossa. Perinnekalastuksen kuvattiin muuttuneen elannosta ja elinkeinosta enemmänkin kotitarve- ja virkistyskalastukseksi sekä oman kulttuurin harjoittamiseksi ja elämäntavaksi. Taloudellista merkitystä sillä ei monillekaan juuri enää ole. Suhtautuminen eri perinnepyyntimuotoihin ja niiden sääntelyyn tuntui vaihtelevan jonkin verran sen mukaan, mikä pyyntimuoto on milläkin alueella sovelias ja käytetty.

Tuntuu aivan kohtuuttomalta, että rajoitukset kohdistuivat niin paljon niin pieneen ryhmään, joka vielä koittaa perinteisiä taitoja säilyttää, kun perinnekalastus on muutenkin niin paljon vähentynyt jo ennestään ja kyllä tämä vaikuttaa myös siihen, mikä into nuorilla on opetella perinteistä kalastusta ja kun se ei rahallisestikaan voi kilpailua normityöstä saatavien tulojen kanssa. Pitää todella välittää kulttuurisesta arvosta ketkä sitä haluavat oppia.

Tästä kun mennään kymmenen vuotta niin kyllä se on perinnekalastus loppu, ei nykyihminen rupea. Nykyiset kalastajat alkavat olla 80 ja vääjäämättömästi se loppuu, ei nuoremmat ala kun siitä ei tule leivänjatketta eikä ole enää taitoakaan. Ei se sopimuksesta johdu.

Suurin vaikutus perinnekalastukseen lienee se, että kun rajoitus perustuu kalenteriin ja kellonaikaan, perinnepyynti perustuu kuitenkin luonnonoloihin, niin tähän on ihan mahdoton saada kalastettua niin kuin on tarkoitus. Meillä on muutakin tekemistä sulan maan aikaan. Kalastetaan tehokkaasti se mitä tarvitaan ja sitten mennään muihin töihin.

Jotenkin tuntuu ikävältä, että valtiolta ei näe huolta saamelaiskulttuurin häviämisestä, nämä kaikki tämmöiset nakertamistoimet, kun rajoitetaan kalastusta ja perittyjä taitoja niin millä niitä pidetään yllä.

Tenolla käymässä sama kuin Tornionjoella, kun tiettyjä kalastusmuotoja kielletään, niin kieli köyhtyy ja sanasto katoaa ja tällä on vaikutusta saamelaiseen identiteettiin. Torniolla kuoli veneenrakennustaitokin.

Yläjuoksulla, Inarinjoella perinteisen kalastukseen koettiin olevan heikoimmassa asemassa. Lohipatoa alueella ei ole ollut enää 10 vuoteen ja perinteisen kotitarvekalastuksenkin koettiin loppuneen lähes kokonaan, kun verkkokalastus kiellettiin 12.8. jälkeen. Kalastuksen hiipumisen koettiin kuitenkin ennen kaikkea olevan seurausta lohikannan huonosta tilasta ja siitä, että kalaa ei kerta kaikkiaan enää nouse yläjuoksulle, ei pelkästään kalastus- sopimuksesta.

Lohi ei enää nouse tänne asti, verkkokalastuksen osaaminen katoaa ja kulttuuri heikenee. Nyt pitää mennä Nuorgamiin asti sitä pyytämään.

Inarinjokivarressa vielä ennen verkkoja pidettiin ja kalastajat olivat pääasiassa niitä, kun kesällä tulivat kotiseudulleen ja nyt meni kertaheitolla veitsellä leikaten tämä mahdollisuus ja perinteen ylläpitomahdollisuus.

Yläjuoksulla koettu, että sopimus ollut hyvä, kun on rajoittanut turistikalastajien määrää ja tämän pitäisi vaikuttaa lohienkin määrään mutta vielä ei ole lohia tullut.

Patokalastusta pidettiin työläänä, sillä padon rakentamisen lisäksi sen ylläpito ja kalastus vaatii ympärivuorokautista hoitamista. Uusi kalastussääntö lyhensi patokalastuksen kalastusaikaa entisestään, joten kynnys työlääksi koetun pyyntimuodon harjoittamiseen on noussut. Kun lohenkalastuksen elinkeinollinen ja taloudellinen merkitys on vähentynyt merkittävästi, ei patokalastus ole enää houkuttellut nuoria jatkajia niin kuin ennen,

muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta. Myös se, että paikkakunnalta pois muuttaneet perheenjäsenet tai sukulaiset eivät enää voi osallistua patokalastukseen koettiin vähentäneen vanhempien kalastajien patojen pitoa.

Patopyynti koettiin perinteisistä kalastusmuodoista uhanalaisimmaksi ja toisaalta sen kulttuurista merkitystä pidettiin suurimpana. Saamelaisten kalastuskulttuurin säilymisen kannalta patokalastusta pidettiin erittäin merkittävänä siihen liittyvän rikkaan sanaston sekä sen vaatiman luonnon ilmiöiden laajan tuntemisen ja ymmärtämisen takia. Patopaikkoihin liittyy paljon paikallista tietoa, sillä eri vuodenaikoina ja erilaisissa olosuhteissa on käytetty eri patopaikkoja ja myös tämä tietämys koettiin olevan katoamisvaarassa.

Perinnepyynti on paljon vähentynyt vuosikymmenten aikana, nykyisin ei paljoa ole ja tämä on sääli, sillä perinteinen kalastusmuoto katoaa. Patokalastus on taitoa vaativaa hommaa ja vaatii läsnäoloa, ei voi olla päivätöissä ja pitää patoa samaan aikaan – katoavaa kansanperinnettä. Verkkokalastus on helpompaa.

Suomen puolen patopyynnillä nykyisillä patomäärillä ei ole juuri vaikutusta kalakan-toihin. Verkkopyynti on erikseen ja Norjan puolella tehokkuus on suurempi ja se kohdistuu kaikkiin lohikantoihin.

Nuorta polvea ei perinteinen kalastus kiinnosta. Vaikka ei olisi tehty mitään, niin patopyynti olisi vähentynyt joka tapauksessa. Se on liian työläs kalastusmuoto ja sillä ei ole elinkeinon kannalta enää merkitystä. Norjan puolella tosin on hyviä paikkoja, joista saadaan saalista, näkyy heti kalalaskureissa kun verkot on nostettu.

Kulikutusta eli virran mukana kulkevilla ajoverkoilla kalastusta pidettiin perinnekalastusmuodoista haastatteluissa ehkä parhaiten nykyajan hengen mukaisena aktiivisena kalastuksena, joka ei vaadi niin intensiivistä ja pitkäkestoista sitoutumista kuin patokalastus. Kulikutuksen nähtiin jossain määrin myös muuttuneen nykyaikaisten verkkomateriaalien ja perämoottoreiden myötä. Kulikutusta ei voi harjoittaa kuitenkaan kaupasta ostetuilla verkoilla, vaan ne pitää osata itse pauloittaa juuri käytettävälle paikalle ja vedenkorkeudelle sopiviksi ja tämä vaatii tietämyksen lisäksi myös osaamista. Kynnys lähteä kulkuttamaan ei ole niin korkea kuin patokalastuksessa ja kalaan mennään silloin kun kala liikkuu hyvin ja olosuhteet ovat suotuisia. Kulikutuksen arveltiin soveltuvan parhaiten myös muualla asuvien saamelaisten perinnekalastuksen muodoksi, jos se olisi sallittua heille.

Kulikutus on hyvin paljon säästä ja olosuhteista, riippuvaa. Erityisesti sopivaa vedenkorkeutta pidettiin aivan ratkaisevana saaliin saamisen kannalta. Haastatteluissa tuotiinkin esiin se, että sopimattomat olosuhteet rajoittavat kulikutusta vielä kalastusrajoitusten lisäksi ja tämän takia kulikutuksen merkitys kalastuskuolevuudelle jää vielä arvioituakin pienemmäksi. Joissakin paikoissa kulikutuksesta on jouduttu kokonaan luopumaan koska

sopivia olosuhteita pyyntiin on vain kalastuskauden alussa, touko-kesäkuussa, jolloin pyynti on nyt kokonaan kielletty.

Aikarajoitukset vaikuttavat tosi vahvasti ja jos miettii kaikkea sitä tietoa ja työmäärän mitä se vaatii kulkutus ja aikaa on neljä päivää. Pitää tehdä verkot ja monta erilaista eri veden korkeuksille. Pitäisi eri paikoissa oppia kulkuttamaan ja aikaa on vain 4 vrk. Voiko jatkua näillä rajoituksilla?

Kulkutusta parjataan turhaan, hieno kalastusmuoto ja sen soisi jatkuvan. Joskus on mennyt överiksi, kun kalaa ollut paljon ja norjalaiset tähän puuttuneet, vaikka Norjan puolella paremmat edellytykset.

Kulkutusverkkojen tekijöitä kohta ei enää ole, niitä ei voi kaupasta ostaa ja osaaminen katoaa.

Nyt pitää keväällä valita haluaako kulkuttaa vai pitää patoa ja kumpaako perinnettä haluaa pitää yllä. En usko, että kukaan kahdeksi vuorokaudeksi rupeaa patoa tekemään. Veikkaan, että tulvapadon pitäminen loppuu ja valitaan kulkutus.

Ennen kun lohella on ollut kaupallista arvoa ja merkitystä, niin kulkutus on ollut tärkeä. Mutta enää sillä ei ole sellaista merkitystä ja rajoitukset ovat ihan perusteltuja.

Kohtuutonta kulkutuksen 4 vuorokautta, pyynti loppuu kohta, kun kukaan ei enää ala tekemään verkkoja. Ei vaaranna lohikantaa mitenkään ja saaliskiintiötä voisi soveltaa niihinkin.

Jos nyt saisin mahdollisuuden käyttää pato-oikeuttani, niin en sitä käyttäisi, kyse on enemmänkin periaatteesta ja oikeudenmukaisuudesta. Kulkutusta joku ulkosaamelainen voisi käyttää - patoa ei, se olisi ihan promillen juttu, jos Helsingistä ajattelee niin ehkä kaksi voisi kulkuttaa, patoamiseen ei kukaan ryhtyisi, ei niillä ole aikaa ja se on niin työläs prosessi.

Perinteisten pyyntimuotojen säilymisen edellytyksenä nähtiin aikarajoitusten pienentäminen ja muualla asuvien saamelaisten perinnepyyntiin liittyvien oikeuksien palauttaminen, edes niin, että he voisivat osallistua paikkakunnalla asuvan henkilön pyyntiin. Muutama haastateltava näki perinnepyyntiin säilymisen edellytyksenä sen, että se saataisiin jotenkin kytkettyä matkailuun tai että perinteisten pyyntimuotojen harjoittamista tuettaisiin jotenkin.

Nykyisen vajaan 10 padon pysyminen käytössä Suomen puolella vaatisi ehdottomasti nuoria mukaan ja vaikkapa jonkinlaista projektia ja rahoitusta näytöspyyntiin. Ja voisi käyttää turisteja siinä. Syytä olisi koittaa näin erikoista pyyntimuotoa säilyttää.

Seurakunnalla on suunnitteilla mielenkiintoinen kokeilu eli aikovat rakentaa padon ensi kesänä tarkoituksena nimenomaan kulttuurin säilymisen tukeminen ja osaamisen säilyttäminen. Saamelaiskeskuksesta tulee kouluttaja opettamaan padon rakentamista ja kalastusta ja tarkoitus sitten käyttää myös siihen liittyvää kieltä ja sanastoa ja opettaa sitä.

Lohita -hankkeessa koitetaan löytää keinoja, joilla perinteeseen liittyviä asioita voitaisiin tuotteistaa mutta padon tekeminen näytöskappaleeksi on kuitenkin liian työlästä että sitä yrittäjä lähtisi tekemään, kyllä sillä täytyy olla ihan oikea kalastuksellinen funktion myös.

Perinteinen verkko- ja vapakalastus ei juuri noussut esiin haastatteluissa. Jotkut haastateltavat kuitenkin viittasivat vapakalastuksen pitkiin perinteisiin 1800-luvulta lähtien, jolloin englantilaiset lordit toivat sen Tenolle. Pitkän historiansa takia vapakalastusta pidetään myös paikallisena, saamelaisten perinteisenä pyyntimuotona. Vapakalastus ja siihen kohdistuneet muutokset jäivät haastatteluissa kuitenkin hyvin vähälle huomiolle ja siihen liittyviä mainintoja tuli vain muutamia.

Paikallisten vapakalastuksen merkitys on lisääntynyt ja sopimus on vaikuttanut tähän positiivisesti, sillä kalastajia joella on nyt huomattavasti aikaisempaa vähemmän ja tilaa ja rauhaa kalastukseen on aiempaa paremmin.

Nyt kun ei saa kulkuttaa niin papatkin ovat alkaneet enemmän soutaa jotta saavat ruokakalat.

3.2 Vaikutukset matkailijoiden virkistyskalastukseen

Kalastussopimus vähensi kalastusmatkailijoiden kalastusta merkittävästi. Suomen puolella myytävien vuorokausilupien määrä tippui kalastussopimuksen myötä kolmestakymmenestäviidestä tuhannesta (35 000) yhteentoista tuhanteen (11 000)³ ja saalistilastojen valossa näyttäisi, että kalastusmatkailijoiden saalismäärät olisivat laskeneet noin 20 – 30 %.

³ Norjan puolelle tuli myös 11000 lupavuorokauden kiintiö, josta myös suomalaisten on mahdollista ostaa lupia.

Osa Tenonkävijöistä on siirtynyt kalastamaan muualle, esimerkiksi Tornionjoelle ja Norjan muille lohijoille.

Porukkaa on joella todella paljon vähemmän kuin ennen ja erityisesti rannalla kalastajat on vähentyneet. Onko kulttuuri muuttunut, ei ole enää niin paljoa himokalastajia ja nykyihminen eri tavalla käyttäytyy, tekevät muutakin? Ja onko niinkin, että lupia varataan, mutta niitä ei sitten kaikkia käytetä?

Monenlaisia kalastajia, ennen varsinkin tultiin suurten kalansaaliiden perässä, nyt ehkä enemmän tullaan elämysten perässä.

Toisaalta jotkut kalastusmatkailijat ovat kokeneet myönteisenä vähentyneet kalastajamäärät sillä nyt on saanut ajoittain kalastaa hyvillä paikoilla jopa yksin, kun kalastajia on ollut vähemmän. Jotkut voivat nähdä tämän hyvänäkin asiana ja itsekkäästi ajatella, että parempi kun hinnat nousee ja väki vähenee.

Tenojoki on ollut perinteisesti ”kansan” lohijoki ja siellä lohien kalastus on ollut suhteellisen laajasti mahdollista laajoillekin kansanryhmille, eräs haastatelluista kuvasi sitä ”massakalastuskohteena”. Uusi sopimus on haastattelujen perusteella paitsi vähentänyt kalastusmatkailijoiden määrää niin myös vähentänyt Tenon houkuttelevuutta kalastuskohteena. Osasyynä on ollut todennäköisesti myös viime vuosien pienentyneet lohisaaliit. Koettiin myös, että hintataso on noussut ja esimerkiksi perhelupien poistuminen loi kynnyksen perheiden kalastukselle. Perhelupien puuttumisella nähtiin olevan myös kauaskantoisia vaikutuksia, sillä jos lapset eivät opi kalastusta niin ajan myötä loppuvat kalastajatkin.

Perhematkailu loppui, kun ei ole perhe- ja lapsilupia. Jos olisi mukulat ja vaimot mukana niin ne kuluttaisivat ja tarvitsisivat sitä ja tätä ja tämä vilkastuttaisi elämää rannoillakin.

Meille on tärkeä asia, ettei kalastuksesta tulisi vain elitistinen harrastus joillekin. Jos jatkuu nykyisellään, niin kalastajamäärät laskevat, hinnat nousevat ja kalastuksesta tulee yhä elitistisempää ja raha määrittelee kalastusmahdollisuudet. Perinteiset kalastajaryhmät rajautuvat pois ja jäljelle jäävät enää lääkärit ja ministerit.

Kalastuslupien määrän laskun lisäksi lupien hankinta on koettu hankalaksi ja kalastusmatkojen suunnittelu on vaikeutunut ja kiinnostus Tenon kalastusta kohtaan on tästäkin syystä vähentynyt. Lisäksi säännökset koetaan haastattelujen perusteella vaikeaselkoisiksi, monimutkaisiksi ja raskaiksi, erityisesti kalastusaikojen rajoituksiin oltiin tyytymättömiä. Monet haastateltavista kokivat, että läheskään kaikella säätelyllä ei ole mitään tekemistä lohikantojen ja niiden suojelun kanssa.

Pahinta sopimuksessa on se, että kalastusajat ovat aivan käsittämättömiä – pitää rannalta kalastaa yöllä, ei sovi perhematkailijoille.

Vanhin ikäpolvi jäänyt tässä heikompaan asemaan, kun ei ole tietokonetta tai ei osaa käyttää niin eivät saa lupia hankittua. Kuullut sellaistaikin, että kun luvat tulevat myyntiin, niin toiset istuu perheenä ja monta konetta käytössä, jotta saataisiin luvat hommattua.

Tenolainen ja luontoon liittyvä vapaus ja rentous meni ja nyt pitää kellosta ja kalenterista katsoa, lupia vaikea saada ja aikatauluja sopia, tulee peruutuksia ja saatko rahoja takaisin ja kaikkea hankaluutta.

Ennen kalastus ja ilmapiiri oli jotenkin rennompia ja vaikka lupia sai helpommin niin sellainen mielikuva, ettei kalastusponnistus ollut kuitenkaan suurempi kuin nyt. Nyt joutuu menemään kellon kanssa yötä myöten ja on aika tiukkapipoista ja hampaat irvessä -toimintaa. Tenon henki on huonontunut. Liiallinen sääntely vaikuttaa stressaavasti ja määrittää liikaa ja turhaa itse kalastusta ja esimerkiksi sääolosuhteita ei voi enää kunnolla huomioida vaan pitää kalastaa silloin kun luvan on sattunut saamaan.

Vanhaan ei ole enää paluuta, kalastajat ovat toiset ja sukupolvi muuttunut. Harvat tulevat enää joelle viikoksi kalastamaan niin kuin ennen vanhaan. Loman vietto on totaalisesti muuttunut, kalastus vain osa lomaa ja halutaan kokeilla myös muuta ja monenlaista kalastusta, vaikkapa merikalastusta Norjassa ja tunturikalastusta.

3.3 Vaikutukset ulkopaikkakuntalaisten kiinteistönomistajien kalastukseen

Uusi sopimus kohtelee kaikkia ulkopaikkakuntalaisia kiinteistönomistajia yhtenä ryhmänä, jotka voivat lunastaa ainoastaan vapakalastukseen oikeuttavan kalastusluvan omasta erityislupakiintiöstä. Vaikka erityislupakiintiön oli tarkoitus tasoittaa nimenomaan ulkopaikkakuntalaisten kalastusoikeuksien omistajien suhteessa heikompaan asemaan, se näyttää tuottaneen paljon ongelmia ja ristiriitoja. Muutos on heikentänyt selvästi Tenolta pois muuttaneiden saamelaisien asemaa ja estänyt heiltä perinteisten pyyntimuotojen käytön. Muut ulkopaikkakuntalaiset kiinteistönomistajat saivat kiinteistön koon mukaan pieniä parannuksia kalastusmahdollisuuksiin, mutta he kokevat, että parannukset ovat, kiinteistön koosta riippuen, olemattomia tai mitättömiä, eikä tilanne juuri ole parantunut aiemmasta sopimuksesta, joka ei suonut heille lainkaan kalastusoikeuksia.

Pois muuttaneiden saamelaisten kalastusoikeuksien kaventumisella nähdään olevan negatiivisia vaikutuksia koko Tenon saamelaiseen kalastuskulttuuriin, sillä 65 % saamelaisista asuu saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella opiskelu-, työ- ja perhesyistä. Näin ollen perheenjäsenet eivät pääse osallistumaan esimerkiksi Tenojokilaaksossa asuvien vanhempiensa patopyyntiin. Muutos koetaan merkittäväksi paitsi tämän kalastajaryhmän, myös laajemmin saamelaisten perinnekalastuksen ja kulttuuristen oikeuksien näkökulmasta.

Veneessä olevilla täytyy olla lupa – että voi osallistua – eikä isä voi tehdä patoa yksin. Ainoa tapa olisi ollut ostaa turistilupa joka päivälle... 180 € viikko, ja saako edes sille päivälle... Se olisi ollut monien tuhansien eurojen lasku --- ei oikea vaihtoehto. Kaksi kesää pyysin ilman lupaa... ja odotin, että olisi tullut sakkoja ja oikeudenkäynti... Aika lailla tavallisesti kalastettiin – meidän pyyntiin isoin muutos rajoituksina kulkutuksiin.

Perinnepyyntissä – ei se tavallista ole, tunnen kourallisen nuoria – ei niitä hirveän paljon ole. Jos miettii perinteisen kalastuksen jatkuvuutta, niin on se aika uhattuna... ja varsinkin, minkä uusi sopimus tekee, että ei ole mahdollista tehdä sitä laillisesti.

Haastateltujen (kiinteistön ostaneiden) ulkopaikkakuntalaisten kiinteistön omistajien mukaan heidän omaan kalastukseensa uudella sopimuksella ei ole juuri ollut vaikutusta, koska se ei tunnustanut heidän perusoikeuksiaan: sitä, että heillä on suomalaisten lakien mukaan kalastusoikeuksia, jota he eivät saa käyttää. Osa on kuitenkin käyttänyt hyväksi heille sopimuksen myötä tulleet erityiskiintiön kalastusvuorokaudet – se koettiin parannukseksi aikaisempaan verrattuna, samoin kuin oikeus rekisteriöidä oma vene ja kalastaa sillä.

Ulkopaikkakuntalaiset kiinteistön omistajat kokevat ongelmalliseksi myös sen, että heidän perheenjäsenensä rinnastetaan 'turistikalastajiksi', joiden on kalastamaan päästäkseen ostettava matkailukalastuslupa. Kiinteistönomistajat eivät saa ottaa omina lupavuorokausinaan perhettä mukaan. Lisäksi kun heillä on eri luvat, kalastus samaan aikaan ei onnistu. Tämäkin on vaikeuttanut heidän kalastustaan.

Me ei saada käyttää kiinteitä pyydyksiä, vaikka se olisi meidän tilan oikeus, eikä tätä korvata mitenkään.

Ei saa mennä heittämään omaan rantaan, mutta paikkakuntalainen saa, meidät rinnastaan turisteiksi.

Jos lapseni saa turistiluvan, en saa mennä yöllä heidän kanssa kalaan, eikä emäntää saa ottaa veneeseen.

Olen pidättäytynyt kalastamassa Tenossa, kun olen ollut turistin asemassa. Nyt olen käyttänyt nämä armollisesti meille annetut vuorokaudet... olenkohan neljä lohta Tenosta saanut koko elämäni aikana.

Vaikutukset olleet myönteisiä, kun on saatu erityiskiintiö sekä oikeus veneen rekisteröintiin. Suurimman käytännön ongelmat liittyvät esimerkiksi siihen, että kalastusoikeudet on kiinteästi kytketty kiinteistön omistajaan ja näin esimerkiksi perheenjäsenten kanssa yhdessä kalastaminen vaikeaa. He joutuvat kalastamaan turistiluvilla ja niiden saaminen haluttuun ajankohtaan on sattumanvaraista ja välillä mahdotonta. Tällaiset säädökset tuntuvat enemmän kiusanteolta kuin lohen suojelun kannalta tärkeiltä keinoilta.

Mökkiläiset ovat saavuttaneet uuden sopimuksen myötä joitakin parannuksia asemaansa mutta ne ovat olleet aika pieniä. Osuus kiintiöstä ei ole kovin suuri, mutta tämä on kuitenkin herättänyt kateutta.

Samoin kuin matkailukalastajat, myös ulkopaikkakuntalaiset kiinteistönomistajat kritisoivat lupamyyntiä ja sen teknistä toteutusta ja toimivuutta. Nettipohjainen lupamyynti on koettu hankalaksi, ja sen pohjalta on haastavaa suunnitella kesän kalastusta ja loma-aikatauluja koska lupien riittävydestä ei ole varmuutta. Erityisesti tämä ongelma tuli esiin kesällä 2019 kun erityislupakiintiön luvat myytiin loppuun kalastusoikeuden vuokraamisen tultua mahdolliseksi. Ongelmiksi koetaan myös se, että kerran varattuja lupapäiviä ei voi muuttaa ja että luvat täytyy lunastaa luvanmyyntipisteestä Utsjoella.

Sääntö on, että luvat pitää lunastaa viimeistään edellisen viikon perjantaina. Jos ensimmäinen kalastuspäiväni on perjantai, pitäisi minun saapua Utsjoelle jo viikkoa ennen kalastusta. Vaatimus on täysin kohtuuton.

3.4 Havaintoja vaikutuksista kalakantoihin

Luonnonvarakeskuksen seurantatutkimusten mukaan sääntelyn vaikutukset kalastuskuolevuuteen ovat olleet hyvin pitkälti sopimuksen tavoitteiden mukaisia eli kalastuksen aiheuttamaa lohien kuolevuutta on saatu pienennettyä noin kolmanneksella ja aiempaa suurempi määrä kaloja selviää lisääntymisalueille kutemaan. Sopimuksen mukaisen sääntelyn pitäisi korjata Tenon heikentyneet lohikannat kestäväälle tasolle noin 10 – 15 vuodessa eli noin kahden lohisukupolven kuluessa.

Seurantatutkimusten mukaan viime vuosina jokeen nousseiden lohien määrä on ollut paljon keskiarvoja pienempi, ja vuosi 2019 oli erityisen huono. Tämä on huomattu myös

joella kalastavien keskuudessa. Tosin paikallisissa havainnoissa on eroja sen mukaan millä jokiosuudella havainnoitsija on kalastanut. Haastateltujen kokemukset esimerkiksi Inarinjoelta ovat hyvin vahvasti sellaisia, että lohta ei juuri enää ole, samalla kun Norjan puolelta alajuoksun padoilta sitä saadaan edelleen runsaasti.

Henkilökohtaisesti luotan tutkimuksiin täysin ja omat havainnot tukevat tutkimustuloksia, ennen kalaa oli ja sitä näki – nyt joki on aivan kuollut. Nyt puhutaan jo Tenon lohien pelastamisesta eikä vain kannan vahvistamisesta, tilanne on huono.

Tutkijoiden tulokset viime kesältä vähän yllättivät, että oli noussut kuitenkin niinkin paljon lohia. Viime kesän saaliit olivat niin heikkoja, että luulin että kaloja olisi noussut vielä laskettuja määriä vähemmän.

Haastatteluissa nousi esiin myös käsityksiä, että kaikki tahot eivät olisi täysin tiedostaneet lohikantojen todellista tilaa tai jakaisi huolta lohikantojen tulevaisuudesta. Kaikuluotain- ja videolaskentojen perusteella viime vuodet ovat olleet kuitenkin poikkeuksellisen huonoja ja syytä ei oikein tiedetä. Toisaalta myös luonnollista ja suurtakin vaihtelua vuotuisissa lohimäärissä on ollut aina. Samaan aikaan tutkimusten mukaan poikastuotanto on kuitenkin ollut pääsääntöisesti hyvällä tasolla. Haastateltavat pohtivatkin laajasti syytä huonoon lohitiilanteeseen. Selityksiä haettiin Tenon alajuoksun kalastuksesta, vuonon ja merialueen kalastuksesta, Norjan kalankasvatuksesta, lohien ravinnon saannista sekä loheen kohdistuvasta saalistuksesta.

Suojelutavoite ei ole aidosti kaikkien jakama tavoite, vaikka ennen pyydyksiä oli paljon ja lohtakin oli paljon niin siitä ei voi vetää johtopäätöstä, että edelleenkin voisi samalla tavalla kalastaa, kun lohta kerta kaikkiaan nousee jokeen huonosti. Norjassa muualla laitettaisiin jokikalastus kokonaan kiinni.

Osa kalastajista katsoo, että lohikantojen suojelusta puhuminen on vain valtion saamelaisien kurjistamista ja turistipyynnin suosimista. Uhanalaisuutta ei kaikki oikeasti myönnä.

Norjalaisten alajuoksulta saamat verkko- ja patosaaliit on suuria ja suomalaisten vapakalastus on vain murto-osa tästä. Silloin kun siellä on sallittua pitää verkkoja ja patoja niin joessa on kuin hana olisi kiinni ja kalaa ei nouse ylös, mutta kun rajoitus loppuu niin kalahana aukeaa.

Norjalaiset pyytävät alajuoksulta yhdessä päivässä enemmän lohia kuin kokonainen mökkikylä kesässä. 30–40 lohia saavat per verkkojen pyyntikerta, kun täällä mökkikylä saa koko kesässä saman verran, mutta neuvotteluissa väittävät, että suomalainen matkailukalastus on syypää.

Useat haastatelluista jakoivat kokemuksen, että muut kalalajit ovat viime vuosina lisääntyneet alueella merkittävästi. Etenkin hauen, harjuksen ja siikakantojen koettiin vahvistuneen. Tämän koettiin olevan seurausta ainakin osin kalastussopimuksen verkkokalastuksen rajoittamisesta ja näihin kalalajeihin kohdistuvan pyynnin vähyydestä. Hauen osalta arveltiin, että kyse voi olla myös laajemmasta mahdollisesti ilmastonmuutokseen liittyvästä olosuhteiden muutoksesta.

Ongelmallisena tätä ilmiötä pidettiin siksi, että kaikki nämä kalalajit syövät joko lohien mätää tai poikasia ja näin vaikuttavat lohikantaan. Tästä predaattorien vaikutuksen suuruudesta näkemykset tosin vaihtelivat; toiset pitivät tätä aivan keskeisenä syynä heikentyneisiin lohikantoihin, toiset taas näkivät maltillisemmin, että näilläkin saattaa osaltaan jotakin merkitystä olla. Lohta saalistavien kalojen lisäksi myös koskelot ja hylkeet nousivat keskusteluissa usein esiin. Varsinkin koskeloiden määrän koettiin kasvaneen merkittävästi ja niiden metsästys on loppunut kokonaan.

Kalastuksen sääntelyllä ei ole juurikaan merkitystä lohikantoihin ja paikallisilla tulee olla mahdollisuus kalastukseen. Sen sijaan hoitokalastusta pitäisi olla, kutupaikkoja pitäisi suojella, vanha koskeloiden pyynti pitäisi palauttaa ja jokisuussa pitäisi hyljekantaa saada metsästää. Siiat, hauet, harjukset ja taimenet ovat myös lisääntyneet ja niitä pitäisi pyytää pois.

Ennen vanhaan isä komensi meidät pojat keväällä joen rantaan sulapaikkoihin ampumaan koskeloita. Näin suojeltiin lohien poikasia. Nykyään koskeloita ei enää ammuta ja ne ovat lisääntyneet valtavasti ja syövät lohienpoikaset.

Haukien tehokalastus olisi tärkeää, haukien määrä lisääntynyt paljon ja smoltteja mahassa, nykyiset verkkokiellot estävät hauen kalastuksen ja vaikutukset lohelle huonoja.

Olen kokeilumielessä kalastellut haukia, että paljonko niitä on. 1005 haukea uistelemalla seitsemässä kesässä eli haukea on valtavasti ja sitä pitäisi saada tuettuna pyytää pois.

Joskus vähän häiritsee selitysmallien ja erilaisten argumenttien tarkoitushakuisuus ja agendallisuus. Tämä on tietysti hyvin ymmärrettävää ja inhimillistä, kaikenlaisia mahdollisia selitysmalleja koitetaan keksiä, jotka kääntäisi huomiota pois omasta kalastuksesta. Kunhan nyt vain jotakin keksittäisiin, joka osoittaisi, ettei ongelma ole ihmisen aiheuttama.

4 Vaikutukset elinkeinotoimintaan ja talouteen

4.1 Vaikutukset matkailuyrityksiin

Haastattelujen perusteella erottuu kaksi eri yritysryhmää, joihin sopimus on vaikuttanut eri tavoin. Muutamat yritykset ovat pystyneet sopeuttamaan toimintaansa paremmin kuin toiset. Sopeutujat pystyivät ennakoimaan sopimuksen vaikutuksia ja ovat investoineet voimakkaasti talvimatkailuun ja kansainvälisiin asiakkaisiin. Näin ne ovat onnistuneet saamaan osansa Lapin matkailun kasvusta ja pitämään toimintansa kannattavana ja kasvatamaan liikevaihtoaan. Näiden yritysten toiminnassa kalastusmatkailulla on nykyisin vain pieni merkitys. Muistutettiin myös, että lohien kalastuskausi on vain puolitoista kuukautta eikä sen varaan pelkästään voi kovin suurta yritystoimintaa perustaa. Yrittäjät kuitenkin kokivat, että kalastusmatkailulla voisi tulevaisuudessa olla paljon suurempi merkitys nykyiseen verrattuna, jos kalastussopimusta muutettaisiin ja myös muun kalan kalastusmahdollisuudet huomioitaisiin. Varsinkin harjuksen ja meritaimenen kalastuksessa nähtiin potentiaalia.

Toisena ryhmänä erottuu pienimuotoisempi, pääasiassa kesäkauteen painottunut ja osittain myös osa-aikainen matkailuyrittäminen. Näille yrityksille uuden kalastussopimuksen vaikutukset ovat olleet dramaattisia. Liikevaihto on joillakin yrityksillä tippunut ensimmäisenä vuonna jopa 60 prosenttia. Liikevaihdon romahtaminen on johtanut siihen, että osa yrittäjistä on joutunut lopettamaan toimintansa ja iäkkäämmät yrittäjät ovat aikaistaneet eläkkeelle jäämistään, jotkut ovat muuttaneet jopa pois paikkakunnalta.

Kalastuslupien vähentymisen lisäksi ongelmallisena matkailuyrittäjät ovat kokeneet erityisesti lupamyynnin järjestämisen. Järjestelmä ei mahdollista esimerkiksi ryhmien kalastusmatkojen suunnittelua ja aikataulutusta ja tämä on johtanut yritysryhmien matkojen loppumiseen lähes kokonaan. Yritysryhmät ovat olleet perinteisesti toivottuja, paljon palveluita käyttäviä, hyvin maksavia ja siksi merkittäviä asiakkaita.

Kalastusmatkailun kysynnän vähentyminen on vaikuttanut myös mahdollisuuden tarjota siihen liittyviä palveluja ja työllisyyteen. Erityisesti soutupalveluja ei enää kysytä niin paljoa, joten soutajillekaan ei ole työmahdollisuuksia. Myös ulkopaikkakuntalaisten kiinteistönomistajien sopimuksen mukana saama oikeus oman veneen rekisteröintiin on osaltaan vähentänyt soutupalveluiden tarvetta ja tähän liittyvää pienimuotoista liiketoimintaa. Tämä on vaikuttanut osaltaan nuorten kesätyömahdollisuuksiin. Toisaalta oltiin myös huolissaan tämän tyyppisen osaamisen vähentymisestä ja sen vaikutuksista kalastusmatkailun kehittämiseen tulevaisuudessa.

Vaikutukset yritystoimintaan ovat olleet radikaalit, tämä selvisi jo neuvotteluvaiheessa, ja silloin jo päätettiin, että lähdetään satsaamaan talvimatkailuun. Ensimmäisenä vuonna 70 % kalastusmatkailijoista katosi ja siitä ei ole paluuta ollut. Nyt on jäljellä 40–50 % entisestä kalastusmatkailun volyyymistä. Yrittäjistä osa joutui lopettamaan ja jotkut muuttivat pois. Nyt on vaikeaa enää löytää soutajia, ja paluuta entiseen ei ole koska ei ole työntekijöitä palvelujen toteutukseen.

Matkailuyrittäjät ovat olleet ehdottomia kärsijöitä sopimuksessa. Ei-niin-hyvän palvelurakenteen omaavia toimijoita jäänyt paljon pois. Osa yrittäjistä olisi vaatinut investointeja jo aikaisemmin, jotta olisivat pärjänneet kilpailussa, kehittämisasiaa oli jäänyt tekemättä ja tälle porukalle totuus paljastui vasta kun neuvottelut olivat valmiit.

Moni yrittäjä on sanonut, että veneistä ja soutamisesta on joutunut luopumaan, yöpyjiä mökkeihin silti on muista matkustajista.

Sopimus oli tervetullut, sillä se laittoi ihmiset ajattelemaan ja yrittäjät myös lähtivät investoimaan, ne ketkä lähtivät investoimaan, niin niillä menee hyvin. Tenon lohi oli hyvä ja huono, ei tarvinnut tehdä mitään, kun turisti tuli kesäksi ja vähän laiskistuttiin. Olisi voitu toki tehdä toisinkin, rajoituksia porrastaen, jolloin olisi ihmiset ehtineet paremmin sopeutumaan muutokseen. Vain kolme yritystä pystyi reagoimaan muutokseen Utsjoella. Nyt matkailu nousee aivan hirveää tahtia ja uutta rakennetaan.

Matkailuun vaikutukset ovat olleet negatiivisia, kun asiakasmäärät ovat laskeneet mutta ehkä suurin potentiaali matkailun kasvussa menetetään siinä, kun kalastusmatkailu on määritelty pitkälti paikallisten oikeudeksi. Ei synny vapaata kilpailua ja yrittämisen vapauskin on perusoikeus eikä sitä pitäisi sitoa asuinpaikkaan tai kalastusoikeuksiin.

4.2 Vaikutukset kuntatalouteen

Utsjoen verotulot edellisenä vuotena putosivat noin 50 000 – 70 000 €, minkä kunnan edustajat arvioivat johtuneen ainakin osittain kalastusmatkailun vähenemisestä ja muutamien yrittäjien toiminnan loppumisesta. Pienen, noin 1200 asukkaan Utsjoen kunnan taloudessa tätä pidettiin merkittävänä määränä. Lisäksi kunnan taloudelle kalastusmatkailun vähenemisestä on ollut välillisiä vaikutuksia sen kautta, että matkailualalla toimineita perheitä on muuttanut kunnasta pois ja tämä on vaikuttanut esimerkiksi valtionosuuksiin. Kalastusmatkailijoiden vähentymisellä koettiin olleen vaikutuksia myös muiden palveluiden kysyntään ja kauppaan. Tämä oli tunnistettu myös Ivalon puolella asiakkaiden vähentymisenä, tosin volyymien koettiin kokonaisuudessa olevan niin pientä suhteessa koko matkailuun, ettei se kuitenkaan näy merkittävästi tilastoissa. Tarkempia tutkimuksia tai selvityksiä kalastusmatkailun muutoksista ja sen euromääräisistä aluetaloudellisista vaikutuksista ei ollut kunnassa saatavilla.

Toisaalta alueen matkailussa koettiin olevan nyt hyvin positiivinen myötätuuli, joten kalastusmatkailun vähenemisen haitalliset vaikutukset jäävät tämän trendin peittoon, eivätkä niin tule näkyviin. Useampi haastateltava koki myös, että uusi kalastussääntö oli hyväkin asia matkailulle, sillä se pakotti yrittäjät uudenlaiseen toimintaan ja nykyisin Utsjoen matkailu on merkittävässä kasvussa. Utsjoen matkailupotentiaali on nyt tiedostettu ja alueella tehdään suuria investointeja, jotka tuovat kuntaan työtä ja verotuloja sekä kiinteistöveroja. Kunnan roolia pidettiin tässä kehityksessä suhteellisen pienenä, mutta jotkut haastateltavat toivoivat kunnalta aktiivisempaa strategista otetta matkailun kehittämisessä.

5 Sopimukseen ja sen täytäntöönpanoon liittyvät ongelmat

Tenon sopimuksen saama kritiikki ei ole seurausta vain sen suorista vaikutuksista esimerkiksi kalastukseen ja saalismääriin tai näiden taloudellisiin seuraamuksiin. Haastatteluissa erityisen merkittäviksi teemoiksi nousivat sopimuksen oikeudenmukaisuus ja kokemus perustuslaillisten oikeuksien toteutumattomuudesta, sopimuksen täytäntöönpanon yhteydessä tehdyt linjaukset sekä sopimuksen laadintavaiheen ongelmat. Nämä osittain varsin periaatteelliset erimielisyydet ovat johtaneet erilaisiin vastalauseisiin, protesteihin, oikeustoimiin ja osapuolten välisten suhteiden kärjistymiseen.

Tärkeintä olisi se, että eri osapuolet voisivat tunnustaa toistensa perusoikeudet – tämän jälkeen voitaisiin vasta keskustella sisältöasioista.

5.1 Perustuslaillisten oikeuksien toteutuminen

Kaikki kalastusoikeuden omistavat kolme ryhmää ovat esittäneet selkeän tyytymättömytensä uuden kalastussopimuksen vaikutuksiin ryhmien oikeudelliseen asemaan ja sopimuksen perustuslain mukaisuuteen liittyen. Kalastusoikeuksia omistavat: 1) Tenojokilaaksossa asuvat kiinteistönomistajat, jotka ovat suurimmaksi osaksi saamelaisia, 2) Tenojokilaakson ulkopuolella asuvat kiinteistöjä pääasiassa perinnön kautta omistavat, joista myös suurin osa on saamelaisia sekä 3) ulkopaikkakuntalaiset, jotka ovat saaneet kalastusoikeuden kiinteistökaupan myötä.

Tenon jokilaaksoissa asuvien kalastusoikeuden haltijoiden näkökulmaa ovat tuoneet esiin pääasiassa paikalliset osakaskunnat ja Saamelaiskäräjät. Tenojokilaaksossa asuvien kiinteistönomistajien kalastusoikeuteen uusi sopimus vaikutti ennen kaikkea rajoittamalla perinteisten pyyntimuotojen käyttöä ja kalastusaikaa. Uuden sopimuksen koetaan rikkoivan kalastusoikeuksien haltijoiden omaisuudensuojaa, saamelaiskulttuurin perus- ja ihmisoikeudellista suojaa sekä elinkeinon harjoittamisen oikeuksia.

Kriittiseen suhtautumiseen liittyy myös saamelainen perinteinen oikeuskäsitys, jonka mukaan kalastusoikeus Tenolla on sidoksissa ensisijaisesti saamelaisuuteen, paikalliseen syntyperään ja omistukseen. Tähän oikeuskäsitykseen kuuluu, että alkuperäisväestölle kuuluvia perinnöllisiä oikeuksia eivät muut voi saada haltuunsa ostamalla. Perinteiseen asutukseen ja tilojen muodostumiseen liittyi kiinteästi oikeus elannon hankkimiseen kalastamalla, minkä ei katsota mitenkään liittyvän nykyaikaiseen vapaa-ajan asutukseen. Näin ollen on myös ajateltu, ettei kalastusoikeus siirry suoraan esimerkiksi kiinteistökaupan myötä ulkopuoliselle.

Kalastusoikeus on saamelaisten tilojen oikeus ja lohi on pääasiassa näiden tilojen omistuksessa. Uusi sopimus sortaa saamelaisia ja on meidän oikeuksien ryöstämistä.

Paikallisista saamelaisista tiloista suuri osa on poikkeuksetta saamelaisten sukumaille muodostettu ja tämä erottaa ne muista Suomen tiloista. Saamelaiset eivät ole pelkästään omistajia, vaan tähän liittyy saamelainen sukumaa ja sukutausta ja siksi omistus poikkeaa muusta Suomesta ja tämä on tärkeä, erittäin tärkeä asia. Tämä on tavallaan identiteettikysymys ja hirmu tärkeä. Taustalla on vanha lapin oikeusymmärrys, joka lähtee jo siidajärjestelmästä ja se on täällä erittäin vahva ja se on tärkeä myös nuorella sukupolvella, jopa vahvempi kuin minun sukupolvella.

Aikoinaan kiinteistöjä myyneet eivät välttämättä sisäistäneet, että kiinteistökauppojen myötä myös kalastusoikeudet siirtyivät koska oikeus oli määrittynyt paikkakunnalla asumisen mukaan. Ennen vanhaa mökkitontin ostajat eivät välttämättä edes ajatelleetkaan saavansa kalastusoikeutta kaupan myötä ja olivat ikään kuin hyväksyneet tilanteen. Tämä on kuitenkin muuttunut ja nyt sitten uusien tulokkaiden myötä tätä oikeutta on ja sen merkitystä on alettu perään kuuluttamaan ja vaatimaan. Tästä on aiheutunut vastakkainasettelua.

Utsjoella jokivarressa kiinteistökauppa käynyt vilkkaana ja kalastusoikeuksien jako kauppojen yhteydessä herättänyt myös paljon ongelmia. Kaikki myyjät eivät hyväksyneet sitä, että kauppojen mukana on myyty myös kalastusoikeutta. Tätä ei kaikki hyväksy, vaikka ovatkin myyneet.

Saamelaisten alkuperäiskansan perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta tyytymättömyyden taustalla on vielä laajempi ja periaatteellisempi oikeudellinen kysymys siitä, onko Suomen valtiolla oikeus säädellä kalastusta Tenolla vai onko oikeus saamelaisilla alkuperäiskansana. Erimielisyyttä on myös siitä, onko alun perin Tenojokilaakson saamelaisille kuuluneet kalastusoikeudet sidottu saamelaisuuteen vai kiinteistönomistukseen. Saamelaisten kulttuuristen oikeuksien näkökulmasta nämä oikeudet eivät kiinnity vain suomalaisen lainsäädäntöön, vaan alkuperäiskansan perinteeseen ja nykyään myös kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin.

Tenojokilaakson ulkopuolella asuvat kiinteistöjä pääasiassa perinnön kautta omistavien näkökulmasta uusi kalastussopimus heikensi heidän laillista asemaansa merkittävästi. Vuoden 1989 Tenon kalastussopimus tunnusti heidät erillisenä kalastajaryhmänä ja takasi joki-laakson ulkopuolella asuville kiinteistön perineelle oikeuden perinteisen kalastuksen harjoittamiseen. Uuden sopimuksen myötä kalastusoikeudet kaventuivat kiinteistönomistajien erityislupakiintiöön perustuvaksi vapakalastukseksi. Tämän koetaan loukkaavan sekä perustuslaissa turvattuja alkuperäiskansan oikeuksia harjoittaa omaa kulttuuria, mutta myös kiinteistön omistukseen perustuvia oikeuksia. Oikeuksien menettämisen seurauksena nähdään yhteyksien omaan kulttuuriin ja yhteisöön heikentyvän ja tämän puolestaan koetaan vaikuttavan osaltaan koko Tenon saamelaisen kalastuskulttuurin säilymiseen.

Jos lähdetään yhdenvertaisesta asemasta niin jos ei kaikilla saamelaisilla sitä [kalastusoikeutta] voi olla niin ainakin niillä kenellä on omistusoikeus eli maanomistajilla ja heidän jälkeläisillensä pitää olla oikeus kalastaa ja tämä oikeus ei voi mihinkään hävitä, vaikka muuttaisimme Timbaktuun, omistusoikeus säilyy.

Olettaisin, että kun olen kantasaamelainen, Utsjokivarren asukkaan perillinen niin että meillekin kuuluisi se oikeutus kalastaa ja harrastaa kulttuuriamme. Tuntuu raadolliselta, että sukulaiset saa kalastaa, mutta kun kuntarajan ylität, niin olet ilman oikeutta. Näin se kulttuuri kuolee.

Minun viestini on, että ulkosaamelaisten maanomistukseen liittyvät oikeudet, jotka on perustuslakiinkin kirjattu, kuuluu heille eikä siinä pitäisi olla kahta sanaa. Se on heille näillä oikeuksilla taattu. Haluaisin, että voisin myös omille lapsenlapsilleni jättää sitä perintöä. Pitäisi ymmärtää jokaisen, että jos halutaan saamelaiskulttuuria edes hitusen säilyttää, niin pitäisi olla tällainen perustuslain mukainen lähtökohta.

Saamelaisille muualla asuville haitat olleet suurimmat, kun eivät saa enää pyytää, vaikea kalastaa, kun ei saa edes turistikiintiöstä lupia, harmistuksissa käydään joella omalla luvalla. Jos sukujuuret täällä niin pitäisi saada sukunsa vesillä kalastaa.

Ulkopaikkakuntalaisten kiinteistönomistajien näkökulmasta uusi sopimus on tuonut vain nimellisiä parannuksia kalastusmahdollisuuksiin, joita aiempi sopimus ei suonut heille lainkaan. Tyytymättömyyden taustalla on kokemus edellisen Tenon sopimuksen (1989) epäoikeudenmukaisuudesta ja tämän havainnon käynnistämä oikeuskamppailu. Edellisen sopimuksen nojalla ulkopaikkakuntalaisten kiinteistöperustaisilla kalastusoikeuksilla ei ollut mitään käytännöllistä merkitystä. Uusi kalastussopimus ei ole tuonut tähän helpotusta, vaikka se parantaakin hieman ulkopaikkakuntalaisten kiinteistönomistajien kalastusmahdollisuuksia. Uuden sopimuksen myötä heille on varattu oma erityislupakiintiö, oikeus rekisteröidä ja käyttää omaa venettä sekä pidempi kalastusaika ja edullisempi lupa kuin kalastusmatkailijoilla.

Käytännössä uuden sopimuksen nojalla kalastusluvilla on merkitystä lähinnä suuremmille kiinteistöille. Yhdistyksen arvion mukaan noin 100 pientä kiinteistöä jää kokonaan ilman kalastusoikeuksia ja noin 700 hieman isompaa kiinteistöä on oikeutettu vain yhteen kalastusvuorokauteen. Näitä oikeuksia pidetään riittämättöminä ja epäoikeudenmukaisina erityisesti verrattuna Tenolla asuviin kiinteistönomistajiin. Se, että kalastusoikeus on edelleen sidottu pikemminkin paikkakunnalla asumiseen kuin kiinteistön omistamiseen koetaan olennaiseksi yhdenvertaisuuden toteutumisen esteeksi.

Ulkopaikkakuntalaiset kiinteistönomistajat vetoavat Suomen perustuslain omaisuuden suojaan ja yhdenvertaisuuden periaatteisiin. Tenon kiinteistönomistajat ry:n tilaamassa perusoikeuksia tarkastelevassa asiantuntijalausunnossa on kiinnitetty huomiota paitsi omaisuuden suojan toteutumiseen, myös perusoikeuksien väliseen puutteelliseen punnintaan perustuslakivaliokunnassa – erityisesti saamelaisten kulttuuristen oikeuksien ja Suomen lain mukaisen omaisuuden suojan välillä. Lisäksi lausunnossa korostetaan sopimuksen toimeenpanon, eli asetustasoisten säädösten ja soveltamiskäytäntöjen merkitystä oikeuksien turvaamisen kannalta: sopimuksen tulkinnan tulisi paikata omaisuuden suojaan liittyviä näkökohtia esim. kalastuslupajärjestelmän toiminnassa. Näihin näkökohtiin nojautuen ulkopaikkakuntalaiset kiinteistönomistajat vaativat koko sopimuksen perusteellista uudelleenarviointia.

Ulkopaikkakuntalaiset kiinteistönomistajat kokevat olevansa eriarvoisessa asemassa myös muualla Suomessa kiinteistöjä omistaviin nähden sekä myös paikkakuntalaisiin, joilla kalastusoikeutta ei ole kiinteistönomistuksen perusteella. Esimerkiksi paikkakunnalla asuvalla henkilöllä, joka ei omista kalastusoikeuteen oikeuttavaa kiinteistöä, on mahdollisuus lunastaa paikkakuntalaisen kalastuslupa, joka oikeuttaa kalastamaan vavalla edullisesti koko kalastuskauden. Koska erityiskiintiöstä lunastamatta jääneet kalastusluvut myydään kalastusmatkailijoille, kiinteistönomistajat kokevat, etteivät voi myöskään käyttää perustuslaillista oikeutta vaikuttaa ympäristön tilaan jättämällä kalastusoikeutensa käyttämättä.

Meidän ydinviesti on, että kalastusoikeus liittyy kiinteistöön, ei henkilöön, etniseen taustaan tai asuinpaikkaan.

Perustuslain mukainen oikeudenmukaisuus ei toteudu. Paikallinen jokamies saa kalastaa paljon vapaammin kuin kalastusoikeuden haltija. Jos on vakinaisesti kirjoilla, mutta ei kalastusoikeuden haltija, on isommat oikeudet kuin meillä. Suomen perustuslaki pitäisi olla voimassa koko Suomen alueella.

Perustuslakivaliokunta on joskus lausunut, että saamelaisten kulttuuriset oikeudet ovat niin vahvat, että ne lähestyvät perustuslain omaisuuden suojan taseisia oikeuksia, mutta meillä on omistusoikeus ja omistusoikeuden suoja ja tämä voisi olla, että ne tulisivat tähän niin kuin rinnalle, mutta ei ne voi meidän perustuslaillisia

omistusoikeuksia syrjäyttää tai poissulkea. Ei kellään ole yksinoikeutta tai toisia poissulkevaa oikeutta.

Kiinteistönomistuksessa on tapahtunut suuria muutoksia muutamissa vuosikymmenissä ja tämä koetaan saamelaisten omaisuuden viemisenä, vaikka toisaalta kaikkea ollaan valmiita myymään. Tasa-arvo ei toteudu omaisuuden käytön suhteen, vaikka omistaisit mökin niin et ole yhdenvertaisessa asemassa.

Ulkopaikkakuntalainen kiinteistönomistaja ei voi suojella lohta jättämällä oikeutensa käyttämättä – käyttämättä jäävät luvat menevät turisteille – meiltä on otettu perustusoikeuden mukainen vaikuttaminen ympäristöön pois.

Näkökulmat eroavat siis jyrkästi: ulkopaikkakuntalaiset kiinteistönomistajat kokevat, että he ovat saavuttaneet vain murto-osan heille kuuluvista oikeuksista, ja että viranomaiset ovat toiminnallaan kaventaneet näitä oikeuksia entisestään. He kokevat vaativansa oikeuksia vääryyteen: Tenon edellinen ja nykyinen sopimus eivät ole turvanneet heidän oikeuksiaan, eikä oikeuksien menetyksiä korvaamaan säädetty Tenon kalakorvauslakiaan ei ole tuonut oikaisua tilanteeseen. Monet paikalliset oikeuksienhaltijat puolestaan näkevät ulkopaikkakuntalaiset kiinteistönomistajat väärin perustein syntyneen ja siksi ongelmallisen sopimuksen luomana, uutena oikeudenomistajien ryhmänä, jolle on varattu huomattava määrä uusia kalastusoikeuksia samalla, kun niitä on otettu pois paikallisilta ja näiden perillisiltä. Tilanne on uusi, koska aiemmin kalastusoikeus on ollut sidottu asuinpaikkaan Tenon alueella tai perintönä saatuun omistusoikeuteen. Samalla jännitteet paikallisten (saamelaisten) ja ulkopaikkakuntalaisten (suomalaisten) kiinteistönomistajien välillä ovat kiristyneet.

5.2 Sopimuksen toimeenpanon haasteet

Haastatteluissa tuotiin esiin sopimuksen toteuttamiseen ja soveltamiseen liittyen kaksi merkittäväksi koettua epäkohtaa. Ensimmäinen liittyy erityislupakiintiöstä ostetun luvan oikeuttaman kalastusalueen rajaamiseen ja toinen kalastusoikeuksien vuokraamiseen.

Lapin ely-keskuksen tekemään päätökseen mukaan erityislupakiintiöstä ostetun luvan katsottiin koskevan vain sen osakaskunnan aluetta, josta lupa on ostettu. Tämä linjaus poikesi alkuperäisestä sopimuksen tulkinnasta ja kiinteistönomistajat kokevat tämän olevan paitsi konkreettisesti heidän kalastusmahdollisuuksiinsa rajoittava toimenpide, niin myös heidän perustuslaillista oikeuttaan ja yhdenvertaisuuttaan loukkaava päätös.

Aikaisemmin oli ely-keskuksella selvä kanta, että kiintiöluvalla saa kalastaa koko joen alueella, meillä on tästä paperikin. Sitten yhtäkkiä tulikin kanta, että kalastaa saa vain tietyn osakaskunnan alueella ja näin meidän oikeuttamme yhtäkkiä rajoitettiin yhden virkamiehen päätöksellä. Ei tehdä hallintopäätöksiä vaikka on hallintolaki ja asiasta ei voi tehdä valitusta.

Toisena sopimuksen täytäntöönpanoon liittyvänä keskeisenä ongelmana on tuotu esiin kalastusoikeuksien vuokraus. Suomen kalastuslain mukaan kalastusoikeuden omistajalla on oikeus vuokrata omaa kalastusoikeuttaan eteenpäin. Tämän oikeuden käyttäminen realisoitui Tenolla 2019 kesällä. Käytännössä syntyi ennakoimaton tilanne, jossa erityislupakiintiön luvat lunastettiin nopeasti ja moni kiintiölupiin oikeutettu kiinteistönomistaja jäi vaille kalastusmahdollisuutta. Näitä lupia vuokrattiin sitten eteenpäin pääasiassa kalastusmatkailijoille lupien lunastushintaa korkeammilla hinnoilla. Joitakin kalastusmatkailijoita tilanne helpotti saamaan luvan, joskin kalliimmalla hinnalla. Lupia vuokranneet kiinteistönomistajat saivat tuloja, mutta kiintiön täytyttyä nopeasti toiset taas jäivät ilman mahdollisuutta hyödyntää kalastusoikeuttaan tai vuokrausmahdollisuutta.

Ulkopaikkakuntalaisten kiinteistönomistajien näkemyksen mukaan erityislupakiintiöön ovat oikeutettuja vain ulkopaikkakuntalaiset kiinteistönomistajat eikä tämä oikeus koske paikkakunnalla asuvia kiinteistönomistajia. Paikallisilla kiinteistönomistajilla oli kuitenkin Lapin ely-keskuksen linjauksen mukaan mahdollisuus varata erityiskiintiön lupia ja vuokrata niitä. Näin ulkopaikkakuntalaisten kiinteistönomistajien näkökulmasta menettely paitsi vaikeutti ja osin esti heitä hankkimasta lupia itselleen niin myös rikkoi heidän perustuslaillista omistusoikeuden suojaansa.

Kalastusoikeuksien vuokraus jakoi mielipiteitä, toisaalta koettiin, että pääsivät omistajat hyödyntämään omaisuuttaan ja saivat tuloja ja että myös paikalliset saivat osansa kiintiöstä.

Tilanne tuli aika yllättäen ja puskista, eikä ollut mitenkään tarkoituksenmukainen ja toivottava, aiheutti paljon hämmennystä ja lupien hinnat nousivat kalastusmatkailijoille.

Sopimusta onkin sovellettu siten, että saamelaisten oikeudet on pyritty säilyttämään tai niitä lisäämään ja ulkopaikkakuntalaisten kiinteistönomistajien oikeudet on pyritty syrjäyttämään.

Viime kesän kaltainen kalastuslupien summittainen varausmahdollisuus ja trokaus eteenpäin pitäisi kieltää.

Kalastussäännön vaikeaselkoisuus on johtanut viranomaisten näkökulmasta tulkinnan ja soveltamisen haasteisiin, jotka ovat osaltaan ruokkineet erimielisyyksiä ja lisänneet työ-määrää.

Kalastussääntöön jäi paljon asioita, jotka olisi voinut alun perinkin jo määritellä toisin ja paremmin, mutta koska sitä ei tehty niin voimaantulon jälkeen on "valuvirheitä" jouduttu koittaa korjata ja näistä on aiheutunut paljon viranomaistyötä ja valituksia sekä erilaisia työllistäviä prosesseja. On jouduttu tulkitsemaan ja pykälää muuttamaan ja koitettu tausta-aineistoista selvittää mitä eri määräyksillä on pyritty tekemään. Aikaisemmin on kaikki tarvittava löytynyt lakipykälästä ja asetuksista, mutta nyt joutuu kaivelemaan hallituksen esityksiä jne. Säädösten moninaisuus ja vaikeaselkoisuus on ollut osasy vireillä oleviin muutoksenhakuprosesseihin ja jatkuviin sovellustulkintoihin, esimerkkinä kalastusoikeuden vuokraus, jota kukaan ei osannut ennakolta ajatella, että johtaa tällaiseen tilanteeseen. Pykäläien vaikutukset olisi pitänyt arvioida jo ennakolta.

Sääntöjen epämääräisyys ja muuttuminen ja niistä tiedottaminen on koettu epärealistisena ja ammattitaidottomana asioiden valmisteluna, esimerkiksi kalastusoikeuden vuokraus. Se, että asioista ei tehdä valituskelpoisia ratkaisuja ja päätöksiä tuntuu epäoikeudenmukaiselta ja mielivaltaiselta.

Osapuolten väliset tulehtuneet suhteet heijastuvat myös viranomaisten toimintaan erilaisina kanteluina ja valitusprosesseina ja oman edun valvontana ja -ajamisena. Lisätyötä riitatilanteet tuottavat arviolta noin kolminkertaisesti normaaliin tilanteeseen verrattuna ja tämä heijastuu sitten kaikkeen muuhun tekemiseen ja resurssiin. Normaalisti Tenon asioiden hoitoon menisi noin kuukausi työaikaa nyt menee kolme kuukautta ja tämä on tietysti jostain pois.

Myös sopimuksen muuttamisen, poikkeusten säätämisen vaikeus ja raskas prosessi sekä tämän kustannukset nousivat esiin haastatteluissa.

Sopimus todella kallis Suomelle. Ne kustannukset siitä, että joka ainoa poikkeus, joka säädetään kalastussäännöstä, on säädettävä lain tasolla. Eli joka kerta, kun jollekin annetaan vaikka 50 metriä jostain jokisuun suunnasta heitto-oikeus, niin siitä on säädettävä eduskunnassa joka vuosi erikseen lailla. Eli mielenkiintoista on, mitä on tullut maksamaan esimerkiksi se, että jollekin on annettu lupa pyytää jossain jokisuulla tai 16–18-vuotiaalle lupa, että saa ilmaiseksi kalastaa. Jokaisen tällaisen säätäminen, kaikkine neuvotteluineen, viranomaisneuvottelut, kuulemiskierrokset, eduskuntakäsittelyt, on todella kallista, koska se joudutaan tekemään vuositasolla.

5.3 Sopimuksen valmisteluvaiheen ongelmat

Tenon kalastussopimuksen sisällön ohella valtaosa haastatelluista esitti kritiikkiä sopimuksen valmistelua ja neuvotteluprosessia kohtaan. Osa kritiikistä kohdistuu itse neuvottelutilanteisiin ja neuvottelijoiden toimintaan, osa neuvotteluissa käytetyn tietopohjan yksipuolisuuteen sekä vaikutusten arvioinnin puutteisiin. Kritiikkiä saivat myös neuvotteluvaltuuskunnan ja siihen valittujen asiantuntijoiden valinta ja se, että kaikkia osapuolia ei kuultu.

Haastatelluista kuvastui syvä pettymys siihen, ettei paikallisten kokemusta ja näkemystä huomioitu sopimuksen valmistelussa. Neuvottelujen pitkä kesto ja lopulliseen päätöksentekoon liittyvät kuulemiset koettiin turhauttaviksi. Niihin oli panostettu paljon aikaa ja vaivaa, mutta niiden ei koettu juuri vaikuttaneen sopimuksen sisältöön. Haastatelluista kuvastui pettymys ja epäluottamus päätöksentekijöitä sekä viranomaisia kohtaan. Haastattelutavat mainitsivat monia erilaisia epäonnistuneita tai turhauttavia osallistumisen ongelmia – mukaan lukien tiedon saanti, eduskunnan kuulemiset, neuvottelutilanteet ja lausunnot.

Prosessi oli suurin syy nykyiseen vaikeaan tilanteeseen sillä prosessia ei olla hyväksytty, paikallisväestön mukaan saaminen prosessiin olisi ykköskysymys, sitten vasta sisältö.

Alakuloinen ilmapiiri Utsjoella ja kun paikallisia on lyöty monissa muissakin asioissa. Ihmiset koittivat neuvottelujen aikana kovasti vaikuttaa ja monta retkeä Helsinkiin tehtiin, mutta kokemus oli, ettei sillä ollut juuri vaikutusta. Kyllähän se laittaa miettimään ja on vienyt uskoa, että kannattaako tilaisuuksiin osallistua ja kirjoitella lausuntoja. Ei tuntunut olevan mitään vaikutusta ja ihmiset menettivät uskoaan siihen, miten prosessi toimii.

Koettiin, että valtio petti meidät

Menneistä neuvotteluista jäänyt huono maku ja katkeria kokemuksia, paikallisia ei ole kohdeltu reilusti eikä heidän näkemyksiään huomioitu, esiintyi jopa henkilökohtaista huonoa kohtelua. Neuvotteluihin sisältyi riitelyä, eikä niissä ole oltu tasapuolisina neuvottelukumppaneina.

Kokemus eduskunnan kuulemisesta valiokunnassa oli hirvittävä, aikaa 5 min ja tunne ettei kuunnella

Prosessissa kaikki pitäisi tehdä eri lailla. Kokoustekniikka kuntoon, esityslistat ajoissa ja pöytäkirjat puhtaana pöydällä ajoissa. Jotkut pöytäkirjat jäivät kokonaan saamatta. Usein meni niin, että vain viranomaiset neuvottelivat keskenään. Kaikkien

pitää päästä mukaan ja kun saamelaisten kotiseutualueella ollaan ei voida kävellä vain yli.

Lausuntoja pyydetään, kun on pakko pyytää, mutta tuntuma on että kovalla kiireellä pyydetään lausuntoja ja asiat on jo päätetty – onko tämä osallistamista vai kiusaamista?

Haastatteluissa kiinnitettiin huomiota myös puutteelliseen vaikutusten arviointiin.

Alussa olisi heti pitänyt tehdä kokonaisvaltainen vaikutusarviointi eikä lähteä tällä tavalla niin kuin pimeässä eteenpäin ja ottaa tietyt asiat huomioon paljon paremmin. Kovin kiire tuntui olevan, oliko sitten norjalaisilla niin kiire vai mikä.

Vaikutusten arviointia ei tehty neuvottelujen alussa tai aikana ja se on johtanut osaltaan epäonnistuneisiin lopputilanteisiin. Paikallistason edustajat joutuivat myös eri leireihin osakaskunnat ja yrittäjät ja tämä oli huono asia ja johti osapuolten välisiin kiistoihin ja haittasi neuvottelujen etenemistä.

Pykälien vaikutukset olisi pitänyt arvioida jo ennakolta.

Haastatteluissa nousi esiin, että neuvotteluprosessin yhteys alue- ja paikallistasolle ei toiminut. Tieto neuvotteluista ei kulkenut, eikä olennaisista pykälistä päästy keskustelemaan. Myös Tenon kiinteistönomistajat olivat toivoneet pääsevänsä mukaan neuvotteluprosessiin, mutta huomasivat olevansa ulkokehällä, eivätkä kokeneet, että osakaskunnat – jotka periaatteessa edustavat kaikkia kiinteistönomistajia – olisivat edustaneet ulkopaikkakuntalaisia neuvotteluissa.

Jos ministeriö oletti, että tieto kulkee [...], niin sitä ei tapahtunut juuri koskaan. Että se yhteys katkesi kokonaan. [...] Se oli aika erikoinen ja pitkään kestänyt prosessi, ja loppuvaihe oli kaiken huipennus: kukaan ei tiennyt mitä Helsingin päässä ja Norjassa keskustellaan [...] Itse odottelin, että saataisiin keskusteluun (kalastus)sääntöpykälät, mutta sitä ei koskaan tapahtunut. Ja sen hedelmiä on sitten korjailtu.

Ensinnäkään meille ei kukaan kertonut, että tällaista sopimusta ollaan tekemässä ja kun siitä kuulimme, niin yritimme päästä neuvottelukuntaan jäseneksi ja teimme kirjallisen anomuksen päästä jäseneksi mutta eivät ottaneet. Perusteena oli, että osakaskunnat edustavat kaikkia kiinteistönomistajia. Niin... mutta ulkopaikkakuntalaisten etuja ne vastustivat.

Olisihan virkamiesten pitänyt nähdä, että osakaskunnat ajavat vain paikallisten etua ja syrjivät ulkopuolisia.

6 Ristiriidat ja vaikutukset osapuolten välisiin suhteisiin

6.1 Sopimuksen synnyttämiä oikeustoimia ja -prosesseja

Sopimuksen synnyttämät ristiriidat näkyvät oikeustoimina sekä erilaisina kanteluina ja selvityspyyntöinä viranomaisille. Oikeudellisia toimia ovat käynnistäneet sekä Saamelaiskäräjät, paikalliset osakaskunnat että ulkopaikkakuntalaiset kiinteistönomistajat.

Saamelaiskäräjät kanteli sopimuksen valmisteluvaiheessa vuonna 2016 oikeuskanslerille maa- ja metsätalousministeriön toiminnasta, esittäen että ministeriö ei ollut noudattanut Saamelaiskäräjälakiin sisältyvää neuvotteluelvoitetta. Päätöksessään apulaisoikeuskansleri totesi, että ministeriö oli laiminlyönyt neuvotteluelvoitteen noudattamisen varatesaan neuvottelumahdollisuuden vasta sen jälkeen, kun kalastussopimus Suomen ja Norjan välillä oli jo allekirjoitettu. Saamelaiskäräjät on myös vaatinut joulukuussa 2019 Suomen hallitukselta sopimuksen irtisanomista.

Tenon osakaskunnat ovat harkinneet myös ryhmäkanteen nostamista valtiota vastaan uuden sopimuksen korvauskäytännöistä. Toisin kuin aiemmassa Tenon sopimuksessa, uudessa sopimuksessa ei ole mekanismeja, jolla korvataan sopimuksen aiheuttamia haittoja. Ulkopaikkakuntalaiset kiinteistönomistajat ovat puolestaan ilmaisseet tyytymättömytensä aiemman Tenon sopimuksen aikana säädetyn kalakorvauslain toimeenpanosta.

Myös ulkopaikkakuntalaiset kiinteistönomistajat ovat ajaneet perusoikeuksiin liittyviä tavoitteita oikeudellisin toimin. Kiinteistönomistajien oikeuksia puolustava Tenon kiinteistönomistajat ry on tehnyt Tenon sopimuksen tiimoilta kanteluita viranomaisen toiminnasta. Yhdistys on käyttänyt paljon resursseja oikeudellisten asiantuntijoiden lausuntoihin ja tukeen.

Ministeriö, ELY ja huono valmistelu on aiheuttanut konfliktin ja jätetty tämä ihmisten ratkaistavaksi. Vähän kuin ministeriö heittäisi helikopterista rahaa – ihmiset talloisivat toisiaan.

Kiistan perimmäiset syyt ovat lain ja sopimuksen huonossa valmistelussa, ei paikallisten osapuolten välisissä asioissa.

Kiinteistönomistajien yhdistys tai sen jäsenet ovat tehneet oikeuskanslerille viranomaisten (Lapin ely-keskuksen ja maa- ja metsätalousministeriön) toiminnasta yhteensä neljä kantelua. Kanteluiden yhteisenä nimittäjänä on kiinteistönomistajien näkemys Tenon sopimuksen ja kiinteistönomistajien laillisten oikeuksien toteutumisen ongelmista, joiden nähdään johtuvan viranomaisten tulkinnoista ja laiminlyönneistä. Kanteluissa on puututtu mm. kalastuslupien luovutukseen, lupien kohdentumiseen ulkopaikkakuntalaisten omistamille tiloille, mahdollisuuksiin erityislupakiintiön lupien ostamiseen, kalastuslupien ehtojen epäselvyyksiin sekä lupamyynnin järjestelmän ja vuoden 2019 kesän kalastusoikeuksien vuokraukseen liittyviin ongelmiin.

Samoin kuin saamelaiset myös ulkopaikkakuntalaiset kiinteistönomistajat ovat vaatineet korvauksia sopimuksen myötä menetetyistä oikeuksista. Ulkopaikkakuntalaisten kiinteistönomistajien vaade koskee kiinteistöihin liittyvien kiinteiden pyydysten käyttömahdollisuuden korvaamista joko lisäämällä vapakalastuksen oikeuksia tai säätämällä asiasta korvauslaki.

Lisäksi yhdistys on tuonut esiin tyytymättömyytensä siihen, että sopimuksen soveltamista koskevia ratkaisuja tehdään virkamiespäätöksin, joista ei voi valittaa. Yhdistyksen vaatimuksista huolimatta päätöksistä ei tehdä hallintopäätöksiä, jotka olisivat valituskelpoisia. Jäljelle on jäänyt vain mahdollisuus tehdä kanteluita oikeuskanslerille.

6.2 Saamelaisten protestit ja oikeudellinen kamppailu

Näkyvin Tenon sopimuksen synnyttämä protesti oli saamelaisaktivistien perustaman Ellos Deatnu -liikkeen järjestämä ”moratorio”. Liike syntyi kesällä 2017 vastustamaan Tenon sopimusta ja perusti Tenon Tiirasaaren alueelle ”moratorion”, jossa Tenon sopimus julistettiin mitätöidyksi. Myöhemmin liike perusti toisenkin moratorion Dalvadaksen Korkeasaareen. Ellos Deatnu -liikkeen vaatimuksissa näkyi paitsi tyytymättömyys Tenon sopimukseen, myös periaatteellinen saamelaisten oikeuksien ja itsemääräämisoikeuden rooli. Liike kyseenalaisti Suomen ja Norjan valtioiden hallinto-oikeuden Tenon vesistöön ja luonnonvaroihin.

Moratorio ja siihen liittynyt konsertti on isoin tapahtuma mitä Utsjoella on koskaan ollut. Se kuvastaa mielestäni sitä, miten asiaan täällä on suhtauduttu. Sehän oli ennen kaikkea suunnattu Tenon sopimusta vastaan ja niin paljon kyettiin kokoamaan ihmisiä yhteen. Samoin keskustelutilaisuus koululla minkä Ellos Deatnu -liikkeemme järjesti, veti tilaisuuden aivan täyteen väkeä molemmin puolin jokea. Paikallisella tasolla meitä ei juuri vastustettu vaan saimme paljon tukea.

Muutamit haastatelluista kertoivat avoimesti olleensa noudattamatta kalastussopimuksen mukaista sääntelyä. Oli myös kertomuksia siitä, että kun lupaa ei onnistuttu saamaan, niin kalaan oli silti menty niin kuin ennenkin. Tällaista luvatonta kalastusta pidettiin yhtenä sopimuksen voimaantumisen seurauksena ja paikallisena ilmiönä. Kun sopimusta ei ole koettu oikeudenmukaiseksi, niin oikeus on otettu omiin käsiin. Osaltaan sopimuksen avoin rikkominen on ollut selkeästi poliittista toimintaa, jolla on pyritty epäkohtien esiin tuomiseen ja julkisuuden saamiseen asialle. Kaikki haastateltavat eivät tällaista toimintaa hyväksyneet ja pitivät sitä ongelmallisena ilmiönä ja huonona esimerkkinä lapsille ja nuorille. Luvattomalla kalastuksella ei kuitenkaan nähty olevan merkitystä kalakantojen tai saalismäärien kannalta.

Sääntöjen rikkominen on enemmänkin uhoa ja provokaatiota ja sen voi jättää omaan arvoonsa, ei merkitystä kalastuksen määrään.

Eri ihmisillä toki eri näkemys keinoista millä vastustetaan ja kaikki ei ehkä ollut niin mielissään keinosta, jonka valitsimme mutta päämäärä hyväksyttiin laajasti. Nämä ihmiset, jotka ilmoittivat itsensä poliisille niin samaa asiaahan hekin ajoivat mutta meillä oli se, että kyseenalaistettiin enemmän tätä nykyistä järjestelmää.

Sopimushan teki minullekin mahdottomaksi harjoittaa perinnekalastusta luvallisesti siinä ei ole vaihtoehtoa, että isäkään ei vanhalla iällä enää voi patoa yksin pitää. Kaksi kesää pyysin ilman minkäänlaista lupaa ja oletinkin että siitä olisi tullut sakkoja ja oikeudenkäyntejä, mutta ei siitä sitten tullut mitään. Aika monet muutkin jatkoivat kalastusta niin kuin ennenkin ja jotkut ovat siitä joutumassa käräjille.

Saamelaisten oikeuksien näkökulmasta Tenon sopimuksen ongelmat kytkeytyvät muihin samaan aikaan meneillään oleviin prosesseihin. Tällaisia ovat kalastuslain 10§ liittyvä riita ulkopaikkakuntalaisten saamelaisten vapaasta kalastusoikeudesta Ylä-Lapin alueella sekä Tenon kalakorvauslakiin liittyvä kiista saamelaisten ja maa- ja metsätalousministeriön välillä. Tästä näkökulmasta Tenon sopimuksen koetaankin olevan vain yksi uusi askel Suomen valtion ja maa- ja metsätalousministeriön saamelaisten oikeuksiin kohdistuvassa loukkauksen sarjassa.

Kaikki nämä kohdistuvat Vetsikon osakaskuntaan: [oikeudenkäynti] Kalastuslain 10§:sta, riita korvaustoimituksista MMM:n ja [ministeriötä edustavan] asianajotoimiston kanssa maa- ja metsätalouden osastoissa, ja Tenon sopimus. Nämä kaikki ovat vain jatkuvaa saamelaiskulttuurin kyykyttämistä.

Tenon kalastukseen kytkeytyy myös Lapin käräjäoikeudesta Korkeimman oikeuden käsittelemään 2019 siirtynyt kalastusta ja saamelaiskulttuurin perusoikeuksia käsittelevä juttu, josta odotetaan saamelaiskulttuurin kannalta tärkeää ennakkotapausta. Jutun taustalla Lapin käräjäoikeuden päätös keuhkokuumeesta 2019, jonka mukaan saamelaisilla oli alkuperäiskansan edustajina oikeus kalastaa kotialueensa joissa ilman kalastuslain edellyttämää metsähallituksen kalastuslupaa. Oikeuden mukaan kalastuslain rajoitukset ovat vastoin Suomea velvoittavia ihmisoikeussopimuksia, joten ilman lupaa kalastaneet saamelaiset harjoittivat perustuslain turvaamaa kulttuuriaan, johon olennaisesti kuuluu kalastus Tenojoen sivujoissa Vetsijoessa ja Utsjoessa.

Tuleva KKO:n ratkaisu voi vaikuttaa paitsi Tenon sopimukseen, myös laajemmin eri hallinnonalojen tapaan tulkita perustuslakia saamelaiskulttuurin perusoikeuksien osalta.

Korkeimman oikeuden päätöksellä voi olla laajakantoisia vaikutuksia. Käsitellyssä olevassa jutussa on 34 luonnonkäyttöön liittyvää kohtaa. KKO otti päätöksen käsittelemään ennakkopäätöksenä ja kaikki neljä luvattomasta kalastuksesta epäiltyä antoivat suostumuksensa, että mennään suoraan KKO:een ohi hovin. Jos KKO:ssa vahvistetaan saamelaiskulttuurin oikeus kulttuuriin, niin kaikkea muutakin lainsäädäntöä tulee muuttaa. Jos voitamme sen jutun, niin [Tenon] sopimus on pakko uudistaa.

Maa- ja metsätalousministeriön tulisi arvioida koko hallinnonalalta, miten saamelaiskulttuurin oikeudet toteutuvat lainsäädännössä. Jos perustuslain tasolla suojataan saamelaiskulttuuria – johon kuuluu metsästäys, kalastus ja poronhoito – niin miksi me joudumme aina oikeusjuttujen kautta hakemaan perustuslain suomaa turvaa? Ministeriön pitäisi muuttaa näkökulmaa perustuslain tulkinnasta.

Saamelaisaktiivit ovat nostaneet keskusteluun myös uudenlaisen kansainvälisen toimintamallin, jossa jokialueille Uudessa-Seelannissa, Intiassa ja Kolumbiassa on myönnetty oikeushenkilön status. Tällaisten oikeustoimien tavoitteena on ollut vahvistaa jokien suoje-
lua, kulttuurista statusta ja yhteyttä alkuperäiskansojen perinteeseen. Näihin järjestelyihin on liittynyt myös paikallisyhteisön roolin vahvistaminen joen oikeuksien vaalijana (guardian) sekä sen hallinnosta ja hoidosta päättävänä tahona – joko yhdessä valtion kanssa tai

valtion sijaan. Vastaavan statuksen hakeminen Tenolle on ollut harkinnassa, mikä edellyttäisi oikeustoimia sekä Suomen että Norjan puolella samanaikaisesti.⁴

Saamelaisten alkuperäiskansa-aseman ja perusoikeuksia ajavien näkökulmasta oikeusprosessit näyttävät keinoilta, joihin turvaudutaan silloin, kun muut vaikuttamisen keinot eivät toimi.

Meille ei oikeudenkäyttö ole vierasta. Esimerkiksi Utsjoella on ollut 60-luvulta lähtien kalastusjuttuja oikeudessa. Tässä on vaadittu kansalaisaktiivisuutta, että tähän on saatu vauhtia. Tenon sopimus on malliesimerkki siitä, että neuvottelut eivät riitä.

6.3 Kiista kiinteistöjen omistussuhteista

Kiinteistöjen omistussuhteista ja niiden selvittämisestä on muodostunut oma lukunsa Tenon sopimukseen liittyvässä epäselvyyksien ja kiistelyn vyyhdissä. Erimielisyyttä aiheuttavat erilaiset käsitykset omistussuhteista ja niiden määrittämisestä: Ulkopaikkakuntalaisten kiinteistönomistajien suhteellinen omistusosuus on heidän omien arvioiden mukaan merkittävä, mikä oikeuttaisi nykyistä erityislupakiintiötä suurempaan kalastuspäivien määrään. Paikalliset kuitenkin pitävät kiintiötä ylimitoitettuna suhteessa omistussuhteiden määrään. Asiaa mutkistavat omistussuhteiden jatkuvat muutokset sekä lukuisat jakamattomat tilat, mikä on tehnyt kiinteistöjen omistussuhteiden selvittämisestä haastavaa. Jakamattomien tilojen osakkaista osa on paikkakuntalaisia ja osa ulkopaikkakuntalaisia.

Omistussuhteiden kohdalla on kyse valtakamppailusta, jossa määritellään eri ryhmien voimasuhteita ja kalastusoikeuksia, ja edelleen taloudellisia intressejä suhteessa Tenon kalastukseen. Tämä keskustelu herättää suuria intohimoja ja se nousi vahvasti esiin tehdyissä haastattelussa. Kiinteistöomistukseen liittyvän kiistelyn lähtökohtana on se, että ulkopaikkakuntalaisten kiinteistönomistajien ryhmällä on uuden Tenon sopimuksen myötä tunnustettuja kalastusoikeuksia, ja tällä perusteella määritetty kalastuslupakiintiö. Paikallisten puheenvuoroissa kyseenalaistetaan sekä ulkopaikkakuntalaisille annetut oikeudet, että niiden määrittymisperusteet.

Eniten on suututtanut, että on luotu uusi kalastajaryhmä eli [ulkopaikkakuntalaiset] kiinteistönomistajat, saivat 3 200 vuorokautta ja vene. Meillä on ollut pitkä perinne, että täällä kalastamisen pitää perustua täällä asumiseen ja varsinkin tämä [periaate

⁴ Tämän ajatuksen esitti haastattelussa Anne Nuorgam, joka toivoi erikseen, että raportin linjasta poiketen tämä idea esitettäisiin hänen nimellään.

on ollut] Norjan puolella. Varsinkin kiintiön suuruus, 30 %. Me olemme niin eri mieltä matemaattisesta kaavasta, mihin tämä perustuu ja sitten väittävät vielä, että omistavat puolet [oikeuksista]. Olisi pitänyt selvittää, mikä on oikea omistusosuus ja kiintiö olisi pitänyt määrittää tämän mukaan. Olisi ollut helpompi hyväksyä, kun olisi ollut looginen peruste kiintiölle. Täällä on paljon jakamattomia tiloja – niin mihin ne lasketaan? Nyt [Tenon kiinteistönomistajat ry] jakaa ne omaan pesäänsä, ja täällä taas ajatellaan, että ovat paikallisia. Maanmittauslaitoksella tulee tässä tenkkapoo.

Paikallisen ja saamelaisen oikeustajun yli menee se että [ulkopaikkakuntalaisille kiinteistönomistajille] annetaan oikeuksia ja sitten vielä, että niitä puolustetaan. Paikkakunnalta pois lähteneiden omistuksia ei pitäisi sekoittaa näihin mökkiläisten osuuksiin, se on oikeasti tosi pieni ja pitäisi katsoa ketä se edustaa.

Nyt ostetaan jänkää ja suonsilmää ja nyt vaaditaan näillä perusteilla suurempia kalastusoikeuksia. ihan tietoista hommaa ja rahalla koitetaan saada.

Paikallisten kalastusoikeuksien haltijoiden mukaan Tenon kiinteistönomistajat ry:n edustamien kiinteistönomistajien oikeudet pitäisi laskea vain yhdistyksen jäsenten osalta, eikä lukuun pitäisi sisällyttää varsinkaan paikallisten, saamelaisten perikuntien osuuksia. Ongelmana pidetään sitä, että jos yksikin perikuntien tilojen osakkaista asuu muualla, koko tilan katsotaan kuuluvan tähän luparyhmään.

Kun mukaan on laskettu myös perikunnat, niin ulkopaikkakunnalla asuville kiinteistön omistajille kokonaislupamääräksi on saatu noin kolmasosa kaikista myytävistä luvista. Ja jos perikuntien tilojen osakkaista yksikin asuu muualla kun Tenojokilaaksoissa, niin koko tila on laskettu tähän luparyhmään. [...] niin tila on kokonaisuudessaan kerryttämässä ulkopaikkakuntalaisten kiinteistönomistajien lupamäärää.

Omistusoikeuksien määrittelystä käytävä keskustelu johtaa usein myös pitkälle historiaan ja Tenon asutushistorian vaiheisiin.

Pitäisi lähteä siitä, miten oikeudet ovat syntyneet eli ensin ollut jokivarren saamelaiset ja heidän sukumaansa ja nämä oikeudet ovat periytyneet. Tämän jälkeen on tullut muita, jotka saaneet myös omistusoikeuden valtion toimesta tai muuten. Näillä ne perusoikeudet, jotka eivät ole kadonneet minnekään ja tästä pitäisi lähteä. Tämä periaate turvaisi ulkosaamelaistenkin oikeudet. Etelästä tulleet, jotka ostaneet maata, niin toki heilläkin oikeutensa on mutta ensin pitäisi lähteä alkuperäisten oikeuden haltijoiden oikeuksista tätä purkamaan.

Tenon kiinteistönomistajat ry:n kannanotoissa vedotaan suoraan Suomen kiinteistörekisteriin kalastusoikeuksien määrittämisen perusteena. Kiinteistörekisteri kertoo kiinteistön osuuden yhteiseen kalaveteen sekä kiinteistölle vahvistetut erityisperusteiset oikeudet, kuten oikeuden lohipatton Tenossa. Kiinteistörekisterin nojalla voitaisiin siis määrittää suoraan kiinteistöjen omistukseen liittyvät kalastusoikeudet.

Suomessa on koko maata käsittävä lainsäädäntö voimassa. Henkilön ostaessa kiinteistön, tutustuu hän poikkeuksetta kaupan kohteen kiinteistörekisteritietoihin. Kiinteistörekisterillä on Suomessa julkinen luotettavuus. Kaupan vahvistaa laillinen kaupan vahvistaja. Kiinteistörekisteristä selviää kiinteistön kalastusoikeuksien määrä, kuten osuus yhteiseen kalaveteen ja osuus erityisperusteisiin kalastusoikeuksiin – Tenolla kiinteisiin pyydyksiin. Ei pitäisi olla epäselvyyttä asiasta. Kiinteistön saanto voi olla perintö, lahja tai kauppa. Oikeuksien siirtymiseen Suomen lainsäädännön mukaan merkitsee vain saannon sisältö, mutta ei lainkaan saannon muoto.

Kiinteistörekisteri ei kuitenkaan sisällä kiinteistöjen saannon muotoja tai historiaa, eikä se erottele esim. saamelaissukuihin kuuluvia omistajia. Näin ollen pelkän kiinteistörekisterin nojalla ei saataisi selvityksiä tekijöistä, jotka ovat monen osapuolen mielestä olennaisen tärkeitä oikeuksien määrittämisen kannalta.

Manttaalien ja ulkopaikkakuntalaisten omistusoikeuden laajuuden selvittäminen on vain kärjistänyt suhteita viime vuosina. Manttaalikysymyksen selvittämistä ja voimasuhteen määrittelyä on nyt tehty, mutta sellaista lukua ei tulla koskaan saamaan, johon kaikki olisivat tyytyväisiä ja voisivat sen hyväksyä. Noin puolet [omistusosuuksista] on ulkopaikkakuntalaisia, mutta miten saanti on muodostunut niin sitä on mahdotonta lopullisesti selvittää. Odotukset ovat isoja mutta pettymys taitaa olla suuri, kun se tulee...

Epäselvää tilannetta on ylläpitänyt epätietoisuus siitä, mitä kiinteistörekisteri täsmälleen pitää sisällään ja mitä tietoja siihen pitäisi yhdistellä. Eri osapuolet ovatkin vaatineet maa- ja metsätalousministeriöltä kattavaa selvitystä omistussuhteista. Tämä selvitystyö on ministeriön tietojen mukaan osoittautunut luultua haastavammaksi, ja sen viipyminen on aiheuttanut sekä odotuksia että turhautumista. Ulkopaikkakuntalaiset kiinteistönomistajat ovat selvästi ilmaisseet tyytymättömyytensä ministeriön ja ely-keskuksen viranomaisten toimintaan kiinteistönomistusten ja -omistajien selvittämisessä. Tämä teema nousi esiin maa- ja metsätalousministeriön suuntaan esitettynä haasteena myös Utsjoen työpajassa 23.1.

6.4 Vaikutuksia osapuolten välisiin suhteisiin

Ulkopaikkakuntalaisten kiinteistönomistajien silmissä syntynyt tilanne näyttää sisäänpäin lämpiävän paikallisyhteisön itsepuolustukselta, joka suhtautuu vieroksuen tai jopa vihamielisesti laillisia oikeuksiaan ajaviin kiinteistönomistajiin. Yhdistyksessä koetaan, että he eivät saa oikeuksiaan turvattua Tenon sopimuksen toimeenpanossa viranomaisten lainlyöntien takia eivätkä ääntään kuuluviin paikallisella tasolla, kalastusoikeuksia hallinnoivien saamelaisenemmistöisten osakaskuntien päätöksenteossa. Kiinteistönomistajat kokevat myös, että he jäävät vaatimuksineen ilman mielekkäitä keskustelukumppaneita ja -foorumeita.

Paikallisten kalastusoikeuksien omistajien näkökulmasta Tenon kiinteistönomistajat ry:n toiminta ja vaatimukset näyttävät kohtuuttomilta tai jopa röyhkeiltä suhteessa paikalliseen kulttuuriin ja perinteisiin. Kyse näyttäisi olevan oikeudellisten ja intressiristiriitojen ohella suhtautumisesta uuden ryhmän vaatimuksiin ja toimintatapoihin sekä siihen, millaisia muutoksia tämä ryhmä edustaa paikallisyhteisön näkökulmasta. Näistä syistä monet eivät halua olla ryhmän kanssa tekemisissä.

Kaikki eivät jaksakaan ottaa niin kiihkeästi kantaa näihin kiistoihin ja pysyttelevät ulkopuolella. Jotkut kyllä inhoavat ulkopaikkakuntalaisia ja heidän aktivoitumistaan. Ulkopaikkakuntalainen helposti astuu jonkun varpaille, jos on aktiivinen kalastaja. Loppujen lopuksi kalastus on aika kova juttu täällä.

Ei täällä oikein kukaan hyväksy sitä [Tenon kiinteistönomistajien] porukoiden touhua, olipa yrittäjä tai kuka tahansa, osin tämä on kyllä persoonakysymyskin.

Ryhmien välisistä suhteista puhuttaessa haastatteluissa viitattiin ns. 'väärtsuhteiden' perinteeseen, jota ulkopaikkakuntalaisten kiinteistönomistajien vaatimusten koetaan rikkoavan.⁵ Tässä perinteessä roolit ovat olleet aiemmin selvät: paikalliset saamelaiset ovat olleet isäntiä ja ulkopaikkakuntalaiset vieraita. Nyt Tenon sopimus näyttää paikallisten silmissä kääntävän asetelmaa pääläelleen; ulkopaikkakuntalaisten vaatimukset ja heidän asemansa vahvistuminen uhkaa tehdä heistä uusia isäntiä, jotka toimivat Suomen valtion tuella, ja joilla on varallisuutta isojenkin kiinteistöjen hankkimiseen ja vaikutusvaltaa omien intressiensä ajamiseen.

⁵ Väärtsuhteilla tarkoitetaan saamelaisten ja matkailijoiden välille historiallisesti syntyneitä, vieraanvaraisuuteen, lahjojen vaihtoon ja molemminpuoliseen kunnioitukseen perustuneita ystävyyssuhteita. Lähde: Länsman, Anni-Siiri (2004) Väärtsuhteet Lapin matkailussa. Kulttuurianalyysi suomalaisten ja saamelaisten kohtaamisesta. Kustanus-Puntsi, Inari. (väitöskirja)

Aiemmin mökkiläisten kanssa on ystävystytty, tutustuttu, vierailtu Etelä-Suomessa jonkun luona [...] Nyt tänne on tultu hengellä, että he päättävät. Systeemi on muuttunut: nykyinen porukka on rahalla ostanut kiinteistöjä, ja siihen liittyy tiettyjä oikeuksia. Kun on ostettu maita, ja kun näistä on [Tenon kalakorvauslain mukaiset] korvaustoimitukset menossa, niin sopimuksilla on ostettu oikeus saada kaupan mukana myös nämä korvaukset, saavat takaisin omansa moninkertaisesti, ne hyötyvät [...] Tämä öykkärimäinen käytös on tällaista kolonialistin toimintaa.

Paikkakunnalla asuvien ja poismuuttaneiden saamelaisten suhteesta haastatteluissa tuli esiin jännitteitä ja tuntuma, että uusi kalastussopimus olisi vaikuttanut ainakin jossain määrin paikkakunnalla asuvien ja pois muuttaneiden saamelaisten suhteisiin. He kokivat, että heidän oikeuksiaan on kavennettu uuden sopimuksen myötä eivätkä Saamelaiskäräjät tai Tenon osakaskunnat ole huomioineet poismuuttaneiden etuja, ainakaan riittävästi.

Kaupunkisaamelaisten oikeuksia ei puolusta kukaan, ei [Saamelais]käräjät, ei kukaan.

Osakaskunta ei ole mitään muuta kuin hömppää, ajavat vain omaa etuaan, eivät aja minun asiaa kun sinne valikoituu sellainen piiri, joka ajaa vain omaa etua. Olen osakas, mutta koskaan en ole saanut kutsua osakaskunnan kokoukseen. Lainsäädäntö on tässä jotenkin sellainen, että se ruokkii sitä, kenellä paljon on, niin se paljon saa.

Lähtee kateudesta ja joidenkin yksilöiden asenteesta, että 'kun olette sinne etelään lähteneet leveän leivän perään niin teillähän on mahdollisuus ostaa se lohi torilta'. Yksilön omaisuuden turvan näkökulmasta oikeus ei voi kadota mutta kalastuslailla tämä nyt on kumottu. Paikalliset hyväksyvät kyllä turistikalastuksen joka tuo rahaa mutta tätä ei hyväksytä, en ymmärrä tätä.

Muutama paikkakuntalainen toi haastatteluissa esiin, että eivät pidä pois muuttaneiden saamelaisten kalastusoikeuksia niin merkittävänä asiana kuin paikallisten saamelaisten oikeuksia, varsinkaan pato- kulutus- ja verkkopyynnin osalta.

Olen joskus miettinyt, että olisiko sellainen, kun täältä on aikoinaan lähdetty muualle, niin mahdollisuudet tulla kalaan edes kesälomalla ovat olleet niin pienet ja lomakin silloin lyhyet, ettei käytännössä ole ollut mahdollistakaan ja tämän takia näitä oikeuksia ei ole niin tärkeinä pidetty, kun niillä ei olisi ollut käytännössä kalastukselle merkitystään.

Kaiken kaikkiaan näyttää siltä, että ulkopaikkakuntalaisista saamelaisista aktiivisessa ja näkyvässä roolissa ovat lähinnä ne, jotka tietoisesti puolustavat oikeuttaan ylläpitää kalastuskulttuuria ja saamelaisten alkuperäiskansan oikeuksia. Samalla monen muun alueelta muuttaneen saamelaisen yhteydet Tenon kalastukseen ovat jääneet hyvin ohuiksi. Sopimus voi heikentää näitä suhteita entisestään, mutta muutkin tekijät, kuten asenteet vaikuttavat tähän.

7 Kalastuksen sääntelyyn esitettyjä muutostarpeita ja ehdotuksia

Haastatteluissa nousi esiin pääasiassa kalastussopimuksen ongelmakohtia ja haitallisia vaikutuksia, mutta näistä keskusteltaessa haastateltavat nostivat esiin myös erilaisia ratkaisuja ja parannusehdotuksia nykytilanteeseen. Haastatteluiden edetessä näitä ehdotuksia nostettiin esiin ja tiedusteltiin haastateltujen näkemyksiä esitetyistä toimenpiteistä.

Lasten ja perheiden kalastuksen helpottaminen

Lasten kalastuksen helpottaminen ja laajemmin perheenjäsenten yhteisen kalastuksen mahdollistaminen oli yksi haastatteluissa esiin tulleista muutostarpeista. Haastattelulausunnat osoittivat, että Tenon sopimus oli käsitellyt kalastusoikeuksia ja -lupia yksilön näkökulmasta, eikä ollut tunnistanut perhe- ja sukulaissiteitä merkityksellisenä kalastuksessa. Tämä koski sekä ulkopaikkakuntalaisten kiinteistönomistajien perheenjäseniä että kalastusmatkailijoita. Monien mielestä nuorison kiinnostus kalastukseen on vähentynyt niin, että lasten ja nuorten kalastusta pitäisi helpottaa kaikin keinoin.

Lasten kalastus pitäisi saada mahdolliseksi ja vapaammaksi ainakin alle 16 vuotiaille.

Perheen sisällä pitäisi saada oikeus kaikille esim vaimolle, pitäisi olla perhekohtainen lupa, lapsille ei osteta lupia rahan tai periaatteen vuoksi.

Paikkakunnalla asuvan perheen kalastusoikeus tulisi selkeyttää. Ettei tarvisi kikkailla kalastusoikeutta siirtelemällä muille perheenjäsenille.

Vähemmähän sitä kalaa tulee, kun on lapsi veneessä mukana, olisi myös lohien suojelun kannalta parempi.

Erityisen tärkeänä perheenjäsenten osallistuminen nähtiin yhteistyötä vaativan saamelaisen perinnekalastuksen jatkuvuuden näkökulmasta.

Sukulaisilla ja jälkikasvulla tulisi olla mahdollisuus osallistua perinnekalastukseen sellaisten henkilöiden kanssa kenellä siihen on oikeus.

Paikallinen voisi käyttää apunaan ulkopaikkakuntalaista poikaa tai pojanpoikaa. Kolmas sukupolvi pääsisi papan kanssa kalaan, jos lasten kalastus avattaisiin.

Kulkutus on sellaista, että voidaan veljessarjan kesken tehdä yhdessä ja jos siihen saa täällä asuva kesällä kaverikseen pois muuttaneen veljen, niin se pitäisi sitä kulttuuria hengissä kanssa.

Utsjoen työpajassa 23.1. nousi esiin myös lapsen oikeuksien näkökulma, jonka ei nähty toteutuvan Tenon sopimuksessa: Suomen perustuslaki mainitsee lapsen oikeuden omaan kulttuurinsa eikä YK:n yleissopimuksen mukaan alkuperäiskansan lapselta saa kieltää oikeutta nauttia muiden ryhmän jäsenten kanssa omasta kulttuuristaan.

Saaliskiintiö

Saaliskiintiön käyttöönotto nousi esiin lähes kaikissa haastatteluissa ja useasta eri näkökulmasta. Koettiin, että saaliskiintiö mahdollistaisi paljon nykyistä yksinkertaisemman sääntelyn ja moninaisista, esimerkiksi vuorokauden aikoihin liittyvistä säädöksistä voitaisiin luopua. Samalla säätely kohdistuisi suoraan kalastettavien kalojen määrään ja tukisi näin lohikannan suojeluakin nykyistä säätelyä paremmin. Toisaalta todettiin, että kalakiintiöllä ei olisi suurta merkitystä lohen suojelun kannalta koska tälläkin hetkellä yli puolet kalastusmatkailijoista jää ilman saalista ja saalista saaviltakin menee keskimäärin noin kolme vuorokautta kalan saamiseen.

Kiintiötä ehdotettiin ennen kaikkea kalastusmatkailijoiden kalastuksen sääntelyn keinoksi, mutta jotkut ehdottivat sitä myös ulkopaikkakuntalaisten kiinteistönomistajien kalastukseen ja perinnepyyntiinkin. Toteutukseen esitettiin myös erilaisia vaihtoehtoja, kuten kalastajakohtainen vuorokausikiintiö tai kalastajakohtainen kiintiö koko kaudelle.

Matkailuyrityksille voisi olla yrityskohtainen kiintiö, jonka mukaan voisivat myydä palveluja. Kalakiintiön katsottiin mahdollistavan kalastusmatkailun potentiaalin kasvattamisen nykyisestä, kun hankala lupien saaminen tietyille ajalle poistuisi. Kiintiö mahdollistaisi myös matkailijamäärän kasvattamista ilman, että sillä olisi vaikutusta kalastuskuolevuuteen.

Matkailijoille pitäisi olla kalakiintiöt, ruokakala tai kaksi viikossa riittää.

Nyt pitäisi olla mahdollisuus tarjota päivän tai puolen päivän kalastuspalvelua matkailijoille, jotka eivät ole tulleet pelkästään kalastamaan vaan enemmän lomamatkalle, jonka osana on kalastustakin. Kyse on enemmän elämyksistä ja niitä meidän pitäisi pystyä tuottamaan ja tarjoamaan, mutta se on nykysopimuksella mahdotonta.

Kalakiintiöt on koettu muualla sosiaalisesti oikeudenmukaiseksi, se kohdistuu kaikkiin ja soveltuu vapapyyhinn rajoituksiin hyvin, kokemukset Tornionjoelta olleet pääsääntöisesti hyviä. Säätelytavan muutokset toisaalta vievät oman aikansa ennen kuin ne hyväksytään ja niihin totutaan.

Matkailupuolella tämä olisi varmastikin ihan toteutettavissa ja voisi olla toimiva ratkaisu, Tornionjoella pääsääntöisesti toimii ihan hyvin ja käytäntö muuallakin yleinen. Paikallisten osalta taas voisi olla äärettömän vaikeaa, koska tullaan vaikeisiin kysymyksiin kalastusoikeudesta ja siitä, miten se suhteutetaan kalamäärään. Tätä tutkittiin sopimuksen valmistelun aikana ja tämä koettiin liian vaikeaksi paikallisen kalastuksen näkökulmasta.

Harjuksen ja meritaimenen kalastusmahdollisuus

Useissa haastatteluissa tuotiin esiin alueen vahva harjuskanta sekä mahdollisuutena että uhkana. Virkistyskalastajille harjus on tavoiteltu ja arvostettu saalis ja hyvä harjuskanta mahdollistaisi sen aktiivisen kalastamisen, jos kalastussääntö sen vain mahdollistaisi. Esi-tettiin että yksinkertaisilla teknisillä rajoituksilla, esimerkiksi koukkukoko tai siiman vahvuus, voitaisiin välttää kalastuksen kohdistuminen loheen. Mahdollisuus kalastaa harjusta lisäisi myös kalastusmatkailun mahdollisuuksia ja mielenkiintoa alueeseen. Vahva harjuskanta mahdollistaisi kalastuskauden jatkamisen alusta ja lopusta ja tukisi matkailua tässäkin mielessä.

Toinen koettu puoli harjuksen kalastuksen mahdollistamisessa olisi loheen kohdistuvan predaation väheneminen. Useat haastateltavat olivat huolissaan lohen poikasia ja mätiä syövien kalalajien lisääntymisestä ja vaikutuksesta lohikantoihin ja pitivät tärkeänä, että näiden kalakantojen kalastus olisi jatkossa mahdollista. Harjuksen lisäksi myös meritaimen tuotiin esiin sekä kalastuskohteena että lohikantaan vaikuttavana tekijänä.

Kalastusmatkailua pitäisi kehittää laajemmin, harjusta, taimenta ja rautua pitäisi pystyä hyödyntää, muun kalan kalastusmahdollisuudet pitäisi olla.

Taimenkannan kalastuksen käynnistäminen, jotta saadaan selville sen merkitys lohikannalle ja jos koukkuun jää syksyllä lohi, niin se pitää tietysti päästää.

Taimenta voisi pyytää silloin kun lohi loppuu, nyt loppuu kaikki kalastus heinäkuussa.

Muun kalan pyynti pitäisi mahdollistaa omalla luvalla, omat ajat ja pyydykset.

Hauen kalastus

Varsinkin yläjuoksulla oltiin huolissaan haukikannan kasvusta ja sen vaikutuksista lohien lisääntymiseen mutta hauesta puhuttiin paljon kyllä alempanakin. Koettiin, että jos sopimusta ei muuteta niin että se mahdollistaisi hauen tehokkaamman pyynnin niin haukikanta runsastuu entisestään ja tämä uhkaa lohikantoja osaltaan. Esiin nousi kuitenkin myös epäily, että riittäisikö hauenkalastukseen oikeasti innokkuutta, vaikka se olisi mahdollistakin.

Pienisilmäisellä verkolla pitäisi saada pyytää muita kaloja ja järvissä pitäisi sallia vahvempilankaiset verkot, kun haukia on niin paljon. Nuottakalastuksen mahdollistaminen hoitokalastuksena pitäisi saada ehdottomasti takaisin.

Predaattorien kalastuksen lisäämisestä ei varmastikaan olisi haittaa ja sääntöä voisi toki rukata tästä näkökulmasta mutta paljon mahdollisuuksia tässä olisi myös osakaskuntien toimilla. Jotakin hankkeita ja rahoitusta tähän voisi saada, pitäisi tapahtua kuitenkin vesienomistajien toimesta. Verkkopyynnin kevätpyyntiä voisi hyvin kehittää mutta nuotta ei hauen pyynnissä ole kovin tehokas. Kysymys kuitenkin, että pystyykö haukea niin tehokkaasti kalastamaan, että sillä olisi suurempaa merkitystä?

Katiskat ja rysät olisivat tehokkaita pyyntimuotoja.

Muiden kalojen kalastusmahdollisuuksia kuitenkin on nykyisenkin kalastussäännön puitteissa ja herää epäily, että onko oikeasti todellista vilpitöntä halua muun kalan pyyntiin?

Talvikalastus

Muutamissa haastatteluissa nostettiin esiin myös mahdollisuus talvikalastukseen ja sen sallimiseen. Nähtiin, että pilkkimisen salliminen ei olisi mistään pois ja voisi olla talvimatkailijoillekin myytävä elämys.

Pilkkiminen pitäisi sallia, kun se ei ole keltään pois, pitäisi saada koko joen matkalta pilkkiä, mahdollistaisi yhteisten tapahtumien ja pilkkikilpailujen järjestämisen.

Talvikalastus pitää vapauttaa myös kokonaan, hullu tilanne ettei saa edes pilkkiä. Tämä voisi tuoda matkailullekin mahdollisuuksia.

Kalastusmatkailustrategian luominen

Inarin ja Utsjoen kuntien ja matkailuyrittäjien haastatteluissa keskusteluun nousi tarve laajemmasta kalastusmatkailustrategian luomisesta alueelle. Koettiin, että nykyisin voimassa olevan sääntelyn seurauksena kalastusmatkailu ja siihen kytkeytyvät yritykset tulevat jatkossakin kärsimään, mutta toisaalta kalastusmatkailussa nähtiin paljon nykyistä suurempaa potentiaalia. Kalastusmatkailun kehittäminen nähtiin tärkeäksi myös sen takia että se mahdollistaisi talvipainotteisen matkailukauden laajentamista ja vähentäisi kausivaihtelujen tuomia haasteita.

Strategian luomisessa avainasemassa olisivat alueen matkailuyrittäjät, matkailun edistämistä tekevät tahot sekä alueen kunnat. Pohdittiin myös sitä, että voisiko strategiaa laatia yhdessä norjalaisten toimijoiden kanssa, vaikka matkailun merkitys Norjan puolella onkin nykyisin pieni. Jos tällainen strategia saataisiin luotua niin sen pohjalta olisi helpompaa arvioida kalastussopimuksen ja säännön muutostarpeita ja tehdä harkittuja kehittämishdotuksia pitkäjänteisesti.

Pitäisi sopimusta ajatella pitkäjänteisesti ja niin, että mitä kaikkea hyvää parempi lohikanta voisi ajan myötä alueelle tuoda, työtä, hyvinvointia ja rahaa, nyt mietitään vain, miten vähät kalat jaettaisiin.

Matkailustrategian ja vision luominen olisi tärkeää, nyt räpiköidään samassa veneessä eikä osata katsoa eteenpäin. Rohkeasti pitäisi katsoa miten saataisiin paras tuotto ja samalla turvattua perinteinen kalastus ja lohikanta. Mikä on tulevaisuus ja miten siellä kalastetaan?

Matkailustrategia olisi hyvä ajatuksena mutta virkamiespohjalta ja osakaskuntien puolesta se ei mene eteenpäin vaan mukana täytyy olla yrittäjät, joilla on käsitystä matkailusta. Tämmöinen kyllä pitäisi tehdä, jotta päästäisiin eteenpäin.

Pitäisi saada laajemmin voimavaroja myös muun kuin talvimatkailun edistämiseen, se kasvaa jo ikään kuin itseksensä mutta pitäisi kehittää myös muiden vuodenaikojen matkailua. Kuljetaan jälkijunassa Inariin ja Rovaniemeen nähden. Tähän pitäisi saada apua valtiolta.

8 Kalastussopimuksen tietopohja ja tiedolliset epävarmuudet

Haastatteluissa nousi esiin kaksi selkeää tietoon ja tietämiseen liittyvää teemaa ja tarvetta. Toinen liittyi huoleen lohikannan tilasta ja jokeen nousevien kalojen vähenevästä määrästä ja tähän vaikuttavista seikoista. Koska kalastusta joella on rajoitettu merkittävästi ja saalismäärät laskeneet niin kysymykset ja huolet kohdistuivat laajasti norjalaisten pyyntiin jokisuulla, vuonolla ja merialueella sekä toisaalta lohien menestymiseen vaikuttaviin luonnonoloihin. Koettu epätietoisuus lohien kohtalosta näyttäisi ruokkivan selkeästi myös epäluottamusta ennen kaikkea norjalaisia kohtaan, mutta tämä epätietoisuus tuntui vaikuttavan myös kalastuksen sääntelyn koettuun hyväksyttävyyteen. Jos lohikannan heikon tilan syyt ovat muualla, niin miksi meidän kalastusta rajoitetaan? Toinen haastatteluissa esiin noussut teema oli paikallisen perinteisen tiedon merkitys ja vaateet sen nykyistä paremmasta ja laajemmasta huomioimisesta.

Mitä tapahtuu meressä?

Hyvin monet haastatelluista toivat esiin näkemyksen, että huonoon lohikantojen kehitykseen täytyy olla selitys vuono- ja merialueella ja tätä pitäisi enemmän tutkia ja selvittää. Epäilyt kohdistuivat toisaalta norjalaisten kalastukseen ja toisaalta lohien elinolosuhteisiin. Yleisesti arveltiin, että lohta pyydetään mereltä joko suoraan ja tarkoituksella tai että sitä kuolee muun kalastuksen yhteydessä sivusaaliina. Näitä epäilyksiä ruokki norjalaisten kalastusalusten liikkeiden seuranta Marine Traffic -sivustolla.

Tärkeintä olisi saada tietoa, mitä merivaelluksella tapahtuu ja epäluottamus Norjaa kohtaa on suuri – on kesän merkki, kun aletaan seuraamaan marine traffikista kalastusalusten liikkeitä ja "turskan pyyntiä".

Pitäisi paukkuja laittaa siihen, että tiedettäisiin miten sitä lohta saa pyytää Norjan puolella ja vuonossa ja että paljonko sitä sieltä pyydetään.

Tenojoen suulle valtamerelle pitäisi laittaa 5 v kalastuskielto eikä lähteä ajamaan alas saamelaisten perinteistä kalastusta ja matkailuelinkeinoa.

*Perinnekalastus ja matkailukalastus on niin paljon vähentynyt samalla kun poikas-
tuotanto on entisellään, joten kyllä se on turha lähteä täältä jokivarresta sitä syytä
etsimään.*

*On surullista jos väitetään, että Tenojoen kalastuksella väitetään tuhottavan Teno-
joen lohi, siihen en usko, se tuhotaan merellä ja alajuoksulla verkoilla, norjalaiset tätä
ei myönnä.*

Laajasti pohdittiin myös lohien elinolosuhteita ja niihin vaikuttavia tekijöitä. Norjalaisten lohienkasvatus mainittiin useasti uhkana mutta myös suoraan lohien menestymiseen vaikuttavana tekijänä. Pohdittiin myös voisiko lohien saaliskalojen kannan huono tilanne ja siirtyminen kaukaisemmille alueille olla yhtenä syynä. Esimerkkinä mainittiin villakuore, jonka kalastus on jouduttu lopettamaan Islannin vesillä. Toinen kysymysmerkki nähtiin lohta syövien lajien muun ravinnon riittävyudessa ja tähän liittyvissä muutoksissa. Eli jos vuonolla ei ole lohien syöjille muuta ravintoa niin syövät enenevässä määrin lohienpoikasia. Lohta syövien kalalajien lisäksi huolta kannettiin koskeloiden ja hylkeiden aiheuttamasta saalistuksesta.

*Tarkemmin pitäisi tutkia ja tietää mitä lohelle tapahtuu, voihan se olla luontokin se-
kaisin ja se vaikuttaa vai onko norjalaisten pyynti, vaikeahan se on lähteä syyttele-
mään, kun ei ole tietoa.*

*Sopimus ei ole lohta tuonut jokeen mutta kalastajat ovat kadonneet. Nyt ei voida
syyttää enää suomalaisia matkailukalastajia ja tämä täytyy norjalaistenkin myön-
tää. Kassikasvatus on yksi syy ja johonkin poikaset kuolevat merellä, kun eivät pääse
jokeen enää nousemaan. Norjalaiset neuvottelujen aikaan haukkuivat matkailuyrit-
täjiä, että matkailijat vievät lohet joesta.*

*Koskeloita on arvioitu olevan jokisuulla 30 000 kpl jos jokainen syö vuorokaudessa
vaikka 6 pikkukalaa, joista puolet lohia, niin siitä tulee äkkiä valtava määrä. Jotenkin
tuntuu, ettei näitä oikein oteta huomioon. Myöskään meren tilaan ei oteta kantaa ja
ei taida kuulua tutkijoiden toimenkuvaankaan. Ja sitten vielä lohien ruokakalan kan-
tojen romahdus. Harvoin nähdään kokonaiskuvaa vaan rajataan vaan jokeen eikä
vuonoa ja merialuetta huomioida.*

Paikallisen perinteisen tiedon huomioiminen

Paikallisen perinteisen tiedon huomioinnin tärkeyttä korostettiin jo kalastussopimuksen neuvotteluvaiheessa esitetyissä kannanotoissa ja tämä teema nousi esiin selkeästi myös haastatteluissa. Kalastussopimuksen toimeenpanon yhteydessä on määritelty, että Suomen ja Norjan tutkijoista muodostuvan seuranta- ja tutkimusryhmän yhtenä tehtävänä on sisällyttää arviointeihin lohikantaa koskevaa paikallista ja perinteistä tietämystä. Samoin Tenojoen lohikantojen hoitoryhmän tulee tarkastella perinteisen tiedon käytön mahdollisuuksia. Paikallisen tiedon ja perimätiedon rooli on noussut ympäristö- ja luonnonvarojen tutkimuksen piirissä esille laajemminkin ja sille on annettu myös vahvempi status kansainvälisissä sopimuksissa, sen rooli käytännössä ei ole kuitenkaan vielä täysin selkiytynyt.

Hallintopäätökset tehty kovin biologisen tietopohjan perusteella ja tämä on se totuus minkä pohjalta tehty. Perimätiedon mukaan ottamisessa ei ole oikein onnistuttu, paitsi ehkä sellaisessa tiedossa, joka voidaan muuntaa numeeriseen muotoon. Harvoin on yksityiskohtaista tietoa perinteisten tietäjien esiin tuomista huolista. Kuitenkaan vain, että on huolet kuultu. Paikalliset perimätietäjät eivät ole kovin tyytyväisiä siihen, miten heidän tietonsa on otettu huomioon.

Paikallista perinteistä tietoa olisi pitänyt huomioida enemmän jo aikaisemmin, tämän puute on osaltaan aiheuttanut lisää haastetta prosesseihin. Viitteitä siitä, että luottamusta ja perinteisen tiedon hyödyntämistä olisi aikaisempaa enemmän on ja tilanne parantunut viimevuosista. Paikallisen tiedon merkityksen ja hyväksikäytön kehittämisen voisi olla mielekäs toimintalinja asioiden kehittämisessä jatkossa.

Norja esitti, että perinteinen tieto kerätään niin, että tutkijat vain tekevät kyselyn kerän vuodessa. LUKE on kuitenkin kunnostautunut ja tutkijat on jalkautuneet ja ne järjestävät meidän kanssa kokouksia. [...] ja meidän kyllä ollaan samaa mieltä monesta asiasta.

Paikallisen perinteisen tiedon hyödyntäminen kalakantojen tilan arvioinnissa ja kalastuksen sääntelyssä ei kuitenkaan haastattelujen valossa vaikuta olevan mitenkään helppoa. Myös muiden haastateltavien kuin tutkijoiden oli haasteellista esittää, miten paikallista perinteistä tietoa tulisi hyödyntää kalastuksen sääntelyssä, vaikka tietoon sinänsä suhtauduttiin arvostavasti. Parin haastattelun perusteella hahmottui kuitenkin jonkinlainen mahdollisuus eli yksi lähestymistapa voisi olla kerätä perinteisten tietäjien käsityksiä lohikannan lisääntymiseen ja menestymiseen liittyvistä seikoista sekä niistä toimista ja tavoista, joiden on koettu suojelevan tai ylläpitävän suotuisaa lohikantaa. Nähtiin, että yksittäisten esitettyjen asioiden yhteis- tai kerrannaisvaikutukset saattaisivat olla merkityksellisiä ja näiden asioiden tieteellinen tutkimus voisi tuottaa uutta myös tieteellisesti perusteltavissa olevaa tietoa, jota sääntelyssäkin voitaisiin hyödyntää. Esimerkkeinä tällaisista asioista mainittiin

muun muassa yöaikaisen kalastuksen vaikutus lohien kutuun ja kuturauhaan, kutupaikkojen vähentyminen eroosion myötä ja lohta syövien petojen lisääntyminen.

Mitä sitten konkretia perinnetiedon käytössä voisi tarkoittaa, niin tämä on ollut vaikea kysymys, johon ei ole oikein vastauksia saatu. Myös kenen tietoa pitäisi hyödyntää. Mistä sitä saa, kuka sitä voi välittää? Voiko kuka tahansa sitä kertoa ja onko sitten koko yhteisö samaa mieltä, että se edustaa paikallista tietämystä? Saako sitä edes välittää tutkijoille?

Emme ole saaneet vastausta, mitä se voisi olla. Se ei tarkoita, ettemmekö olisi kiinnostuneita ja valmiita tätäkin asiaa ottamaan huomioon mutta toistaiseksi emme ole oikein saaneet villoja, että mitä se voisi olla.

Tiedontuottamisen yhteistyömalli olisi hyvä tapa tuoda pohjaa sopimiselle, tarvitaan biologista tietämystä mutta myös paikallista tietoa pitäisi ottaa huomioon. Nyt vaan osapuolten väliset suhteet ovat vähän huonot eikä ole oikein luottamusta, joka tätä edistäisi.

En ollenkaan epäile, etteikö voisi löytyä sellaisia palasia ja osia, jotka voisivat parantaa meidän tutkimuksen kattavuutta ja luottavuutta mutta ei olla vielä päästy sellaiseen tilanteeseen, että oltaisiin voitu kääriä hihat yhdessä tämän asian äärellä ja pohtia. Tämä on ilman muuta sellaista mitä meidän pitäisi tehdä ja voitaisiin tehdä, mutta konkretia on vielä jäänyt puuttumaan.

Suhtautuminen tutkimukseen ja tutkijoihin

Suhtautuminen tutkijoihin ja tutkimukseen on parantunut selvästi viime aikoina, mutta siinä on yhä nähtävissä historiallista painolastia, joka vaikuttaa paikallisyhteisön ja tutkijoiden välisiin suhteisiin. Utsjoella on jo pitkään sijainnut alun perin Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen (nykyisin Luonnonvarakeskuksen LUKE:n) toimipiste ja Tenon kalatutkimuksilla on varsin pitkä ja kattava perinne.

Kalantutkimus ja sen tarve ei ole ollut alun perin paikallisille kovin selvä, ja tutkimus on aiheuttanut paljon epäluuloja. Syynä on ollut myös se, että tutkijoilla on ollut aiemmin nykyistä suurempi rooli varsinaisessa kalastuksen säätelyssä. Paikallisten johtopäätös tutkimuksesta on ollut, että tutkimus yleensä johtaa kalastuksen rajoituksiin. RKTL:n tutkimustoiminta on yhdistynyt tai sekoittunut paikallisten silmissä Suomen valtion saamelaisvas- taiseksi nähtyyn toimintaan yhdessä muiden valtion organisaatioiden kanssa.

Nykyisin myös eri hallinnon tasojen roolit ovat aikaisempaa selkeämmät ja Luken tehtävä on selkeästi vain tiedon tuottaminen. Kalastuksen sääntelystä päättäminen ja sen toimeenpano taas on maa- ja metsätalousministeriön ja ely-keskuksen vastuulla. Tämä on ehkä aikaisempaa paremmin tiedostettu, mutta on osittain kyllä edelleen paikallisille jossain määrin epäselvää.

Tutkimustuloksiin ja varsinkin saalistietoihin suhtaudutaan varauksella. Kokemus on, että jos saamme paljon kalaa ja ilmoitamme sen, niin tulkitaan, että sitä saadaan liikaa ja pyyntiä rajoitetaan. Ja jos saadaan vähän saalista, niin tulkitaan että kalaa on vähän ja kalastusta on rajoitettava. Tutkimuksiin on siis suhtauduttu osin kielteisesti ja ajateltu, että jos tutkimus tukee pyynnin rajoitusta, on parempi, ettei tutkita. Luottamus tutkijoihin ei ole paljoa parantunut ja tutkijoita syytetään kalastusrajoituksista.

Haastattelujen valossa tällä taustalla on edelleen merkitystä, vaikka tutkimustoiminta on muuttunut selvästi entisestä ja monet paikallisetkin kokevat sen eri tavoin kuin ennen.

RKTL:n ja paikkakuntalaisten välillä on ollut syvä epäluottamus. Aikaisemmin siinä oli myös henkilösuhteista kyse, ja tutkimuslaitos vaikutti myös säännön sisältöihin. Unohtui tutkijan rooli ja haluttiin päättää asioista. Nyt tutkijoilla ei ole enää mitään henkilökohtaista mielipidettä. Hienoa työtä ovat uudet tutkijat tässä tehneet.

Hyvä kun on tullut uusia tutkimusmenetelmiä, jotka lisäävät luottamusta. Nyt kun on laskurit niin se näyttää sen määrän mikä nousee eikä siihen tutkijan mielipiteet vaikuta, eikä näitä ole paljon kyseenalaistettu enää.

Tutkimustuloksia esitellään nykyisin säännöllisesti ja hyvin suuri osa tutkimusmenetelmistä ja tuloksista perustuu paikallisten tahojen aktiiviseen rooliin tiedon tuottajina, esimerkiksi suomunäytteiden ja saalistietojen toimittajina. Paikallisen perinteisen tiedon huomioon ottamisen suhteen tutkijoita kuitenkin edelleen arvostellaan, vaikka haastattelujen perusteella vaikuttaisi, että suhtautumisessa paikalliseen perinteiseen tietoon on otettu selkeitä askeleita eteenpäin.

Siinä on tullut sellainen muutos, että ei ole pitkää aikaa, kun perinnetietoa ei pidetty ollenkaan merkittävänä, ja tutkijat sanoivat, että he ovat vain biologeja. Mutta nyt tutkijat sanovat, että perinnetiedolla voisi olla rooli ja että se auttaisi heitäkin ja ajattelutavassa on tullut muutos täysin ja tämä on tosi hyvä linja. Mutta miten sitä työstetään ja miten se etenee niin se ei ehkä ole ihan maailmanennätys vielä. Näen, että hyvää tahtoa on ja asiat halutaan kuntoon ja perinnetietoa arvostetaan paremmin.

9 Tuleva prosessi ja menettelytavat – haasteet ja ideat

Selvityksen kuluessa kävi ilmi, että Norja on ehdottanut Tenon sopimukseen sisältyvän kalastussäännön avaamista neuvotteluille. Tästä syystä haastatteluissa kysyttiin näkemyksiä ja ehdotuksia siitä, miten kalastussääntöä koskeviin neuvotteluihin tulisi valmistautua ja mitä voitaisiin oppia edellisen neuvottelukierroksen pohjalta. Haastateltavat toivat selkeästi esiin tarpeen valmistautua neuvotteluihin huomattavasti paremmin kuin edellisellä kerralla ja korostivat toimijoiden vuoropuhelun merkitystä. Esiin nousi myös epäilyjä ja haasteita paikallisten tahojen yhteistyölle, esimerkkejä hyväksi koetuista menettelytavoista sekä ehdotuksia Suomen ja Norjan välisten neuvottelujen toteutukseen ja luottamuksen rakentamiseen.

Valmistautuminen neuvotteluihin ja tavoitteiden määrittely

Monet haastateltavista esittivät, että ennen uusien kalastussääntöä tai sopimusta koskevien neuvottelujen aloittamista pitäisi osapuolten saada keskenään sovittua tärkeimmistä tavoitteista ja muutostarpeista. Edellisen neuvottelukierroksen yhdeksi kompastuskiveksi koettiin se, ettei ollut yhtenäisiä tavoitteita, vaan eri ryhmät ajoivat vain omia näkemyksiään. Tämän ymmärrettiin vaikeuttaneen neuvottelijoiden työtä ja johtaneen osaltaan siihen, ettei paikallisia näkemyksiä huomioitu. Yhteisten tavoitteiden puuttumisen pelättiin johtavan siihen, että vahvoina ja määrätietoisina neuvottelijoina pidetyt norjalaiset pystyvät taas määrittelemään ratkaisut omien kantojensa ja etujensa mukaisesti.

Pitäisi selkeästi miettiä ne sääntömuutokset ja perustelut mitä halutaan etukäteen ja näin valmistautua tulevaan prosessiin ja koittaa saada kaikkien tahojen tuki neuvottelupöytään, jotta siellä ei sitten keskenään ruveta riitelemään eli pitäisi valmistautua paljon paremmin. Sitten niistä pitäisi itse neuvotteluissa pitää tiukasti kiinni, viimeksi annettiin ihan liikaa periksi.

Puhuttaisiin asiat auki, että mistä lähdetään neuvottelemaan norjalaisten kanssa. Osakaskunnat, käräjät mukaan, matkailuyrittäjät ja kunta mukaan, voisiko olla avoin jopa kaikille?

Eri näkökulmat pyöreän pöydän äärelle ja sitten mieltä edut ja haitat ja tehdä swot-analyysi. Pitäisi olla mukana myös ulkosaamelaisten edustus niin, että heillä olisi maanomistuksen näkökulma. Avoin, kaikkia kuuleva prosessi, myös mökkejä ostaneet mukaan. Myös matkailun edustajat mukaan ja virkamiesedustus myös läsnä, jotta ymmärtäisivät paremmin.

Viimeksi valmisteltiin liian peruskaavan mukaan, nyt pitäisi kalastuskuntia kuulla ja niiden mieltä muutokset ja sitä sitten vähän viilata. Valtiovalta ei ainakaan tulisi olla määrittelemässä uutta sisältöä vaan pitäisi saada kaikki kalastuskunnat mukaan ja valtion rooli olisi olla kuuntelemassa ja lyödä leima paperiin.

Nyt tiedetään etukäteen virheet, samoja virheitä ei pidä tehdä uudestaan. Pitäisi valmistautua eri lailla, matkailuyrittäjät olivat eri linjoilla kuin osakaskunnat, kun ei oltu etukäteen yhdessä neuvoteltu, kotipesä ensin pistettävä kuntoon ennen kuin mennään norjalaisten kanssa samaan pöytään.

Meidän pitäisi itse laatia se muutosesitys nyt kun hallinto sen tekee ja sitten muka kuulee meitä niin eihän se niin vaikuta. Meidän pitää esityöt tehdä hyvin ja se mikä se on se pyrkimys ja tavoite. Meillä kuitenkin 2/3 omistusosuus.

Tällaisen yhteisen linjan ja tavoitteiden etsiminen on ehdottomasti hyvä idea. Tutkimuksen rooli tässä olisi kuitenkin ehkä aika pieni. Voisimme sitten esitettyjä asioita ja niiden merkitystä arvioida lohikantojen näkökulmasta, että onko niillä vaikutusta ja jos, niin mihin suuntaan. Pitäisi mennä niin, että olisi jokin foorumi, joka ideoita ehdottaisi ja kokoaisi ja meidän rooli olisi sitten arvioida niiden merkitystä.

Haasteina yhteisen näkemyksen löytämiselle ja sen rakentamiselle koettiin olevan erilaiset näkemykset eri osapuolten asemasta ja oikeutuksesta, henkilökohtaiset suhteet ja luottamuksen puute. Muutamit haastateltavat näkivät myös, että tällainen yhteinen näkemys pitäisi tehdä yhteistyössä Norjan puolen paikallisten tahojen kanssa ja ilmeisesti alustavia keskusteluja tähän suuntaan on jo käytykin.

Kyllä meidän utsjokelaisten täytyy osata sanoa yksi kanta, jonka takana seistään eikä muuttaa sitä joka viikko. Tosin epäilen ja olen surullinen siitä, että tällaista kantaa voi olla vaikea saada aikaiseksi. Paketintekijä ei saa tulla muualta koska on lantalainen ja se koetaan sanelemiseksi, eri suvut eivät tule keskenään toimeen ja nämä sukuriidat vaikeuttavat asioista sopimista.

Kyllä minä haluaisin uskoa, että olisi mahdollista tuoda paikallinen ehdotus mutta se vaatii aika paljon työtä, jo se, että saa osakaskunnat mukaan vaatii paljon. Uskon, että jos mahdollisuus tulisi niin että se onnistuisi, mutta ei se helpolla tule sekään. Paikallisilla on monia intressejä, joillakin vahva linkki turistibisnekseen ja paljon kellä ei ole oikeuksia mutta kalastavat ja sitten osakaskunnat ja manttaalien omistajat. Ja norjan puolen kanssahan se olisi yhteisesti tehtävä.

Pitää olla arvostus ja kunnioitus omien kesken eikä riidellä neuvotteluissa. Yhteinen näkemys pitää löytyä, ei kahta sanaa. Toivoisin että mökkiläisetkin mahtuisivat mukaan. Henkilökemiat ovat nyt vain huonot ja esteenä, asiassa en näe isoja ongelmia. Pikkusen eri henkilöitä mukaan voisi auttaa.

Ansaintalogiikka pitää olla kirkkaana mielessä ja se, että meillä on hyvä mahdollisuus saada joesta rahaa. Pitäisi miettiä taloutta yhteisesti eikä vain oman navan kautta. Muutamat hyvien verkkopaikkojen haltijat ajattelevat vain omaa etuaan ja tämä paistaa läpi.

Uhritumista on myös ja ei ole totuttu mihinkään muuhun rooliin ja tässäkin kalastusasiassa saatetaan helposti mennä tähän myös, ainahan meitä on potkittu päähän.

Metsähallitusta ei ainakaan mukaan, korkeintaan kuulolle, hierontaa kenkää monesakin asiassa täällä, kunnallakaan ei pidä olla liian suurta roolia neuvottelussa, vain kuulolla.

Keinoina ja yhteistyötä mahdollistavina ja parantavina tapoina haastateltavat toivat esiin erilaiset työpajat ja työryhmät. Kommenttien pohjalta hahmottuu jonkinlaiset keskustelun pelisäännöt, joissa pitäisi huomioida kuunteleminen, avoimuus, keskinäinen arvostus ja kunnioittava käyttäytyminen sekä luottamuksen rakentamiseen.

Työryhmiä voisi olla ja niitä aukaista just näitä asioita mitä haastatteluissa tullut esiin.

Heti alkuun kootaan näitä näkökulmia ja ulkopuolinen taho, vaikka jotkut vähän epäilevätkin, niin heti lisää paljon uskottavuutta ja luottamusta ja on paljon parempi lähtökohta.

Työpaja antaisi mahdollisuuden osallistujien itse katsoa, että minkälaisia ehdotuksia tulisi ja joutuisi katsomaan muidenkin kannalta asiaa, vaikkapa ala ja yläjuoksulla.

Avoimuus ja luottamus kaksi avainsanaa. Vanhakantaista ajattelua vielä, että kun minä sanon niin sitten asia on niin, pitää pystyä avoimempaan keskusteluun, mahtikäskyjen aika on ohi.

Keskusteleminen ja puhuminen auttaa mutta se ei ole helppoa. Jollain tavalla täytyy lähteä kuunteleminen edellä, muuten ei onnistu.

Jokierros koko matkalta ja eri kalastusmuotoihin ja ihmisiin tutustuminen, miten tietoa kerätään ja mitä norjalaiset merellä puuhaavat.

Keskustelutilaisuus aiheesta varmasti kiinnostaa ja ihmiset kyllä tulevat. Varattava tarpeeksi aikaa, tehtävä jokin yhteenveto, annettava hautua ja sitten käsiteltävä uudesta ja vietävissä sitten ehkä eteenpäin.

Keskustelu pitää saada sellaiseksi, ettei olla heti sormella osoittamassa ja jätetään henkilökohtaisuudet pois. Mukana on hankaliakin tyyppisiä.

Ei voi lähteä niin, että vain me, vaan tarvitaan kaikki mukaan ja sovitteleva systeemi.

Itse neuvotteluissa Norjan kanssa korostettiin paikallisten tahojen osallistumisen merkitystä, neuvottelijoiden osaamista ja asemaa sekä hyvää tutkimuksen hyödyntämistä. Useat haastateltavista ehdottivat myös keinoja, joilla neuvotteluosapuolten henkilökohtaista ymmärrystä joen todellisuudesta ja toisaalta osapuolten välistä luottamusta voitaisiin parantaa.

Puheenjohtajan pitäisi olla kokenut ja hyvä ja osata kuunnella asiantuntijoita, asiantuntijoiden rooli taustalla pitäisi olla vahva.

Virkamiesvaltaisuus pitäisi jättää taka-alalle ja paikallista tietämystä pitäisi kunnioittaa ja hyödyntää laajemmin ja arvostaa. Vesialueiden omistajia pitäisi kuunnella tarkemmin.

Meidän mukanaololla ei olisi mitään merkitystä sillä olisimme vähemmistössä ja voitaisiin jättää ehkä eriävä mielipide. Meidän ainoa toivomus on, että Suomen perustuslakia noudatettaisiin, ei mitään muuta. Mukana ja kuulolla voitaisiin olla, jotta tiedetään missä mennään, mutta en usko, että voisimme paljoo vaikuttaa.

Ensimmäinen vaihe pitäisi olla, että neuvottelijat lähtevät Angelista veneellä jokea alas, jotta nähdään mitä se kalastus on eri paikoissa, mitä perinnepyynti missäkin on, vuonoon asti pitää mennä ja sitten vasta alkaa neuvottelemaan. Viimeksi oli

sellainen olo, että kaikilla Helsingistä tulleilla neuvottelijoilla ei ollut oikein realistista kuvaa koko joen kalastuksesta ja mitä se on.

Ymmärrys siitä, että lohi säilyy joessa ei ole kaikkien jakama, myös norjalaisten pitää oikeasti lähteä miettimään missä vika on. Avoin tutustuminen toisten kalastukseen, alajuoksun patopyyntiin, merelle asti mentävä ja niiden pitää käydä täällä. Epäluotamus pitää kertoa avoimesti myös norjalaisille, yhteispartiointia, jossa molempien maiden viranomaisia mukana ja katsotaan yhdessä ja raportit sitten niistä, ei siellä kaikkien tarvitse käydä. Syytelystä täytyy päästä pois ja siirtyä asiaan.

Tärkeää että Luke olisi aktiivisesti mukana ja Norjan vastaava taho ja kunnon tutkimustietoa pitää olla lähtökohtana. Vähemmän byrokraatteja ja enemmän tutkijoita ja paikallista näkemystä.

Aikajana ihan järkyttävä, että vuodessa pitäisi saada, kiire on ja intensiivisesti pitää työtä tehdä. Toivottavasti vaikutusten arviointi valmistuu siihen ja tätä käytetään kanssa.

Tärkeää olisi saada virkamiespuolelta ykkösketju mukaan neuvotteluihin sillä tämä on paikallisesti niin merkittävä asia, lohelle ja paikallisille, kyseessä kansainvälinen sopimus, pitäisi saada korkean tason neuvottelijoita ministeriöstä, ministerin avustajaa, valtiosihteeriä jne. tarpeeksi korkeat viskaalit paikalle ja osoitetaan että nyt on tosi kyseessä.

Nyt pitäisi saada osakaskunnille puolet eli 4 edustajaa ja taloudellisia resursseja pitäisi olla sitä neuvotteluprosessia käydä ja lakimiesapua myös ja resurssia palkata juristi. Virkamiehethän ei ymmärrä meidän puhuttua tekstiä ja tähän me tarvittaisiin avustajaa.

Ajatuksia Tenon kalastuksen hallintamalleista

Tenon kalastuksen hallinnassa pidettiin tärkeänä rakentaa järjestelyitä, joissa paikallisten osallisuus kalastuksen hoitoon ja päätöksentekoon vahvistuisi. Tässä suhteessa tärkeänä pidettiin Tenon sopimuksen synnyttämiä hallintorakenteita, kuten tutkimus- ja seurantar ryhmää ja paikallista Tenon lohikantojen hoitotyöryhmää, jonka tehtävänä on tehdä käytännön ehdotuksia sopimuksen tavoitteiden toteuttamiseksi. Tutkimusryhmä oli alun perin LUKE:n ja MMM:n vastuulla, mutta paikalliset kalastusoikeuksien omistajat edellyttivät, että heidät otetaan mukaan ryhmään. Siksi perustettiin vielä Tenon lohikantojen hoitotyöryhmä, jossa on mukana sekä viranomaisia että kalastusoikeuksien haltijoita molemmista maista. Hoitotyöryhmässä tutkijat ottivat neutraalin asiantuntijan roolin päätöksentekijän roolin sijaan. Lisäksi ryhmän toimintaan hyväksyttiin konsensuspäästösten periaate.

Esitettiin se kysymyksenä, onko oikein, että tutkijat tekevät Tenon hoitotyöryhmässä päätöksiä kalastuksesta, koska niiden pitää olla erillinen tutkimusinstituutio, joka tuottaa [puolueetonta] tietoa päätöksentekijöille. Tutkijat tajusivat tämän, eivätkä halunneetkaan olla päätöksentekijöitä. Sitten käytiin keskustelua mandaatista ja siitä, miten varmistaa oma vaikutusvalta ryhmässä. Niin me ajettiin läpi konsensusperiaate.

Haastatteluissa nousi esiin erilaisia ajatuksia kalastuksen hallinnan ja yhteistyön järjestelyistä, joista Tenolla voisi ehkä ottaa mallia. Tällaisina mainittiin Näätamöjoen yhteistyö, jossa on ollut Metsähallituksen kokeileman Akwé: Kon -menettelyn⁶ soveltamista tai ainakin saman suuntaista ajattelutapaa taustalla sekä Tornionjoella käytetty toimintamalli, jossa ensin oli pyydetty lausuntoja muutostarpeista ja sitten lopullisesta ehdotuksesta.

Vaikka nämä esimerkit ymmärrettiin monella tapaa erilaisiksi kuin Tenon tilanne – esimerkiksi Näätamöjoen osalta Kolttien kalastusoikeuksien historia on hyvin erilainen kuin Tenon saamelaisten – niin toimivista esimerkeistä ja yhteistyöjärjestelyistä toivottiin oppeja myös Tenolle.

Näätamöllä tehtiin kysely ja haastatteluja, joilla selvitettiin kalastuksen sääntelyyn liittyviä tarpeita ja näkemyksiä. Kysely voisi olla yksi tapa selvittää myös laajasti Tenon kalastussäännön muutostarpeita. Osakaskuntien tulisi päästä mukaan vaikuttamaan kysyttäviin asioihin ja mukaan pohtimaan tulosten merkitystä. Samalla voitaisiin kysyä myös sellaisia asioita, jotka palvelisivat osakaskuntien toimintaa. Myös pääuoman ja sivujokien näkökulmat tulisi huomioida. Olisiko sitten erikseen myös yrittäjäkysely?

Näätamöjoelta hyviä kokemuksia, jossa kolttien kanssa istuttu työpajoissa ja mietitty tahtotilaa tuleviin neuvotteluihin ja tässä tärkeää, että saadaan kalastajien tuki. Onnistuttu saamaan luottamusta aikaan.

Valmistelun pitäisi olla aikataulullisesti paljon väljempi. Tornionjoen sopimuksen neuvottelussa oli paljon fiksumpi toimintamalli, ensin pyydettiin muutostarpeita ja sitten niiden kanssa menttiin neuvotteluun ja sitten pyydettiin lopputulemasta lausuntoja.

⁶ Akwé: Kon –ohjeet perustuvat kansainväliseen Biodiversiteettisopimukseen ja pyrkivät parantamaan ympäristöpäätöksentekoa alkuperäiskansojen kotiseutualueilla. Ohjeet pyrkivät huomioimaan hankkeiden vaikutukset ympäristöön, kulttuuriin ja sosiaalisiin arvoihin sekä vahvistamaan paikallisväestön osallisuutta päätöksenteossa. Akwé: Kon –menetelmää on pilotoitu Suomessa Metsähallituksen hoito- ja käyttösuunnitelmien laatimisessa saamelaisten kotiseutualueella. Ympäristöministeriö (2011) Akwé: Kon -ohjeet. Ympäristöhallinnon ohjeita 1/2011. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10138/41525>

10 Johtopäätökset

Tämä raportti on osa laajempaa Suomen ja Norjan välisen Tenojoen kalastussopimuksen toimivuuden arviointia. Tässä työssä on keskitytty eri osapuolten näkemyksiin sopimuksen toimivuudesta ja sen vaikutuksista. Lisäksi työssä on kerätty osapuolten näkemyksiä kalastussopimuksen muutostarpeista sekä siitä, miten osapuolten tulisi päästä osallistumaan tulevaan kalastussäännön tarkistamista koskevaan prosessiin. Työ perustuu osapuolten edustajien haastatteluihin, 23.1.2020 Utsjoella pidetyn työpajan tuloksiin sekä haastateltavilta saatuihin dokumentteihin ja raporttiluonnoksesta saatuihin kommentteihin. Kalastussopimuksen vaikutuksia lohikantojen kehityssuuntiin arvioi suomalais-norjalainen Tenon seuranta- ja tutkimusryhmä. Lisäksi maa- ja metsätalousministeriö selvittää muualla asuvien kiinteistönomistajien ja saamelaisten kalastusoikeuksien laajuutta ja käyttöä.

Haastattelujen perusteella sopimuksen valmistelussa, toimivuudessa ja sen täytäntöönpanossa on ollut puutteita ja ongelmia, ja sopimuksesta on seurannut ongelmalliseksi koettuja vaikutuksia eri osapuolille. Eri ryhmien kalastukseen, kulttuurin harjoittamiseen ja yritystoimintaan liittyvien haitallisten vaikutusten lisäksi haastatteluissa nousi esiin hyvin voimakkaasti periaatteellisia oikeudenmukaisuuteen ja tasapuolisuuteen liittyviä oikeudellisia kysymyksiä ja jännitteitä. Sopimuksen vaikutusten ja koettujen ongelmien lisäksi haastateltavat toivat esiin lukuisia ehdotuksia ongelmien vähentämiseksi tai poistamiseksi ilman että toimet tai muutokset vaikuttaisivat lohikantoihin kielteisesti. Haastatteluista ja työpajasta nousi esiin myös useita ehdotuksia ja toimintatapoja, joiden pohjalta tulevien kalastussääntöä koskevien neuvottelujen prosessia voidaan suunnitella.

10.1 Lohien kuolevuus on pienentynyt tavoitellusti

Vuonna 2017 solmittu Suomen ja Norjan välinen Tenon kalastussopimus pyrkii turvaamaan Tenon sivujoissa lisääntyvien 30 geneettisesti erilaisen lohikannan elinvoimaisuuden. Sopimuksessa tavoitteeseen pyritään erilaisilla kalastusrajoituksilla. Seurantatutkimusten mukaan rajoitukset ovat toimineet lohikantojen turvaamisen näkökulmasta odotetusti ja kalastuksen aiheuttamaa lohien kuolevuutta on saatu pienennettyä noin

kolmanneksella. Rajoitusten tulokset näkyvät kuitenkin vasta noin 10–15 vuoden kuluttua, kun viime vuosina kutemaan nousseiden lohien jälkeläiset lähtevät ensin merivaellukselle ja palaavat sieltä aikanaan takaisin kotijokiinsa kutemaan. Viime vuosina Tenoon nousseiden lohien määrä on ollut huolestuttavan pieni ja yksiselitteistä syytä ei tiedetä.

Vaikka uusi sopimus näyttää toimivan suojelutavoitteen näkökulmasta toivotusti, kohdistuu sopimukseen voimakasta kritiikkiä. Tyytymättömyyden taustalla on eri kalastajaryhmien kalastukseen kohdistuneiden rajoitusten ja taloudellisten vaikutusten lisäksi paljon periaatteellisia oikeudellisia kysymyksiä.

10.2 Perusoikeuksiin liittyvät jännitteet ovat kärjistyneet

Haastattelujen perusteella keskeisin kiista liittyy kalastusoikeuden omistajien oikeudelliseen asemaan ja yhdenvertaisuuteen. Kalastusoikeudet jakautuvat kolmen ryhmän kesken: paikkakunnalla asuvat kalastusoikeuden haltijat, kalastusoikeuden perineet muualla asuvat oikeuden haltijat ja muut kiinteistönomistajat, jotka ovat saaneet oikeuden pääsääntöisesti kiinteistökaupan myötä ja asuvat muualla. Kaikkien näiden kolmen ryhmän edustajat arvostelivat Tenon kalastussopimuksen rikkovan ryhmien perustuslaillisia oikeuksia.

Paikalliset kiinteistön omistajat, jotka ovat pääsääntöisesti saamelaisia, vetoavat omistusoikeuden ohella saamelaisten perustuslailliseen oikeuteen harjoittaa kulttuuriaan sekä perinteisiä elinkeinoja. Varsinkin Tenolla kalastus on merkittävä osa alueen saamelaiskulttuuria. Uusi sopimus on rajoittanut aikaisempaan verrattuna mahdollisuuksia harjoittaa pato-, kulkutus- ja verkkopyyntiä ja heikentää näin kulttuurin säilymistä ja ylläpitoa.

Eniten kalastusmahdollisuuksia uusi sopimus vei kiinteistönomistajilta, jotka ovat saaneet oikeuden perintönä ja jotka eivät asu paikkakunnalla. Tämänkin ryhmän edustajat ovat suurimmaksi osaksi saamelaisia. Edellinen kalastussopimus takasi heille oikeuden perinteisen kalastuksen harjoittamiseen. Uuden sopimuksen myötä ryhmän kalastusoikeudet kaventuivat kiinteistönomistajien erityislupakiintiöön perustuvaksi vapakalastukseksi. Heidän näkökulmassaan korostuu saamelaisten oikeuksien lisäksi myös kiinteistönomistukseen liittyvät perustuslailliset oikeudet ja yhdenvertaisuuden vaatimus paikkakunnalla asuviin nähden. Uuden sopimuksen seurauksena nähdään yhteyksien omaan kulttuuriin ja yhteisöön heikentyneen ja tämän puolestaan koetaan vaikuttavan osaltaan koko Tenon saamelaisen kalastuskulttuurin säilymiseen.

Kolmas omistajaryhmä ovat muualla asuvat kiinteistönomistajat, jotka ovat oikeuden saaneet pääasiassa kiinteistökaupalla. Tälle ryhmälle uusi sopimus toi mitättömiksi koettuja

parannuksia kalastusmahdollisuuksiin, koska perustuslailliset kiinteistöön liittyvät oikeudet eivät heidän näkökulmastaan edelleenkään täyty. He kokevat olevansa eriarvoisessa asemassa alueella asuvien omistajien kanssa. Lisäksi sopimuksen täytäntöönpanon yhteydessä on tehty viranomaisten taholta linjauksia, joiden koetaan entisestään heikentäneen perusoikeuksien toteutumista. He toivovat sopimuksen perusteellista uudelleenarviointia ja perusoikeuksien parempaa, yhdenvertaista huomioimista.

Toinen periaatteellinen kiista koskee Suomen valtion oikeutta säädellä kalastusta Tenolla. Saamelaisen näkökulmasta kysymys on siitä, että onko säätelyoikeus valtiolla vai onko saamelaisilla alueen alkuperäiskansana oikeus säädellä kalastusta. Myös ulkopaikkakuntalaiset kiinteistönomistajat näkevät, että valtio on ylittänyt toimivaltansa ja perustuslailliset rajansa Tenon kalastuksen sääntelyssä ja sen toimeenpanossa. Kalavesien omistusoikeuden näkökulmasta on tuotu esiin myös se, että valtio omistaa kalastusoikeuksista vain pienen osan suurimman osan kuuluessa kiinteistönomistajille.

Yllä kuvatut kiistat ovat luonteeltaan oikeudellisia ja niitä voidaan ratkaista vain oikeudellisissa ja hallinnollisissa prosesseissa. Ratkaisujen puuttuessa kiistoista on seurannut kalastussopimuksen täytäntöönpanoon liittyviä osapuolten ja hallinnon resursseja vieviä oikeudellisia ja hallinnollisia prosesseja sekä protesteja. Ratkaisemattomat kiistat ovat myös kärjistäneet osapuolten välisiä suhteita ja haittaavat vuorovaikutusta ja yhteistyötä. Kärjistyvien ristiriitojen riskinä voi olla se, että sopimuksen hyväksyttävyyden ongelmat ja epäreilun kohtelun kokemukset vievät huomiota pois Tenon sopimuksen päätavoitteesta, lohikantojen turvaamisesta.

10.3 Sopimuksen vaikutukset kalastukseen

Tenon jokilaakson perinteisten kalastusmuotojen käyttö on vähentynyt ajan saatossa monista syistä. Haastateltavat kokivat, että kalastussopimus on osaltaan vähentänyt perinteistä kalastusmuodoista varsinkin patokalastusta, kulkutusta eli ajoverkkopyyntiä sekä muuta verkkokalastusta. Näin sopimus heikentää perinteistä kulttuurin harjoittamista ja sen säilymistä elinvoimaisena sekä siirtymistä seuraaville sukupolville. Erityisen uhanalaisena pidettiin patokalastusta ja siihen liittyvää osaamista, sanastoa ja kulttuuria. Sopimuksen kielteinen vaikutus johtuu aikaisempaa lyhyemmistä kalastusajoista ja niiden ajoittumisesta sekä siitä, että muualla kuin paikkakunnalla asuvilla ei ole enää oikeutta harjoittaa tai osallistua perinnekalastukseen. Näin esimerkiksi paikkakunnalla asuva iäkkäämpi perinnekalastaja ei saa pois muuttaneelta lapseltaan tai sukulaiseltaan apua kalastukseen, jolloin kalastusmahdollisuus jää käyttämättä ja kulttuuriin liittyvä osaaminen, tietämys ja kieli siirtymättä eteenpäin nuoremmille sukupolville. Paikkakunnalla asuvien saamelaisen

lisäksi kulttuuristen vaikutusten koettiin kohdistuvan varsinkin paikkakunnalta pois muutaneisiin saamelaisiin.

Kalastusmatkailijoiden lupamäärä laski uuden sopimuksen myötä kolmannekseen eli 11 000 kalastusvuorokauteen, joten matkailijoiden virkistyskalastus on vähentynyt merkittävästi. Kalastussopimuksen ja -säännön koettu monimutkaisuus, rajoitusten kellonajat ja lupien saamisen tekniset haasteet, sekä kalastusmatkojen suunnitteluun liittyvät vaikeudet ovat vaikuttaneet haastateltavien mukaan Tenon houkuttelevuuteen kalastuskohteenä. Koettiin, että Tenon henki on heikentynyt uuden sopimuksen myötä. Sopimuksen koettiin välillisesti myös nostaneen kalastuksen hintaa ja näin rajanneen joitakin perinteisesti Tenolla käyneitä kalastajaryhmiä pois sekä tehneen Tenon kalastuksesta entistä elitistisempää. Perheiden kalastuksen koettiin vähentyneen perhe- ja lapsilupien poistumisen myötä.

Uuden sopimuksen myötä ulkopaikkakuntalaiset kiinteistönomistajat saivat pieniä parannuksia kalastusmahdollisuuksiin; he saivat mahdollisuuden hyödyntää uutta erityislupakiintiötä, kalastusmatkailijoita edullisemmat aikarajoitukset sekä oikeuden rekisteröidä ja käyttää omaa venettä. Näiden parannusten nähdään kuitenkin yhä, aiemman Tenon sopimuksen tavoin, loukkaavan omaisuudensuojaa ja yhdenvertaisuutta suhteessa paikallisten kiinteistönomistajien vastaaviin oikeuksiin. Lisäksi ne koskevat vain kiinteistönomistajaa eivätkä tämän perheenjäseniä, jotka tarvitsevat edelleen turistiluvan ja voivat kalastaa vain sen rajoitusten puitteissa. Tyytymättömyyttä ovat herättäneet myös sopimuksen täytäntöönpanossa tehdyt ratkaisut, jotka ovat heikentäneet oikeuksien toteutumista ja kalastusmahdollisuuksia. Erityisesti kesällä 2019 avautunut mahdollisuus kalastusoikeuksien vuokraamiseen johti erityislupakiintiön loppumiseen ja siihen, että kalastusoikeuden haltijoille ei riittänyt lupavuorokausia.

Monet haastateltavista kertoivat havainnoistaan muiden kalalajien (kuin lohen) merkittävästä lisääntymisestä viime aikoina. Osasyynä tähän pidettiin kalastussopimusta, jonka rajoitukset estävät myös muiden kalalajien pyyntiä. Tämä koettiin ongelmalliseksi muiden kalakantojen hyödyntämisen näkökulmasta, mutta myös lohen mätiin ja poikasiin kohdistuvan saalistuksen takia; erityisesti hauen ja siian nähtiin uhkaavan lohen lisääntymistä.

Haastateltavien mukaan jotkut kalastajat, jotka eivät ole hyväksyneet uuden sopimuksen muutoksia, ovat jatkaneet kalastusta piittaamatta uusista säännöistä. Kokemuksia oli myös tilanteista, joissa kalastuslupaa ei oltu onnistuttu saamaan yrityksistä huolimatta ja joelle oli kuitenkin menty ilman lupaa. Luvattoman kalastuksen tarkkoja vaikutuksia on vaikea arvioida, mutta sen mittaluokkaa ei pidetty merkittävänä kokonaisuuden tai lohen suojelun näkökulmasta.

10.4 Vaikutukset elinkeinoihin ja talouteen

Uusi kalastussopimus on vaikuttanut Utsjoen matkailuun kahdella tavalla. Se on merkittävästi vähentänyt kalastusmatkailijoiden määrää, mikä on haastattelujen perusteella laskenut monien matkailuyrittäjien liikevaihtoa jopa 50–70% ja vaikuttanut myös muiden palvelujen kysyntään. Kalastusmatkailuun keskittyneiden yritysten kannattavuus on laskenut ja pienempiä yrityksiä on lopettanut. Joitakin yrittäjiä on myös muuttanut paikkakunnalta kokonaan pois. Veneen vuokraus- ja soutupalvelut ovat vähentyneet kalastajamäärien vähenemisen, mutta myös laajentuneiden veneen rekisteröintioikeuksien myötä.

Osa yrittäjistä on pystynyt paremmin ennakoimaan uuden sopimuksen merkitystä matkailuelinkeinolle ja investoimaan merkittävästi muuhun kuin kesäajan kalastusmatkailuun. Erityisesti panostukset talvimatkailuun ovat kasvaneet. Näin yrittäjät ovat pystyneet hyödyntämään Lapin kasvavaa matkailua jopa kasvattaen liiketoimintaansa, mikä on kompensoinut kalastusmatkailun vähenemistä. Kuntataloudessa perinteisen kalastusmatkailun romahdus näkyi pienenä notkahduksena, mutta muun matkailun kasvu on helpottanut tilannetta tästäkin näkökulmasta.

Matkailuyrittäjät kokevat Tenon sopimuksen vaikeuttavan kalastusmatkailun merkittävän potentiaalin hyödyntämistä. Heidän mukaansa joustavammalla sääntelyllä kalastusmatkailijoiden määrää voitaisiin lisätä ilman, että kalastuskuolleisuus kasvaisi. Mahdollisuuksia nähtiin myös muiden kalalajien kuin lohien kalastuksessa. Matkailuyrittäjät haluavat varmistaa, että matkailijoiden maksuhalukkuus luonto- ja kalastuselämyksistä (ei kalastus- ja saalismääristä) voidaan hyödyntää. Yrittäjät korostavat, että matkailijat hakevat enenevässä määrin Tenolta elämyksiä, eivät isoja kalansaaliita.

10.5 Esitettyjä muutoksia ja tiedontarpeita

Selvityksessä nousi esiin lukuisia uuden sopimuksen aiheuttamia seurauksia. Haastatellut toivat kuitenkin esiin myös monia mahdollisuuksia, joilla haittavaikutuksia voitaisiin poistaa tai lieventää ilman, että muutokset vaarantaisivat merkittävästi lohikantojen tilaa. Myös lohikantojen tilaa parantavia toimia tuotiin esiin. Osa toimenpide- tai muutosehdotuksista liittyy kalastussääntöön ja näistä muutoksista voidaan neuvotella norjalaisten kanssa keväällä 2020 käynnistyvissä kalastussääntöä koskevissa neuvotteluissa. Kaikkia esille nousseita ehdotuksia ei ole sidottu kalastussopimukseen tai -sääntöön, ja niitä on mahdollista edistää muilla toimilla.

Perinteisten pyyntimuotojen ja niihin liittyvän kulttuurin säilymisen edellytyksenä nähtiin aikarajoitusten muuttaminen joko rajoituksia lyhentämällä ja/ tai sallittujen

kalastuspäivien joustavammalla käyttömahdollisuudella. Joustavampi kalastuspäivien käyttömahdollisuus mahdollistaisi pyyntiin soveliaiden sääolosuhteiden ja vedenkorkeuden huomioimisen.

Toinen muutosehdotus liittyi **kalastusoikeuden käyttömahdollisuuksien laajentamiseen** joko niin, että aikaisemman sopimuksen mukainen ulkopaikkakuntalaisen kalastusoikeuden perintönä saaneiden mahdollisuus pato- kulkutus- ja verkkopyyntiin palautettaisiin tai että ulkopaikkakuntalainen voisi osallistua paikkakunnalla asuvan ja perinteisten pyyntimuotojen oikeuden omaavan henkilön apuna pyyntiin. Myös muita toimia perinnekalastukseen liittyvän saamelaiskulttuurin ylläpitämiseksi kaivattiin.

Lasten ja perheiden kalastuksen helpottaminen ja perheenjäsenten yhteisen kalastuksen mahdollistaminen oli yksi haastatteluissa useimmin esiin tulleista muutostarpeista. Tarve tuotiin esiin niin saamelaisten kuin ulkopaikkakuntalaisten kiinteistönomistajien sekä kalastusmatkailijoiden taholta.

Muiden kalalajien (harjus, siika, meritaimen, hauki) kalastuksen lisääminen parantaisi kotitarve- ja kalastusmatkailun mahdollisuuksia. Samalla koettiin, että se vähentäisi loheen kohdistuvaa saalistusta ja edistäisi näin Tenon sopimuksen päätavoitetta, lohikantojen suojelua.

Kalastajakohtaista kalakiintiötä ehdotettiin monissa haastatteluissa keinoksi yksinkertaistaa byrokraattiseksi ja jäykäksi koettua sääntelyä. Se nähtiin mahdollisuutena edistää matkailuyritysten toimintamahdollisuuksia. Erilaisia kiintiön toteutusmalleja ja niiden soveltuvuutta tulisi arvioida tarkemmin, ja eri malleja voisi harkita sovellettavaksi eri kalastajaryhmiin. Kalakiintiön nähtiin sopivan ennen kaikkea kalastusmatkailijoiden kalastuksen säätelyyn.

Laaja-alaisen alueellisen kalastusmatkailustrategian laadinta nähtiin yhtenä keinona kehittää kokonaisvaltaisesti kalastusmatkailua ja siihen liittyviä palveluja, osaamista ja markkinointia. Strategia mahdollistaisi matkailuelinkeinon pitkäjänteistä kehittämistä ja matkailun kehityksen paremman ennakkoinnin kalastuksen säätelyssä tulevaisuudessa.

Lohen saalistajien, kuten siian, meritaimenen, hauen, koskelon ja hylkeen vaikutuksia lohikantoihin haluttiin rajoittaa. Näiden lajien kalastuksen ja metsästyksen avulla voitaisiin vähentää loheen, lohenmätiin ja poikasiin kohdistuvaa saalistusta. Tämä mahdollistaisi aktiivisemmän osallistumisen lohen suojeluun, mutta edellyttäisi kalastus- ja metsästyssääntöjen muuttamista.

Tiedon tarpeista nousi selkeästi esille lohikantojen tilaan vaikuttavien tekijöiden parempi selvittäminen. Tietoa kaivattiin laajemmin lohen elinolosuhteista ja siihen vaikuttavista

asioista merivaelluksen aikana sekä loheen kohdistuvasta kalastuksesta ja sen sääntelystä sekä valvonnasta vuonolla ja merialueella. Selväksi tiedontarpeeksi koettiin myös lohta, sen poikasia ja mätiä syövien lajien vaikutusten tutkimus. Huolta kannettiin erityisesti koskeloiden ja hylkeiden loheen kohdistuvasta saalistuksesta sekä lisääntyneiden hauki- ja siikakantojen sekä meritaimenen vaikutuksista.

Hyvä vuorovaikutus LUKE:n tutkijoiden ja paikallisten kalastajien välillä koettiin olennaisen tärkeäksi tutkimustiedon luotettavuuden, ymmärrettävyyden ja sääntelyn hyväksyttävyyden kannalta. Paikallisen perinteisen tiedon huomioimiseen koettiin haastattelujen perusteella suhtauduttavan nykyisin myönteisemmin kuin ennen, mutta käytännön ja konkreettial tasolla kaivattiin vielä jatkotoimia ja yhteistyötä tutkijoiden ja perinnetietäjien kesken. Esitettiin yhteistä tiedon tuottamisen hanketta asiaa edistämään.

10.6 Tuleva kalastussäännön päivittäminen ja osallistumismahdollisuudet

Nykyisen sopimuksen sisällön lisäksi useat osapuolet arvostelivat sen laadintaprosessia. Koettujen ongelmien takia haastateltavilta kerättiin näkemyksiä myös siitä, miten tulevaisuudessa sääntöneuvotteluissa voitaisiin välttää aikaisempia ongelmia. Keskeisimpänä seikkana haastateltavat toivat esiin paikallistuntemuksen ja -osallisuuden varmistamisen neuvotteluissa, huolellisen valmistautumisen neuvotteluihin ja osapuolten yhteisen neuvottelutavoitteiden määrittelyn sekä mahdollisuuden osallistua ja vaikuttaa itse neuvotteluihin.

Kalastussäännön tulevan neuvottelun osalta haastateltavat toivat esiin tarpeen osapuolten yhteistyöstä ja keskeisestä roolista tavoitteiden ja muutostarpeiden määrittelyssä. Yhteisistä tavoitteista sopimisen nähtiin olevan haastavaa osapuolten välisistä jännitteistä, luottamuspulasta ja erilaisista intresseistä johtuen. Tiedostetuista haasteista huolimatta haluttiin kuitenkin uskoa, että yhteisen näkemyksen tai ainakin joidenkin neuvottelutavoitteiden löytyminen on mahdollista. Osapuolten välisten jännitteiden ja luottamuspulan huomioiminen onkin tärkeää tulevaa prosessia suunniteltaessa ja käytettäviä työtapoja valittaessa. Selvitystyön yhteydessä tehtyjen havaintojen perusteella esimerkiksi perinteiset kokouskäytännöt eivät mahdollista ja tue riittävästi yhteisten tavoitteiden määrittelyä jännitteisessä tilanteessa, vaan tarvitaan paremmin yhteistä ongelmanratkaisua, kuunteleminen, oppimista ja luottamuksen kasvattamista mahdollistavia ja tukevia työtapoja. Myös kaikkien osapuolten osallistuminen on keskeinen hyväksyttävän lopputuloksen edellytys.

Haastattelujen ja Utsjoella 23.1. järjestetyn työpajan perusteella neuvotteluihin valmistautumisessa hahmottuu kolme erillistä tehtävää tai vaihetta:

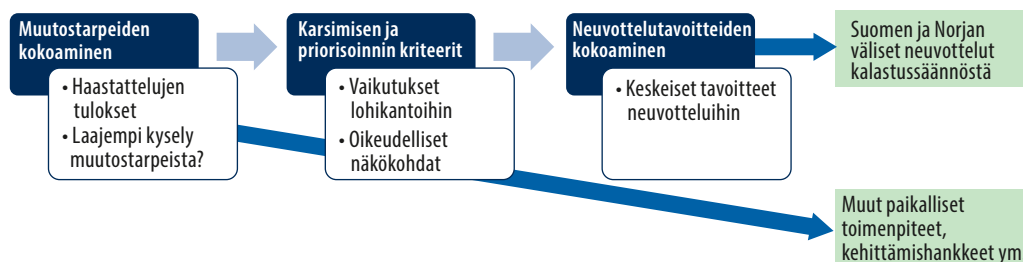
Ensimmäinen vaihe on muutostarpeiden ja ehdotusten kerääminen. Käytännössä tämä voitaisiin toteuttaa erilaisilla kyselyillä, tilaisuuksilla, tapahtumilla tai työpajoilla tai suppeimmillaan pyytämällä lausuntoja eri osapuolilta. Tämän selvityksen yhteydessä esiin tulleita muutosehdotuksia ja tarpeita tulee toki hyödyntää, samoin kuin jo aikaisemmin muissa yhteyksissä tehtyjä muutosesityksiä.

Prosessin hyväksyttävyyden kannalta olisi eduksi, että mahdollisimman monet asiasta kiinnostuneet voivat osallistua muutostarpeiden ja ehdotusten tekemiseen.

Jos laaja-alaisen kyselyn tekemiseen ei ole mahdollisuuksia aikataulu- tai muista resurssisyyistä olisi perusteltua järjestää vähintään kaikille kiinnostuneille avoin tilaisuus aiheesta, hyödyntää tämän raportin sisältämiä ehdotuksia sekä pyytää järjestäytyneiltä tahoilta kirjallisia näkemyksiä asiasta.

Toisessa vaiheessa esiin tulleita muutostarpeita arvioitaisiin ja priorisoitaisiin yhteisillä kriteereillä ja periaatteilla. Haastatteluissa ja työpajassa on jo noussut esiin ainakin seuraavat kriteerit tai arvioinnin näkökulmat: oikeudenmukaisuus, tasapuolisuus, taloudelliset vaikutukset, lohikantojen kestävyys, kulttuuriset vaikutukset, sääntelyn käytännöllisyys ja selkeys sekä hyväksyttävyys. Näitä kriteereitä voidaan kartoittaa lisää osana muutostarpeiden kartoitusta samoilla menetelmillä kuin muutostarpeitakin.

Kolmas vaihe olisi sitten neuvottelutavoitteiden luonnosteleminen kerätystä ehdotuksista esitettyjä arviointikriteereitä hyödyntäen. Tämä vaihe on luonteeltaan intensiivistä neuvottelua ja yhteistyötä ja onnistuu parhaiten osapuolten edustajista koostuvassa ryhmässä. Lopputuloksen hyväksyttävyyden näkökulmasta tärkeää on, että tähän ryhmään voivat osallistua kaikki keskeiset osapuolet. Haastattelujen perusteella mukana pitäisi olla edustajat ainakin osakaskunnista (myös yläjuoksulta) matkailuyrittäjistä sekä ulkopaikkakuntalaisista kiinteistönomistajista. Luonnonvarakeskuksen tutkijoiden rooli tulisi olla tavoitteiden arviointi lohikantoihin kohdistuvien vaikutusten arvioinnin näkökulmasta.

Kuvio: Ehdotus muutostarpeiden työstämisestä tavoitteiksi sääntöneuvotteluihin

LIITE: Haastattelut

Osakaskuntien edustajat

Keijo Pirttijärvi, Iivanajärven osakaskunta

Reino Saijets, Iivanajärven osakaskunta

Vesa Länsman, Nuorgamin osakaskunta

Antti Katekeetta, Outakosken osakaskunta

Sofia Aikio, Utsjoen kirkonkylän osakaskunta

Anne Nuorgam, Vetsikon osakaskunta

Tenon kalatalousalue

Niilo I. Aikio, Tenon kalatalousalueen toiminnanjohtaja, kalastuksenvalvoja

Mika Aikio, Utsjoen kirkonkylän osakaskunta, kalatalousalueen pj

Ulkopaikkakuntalaiset kiinteistönomistajat

Veikko Rintamäki, Seinäjoki, Tenon kiinteistönomistajat ry

Juhani Taivalaho, Oulu, Tenon kiinteistönomistajat ry

Matti Pesonen, Oulu, Tenon kiinteistönomistajat ry

Niilo Aikio, Espoo, ulkosaamelainen kiinteistönomistaja

Suomen vapaa-ajankalastajien keskusliitto

Petter Nissen, Lapin piiri

Matkailuyrittäjät

Petteri Valle, Holiday village Valle, Saamelaismatkailu ja yrittäjät ry

Nilla Tapiola, Tenon Lohiranta Oy

Juha Reinola, Lomatärppi Oy

Perinnekalastaja

Aslak Homberg, Saamelaiskäräjien kulttuurilautakunnan puheenjohtaja

Kalatalouden keskusliitto

Vesa Karttunen, toiminnanjohtaja

Irena Pirhonen, lakimies

Luonnonvarakeskus

Jaakko Erkinaro, tutkimusprofessori

Panu Orell, tutkija

Maija Länsman, tutkija

Utsjoen ja Inarin kunnat

Vuokko Tieva-Niittyvuopio, Utsjoen kunnanjohtaja

Eeva-Maarit Aikio, kehittämis- ja elinkeinopäällikkö

Toni Laine, Inari kunnanjohtaja

Metsähallitus

Markku Seppänen, erikoissuunnittelija

Maa- ja metsätalousministeriö

Tapio Hakaste, neuvotteleva virkamies

Peppiina Huhtala, asiantuntija

Lapin ely- keskus

Kare Koivisto, kalatalousasiantuntija

Haastattelujen lisäksi raporttiin on saatu Saamelaiskäräjien kommentit

Maa- ja metsätalousministeriön julkaisuja 2020

1 Leader-toimintatavan arviointi - Maaseutuohjelma 2014-2020

Maa- ja metsätalousministeriö

Hallituskatu 3 A, Helsinki
PL 30, 00023 Valtioneuvosto
mmm.fi

ISBN: 978-952-366-021-2 PDF

ISSN: 1797-397X PDF